

AKADEMIE ALTERNATIVA s.r.o.

Studijní obor: Arteterapie

ABSOLVENTSKÁ PRÁCE

Arteterapie jako forma komunikace mezi seniory s lehkou demencí a dětmi staršího školního věku

Autorka práce: Mgr. Martina Vašíčková

Vedoucí práce: Mgr. Marcela Štěrbová, DT

Olomouc 2024

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem absolventskou práci vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury. Souhlasím, aby práce byla zpřístupněna ke studijním a propagačním účelům.

V Olomouci dne 20. 4. 2024

Mgr. Martina Vašíčková

.....
podpis studentky

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Marcelce Štěrbové, DT za odborné vedení mé absolventské práce.

Dále bych chtěla poděkovat dětem a seniorkám, mé rodině, babičkám, manželovi, Mgr. Janě Dostálové, Mgr. Pavle Slamečkové, Mgr. et Mgr. Veronice Fajkusové, paní Mgr. Bc. Gabriele Kunčické, BSc. Lucii Červené. Dále mým spolužačkám, se kterými jsme si byly po celou dobu studia oporou. Výtvarné práce a reflexe účastníků arteterapeutických sezení utváří praktickou část mé absolventské práce.

ABSTRAKT

Absolventská práce se zaměřuje na arteterapii jako formu komunikace mezi seniory s lehkou demencí a dětmi staršího školního věku. Skládá se z teoretické a praktické části. Teoretická část je rozdělena do čtyř kapitol. Popisují arteterapii, její historii, formy a metody, dále tvořivost, kreativitu, sebereflexi a sebepoznání. Další téma je dětská kresba, komunikace a demence.

Praktická část probíhala formou skupinové arteterapie, setkání šesti dětí staršího školního věku a šesti seniorek s lehkou demencí. Popisují průběh jednotlivých setkání a přikládám závěrečné reflexe. Seznamuji čtenáře s aplikovanými arteterapeutickými metodami a technikami. Práce obsahuje kresebné diagnostické projektivní testy a arteterapeutická cvičení. Výzkumnou část tvoří stanovené hypotézy, kvalitativní výzkum a jeho vyhodnocení odborníky pro větší objektivitu.

Cílem mé praktické části je zjistit, zda pomocí skupinové arteterapie lze navázat a prohloubit komunikaci mezi seniory a dětmi přes mezigenerační rozdíly. Součástí absolventské práce jsou přílohy, obsahující fotografie arteterapeutických artefaktů, které vznikaly během skupinové arteterapie v časovém horizontu sedmi měsíců.

Klíčová slova: arteterapie, komunikace, dětská kresba, senior, demence

ABSTRACT

The thesis explores art therapy as a form of communication. The thesis explores the use of art therapy as a form of communication between seniors with early-stage dementia and older school-age children. It is divided into two parts - theoretical and practical. The theoretical part has four chapters, covering the history of art therapy, its forms, methodology, creative abilities, self-reflection, self-exploration, use of art therapy with children, communication, and dementia.

The practical part consists of a group therapy session involving six children and six senior females with early-stage dementia. The process of individual meetings is described, followed by an introspection. The use of art therapeutic methods and techniques is introduced, and evidence of diagnostic projective tests and art therapeutic practical exercises is included.

The study involves qualitative research and analysis, and a professionals are employed to ensure a higher level of objectivity. The practical part aims to explore whether art therapy can help create a bond between seniors and children despite cross-generational differences. The thesis also includes photographs of the art therapy artefacts created during the group sessions over a period of seven months.

Keywords: art therapy, communication, children drawing, senior and dementia

OBSAH

ÚVOD

TEORETICKÁ ČÁST

1	ARTETERAPIE.....	10
	1.1 Definice a historie arteterapie.....	10
	1.2 Formy a metody arteterapie.....	11
	1.2.1 Rozdělení arteterapie podle počtu účastníků.....	11
	1.2.2 Arteterapeutické metody.....	12
	1.2.3 Klinické metody.....	13
	1.3 Tvořivost a kreativita.....	15
	1.3.1 Rozvoj tvořivosti.....	15
	1.3.2 Bariéry kreativity.....	16
	1.4 Sebereflexe.....	17
	1.5 Sebepoznání.....	19
2	DĚTSKÁ KRESBA.....	21
	2.1 Vývoj dětského kresebného projevu.....	21
	2.2 Využití arteterapie u dětí.....	23
	2.3 Výtvarné techniky.....	24
	2.3.1 Kresba, tužka.....	24
	2.3.2 Malba.....	25
	2.3.3 Koláž.....	25
3	KOMUNIKACE.....	26
	3.1 Pojem komunikace.....	26
	3.2 Základní komunikační prostředky.....	26
	3.3 Komunikační proces.....	27
	3.4 Komunikace u dětí staršího školního věku.....	27
	3.5 Komunikace se seniory.....	28
4	DEMENCE.....	30
	4.1 Definice a dělení demence.....	30
	4.2 Komunikace s člověkem onemocněným demencí.....	31
	4.3 Nefarmakologické přístupy u demence.....	32

PRAKTICKÁ ČÁST

5 ARTETERAPIE JAKO FORMA KOMUNIKACE MEZI SENIORY S LEHKOU DEMENCÍ A DĚTMI STARŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU.....	33
5.1 Montessori základní škola Úsměv.....	33
5.2 Středisko Helios Domov seniorů Havířov, p. o.....	34
5.3 Průběh setkání.....	38
5.3.1 První setkání.....	38
5.3.2 Druhé setkání.....	41
5.3.3 Třetí setkání.....	43
5.3.4 Čtvrté setkání.....	45
5.3.5 Páté setkání.....	49
5.3.6 Šesté setkání.....	52
5.3.7 Sedmé setkání.....	54
5.3.8 Osmé setkání.....	55
5.3.9 Deváté setkání.....	58
5.3.10 Desáté setkání.....	61
5.3.11 Jedenácté setkání.....	64
5.3.12 Dvanácté setkání.....	67
5.3.13 Třinácté setkání.....	71
5.3.14 Čtrnácté setkání.....	73
5.4 Použité metody a techniky.....	75
5.4.1 Kresebné diagnostické projektivní testy.....	75
5.4.2 Seznam vlastních arteterapeutických cvičení.....	77
6 HYPOTÉZY A KVALITATIVNÍ VÝZKUM.....	80
6.1 Hypotéza č.1.....	80
6.2 Hypotéza č.2.....	81
6.3 Výsledky ověřování výzkumných hypotéz.....	82
6.3.1 Projektivní testy – vyhodnocení před a po intervenci.....	82
6.3.2 Vyhodnocení psycholožky Mgr. et Mgr. Veroniky Fajkusové.....	93
6.3.3 Vyjádření ke stavu seniorek Mgr. Bc. Gabriely Kunčické.....	98
ZÁVĚR.....	100
SOUHRN.....	101
SUMMARY.....	102

SEZNAM TABULEK.....	103
POUŽITÁ LITERATURA.....	104
SEZNAM PŘÍLOH.....	108

ÚVOD

V mé absolventské práci se zaměřuji na arteterapii jako formu komunikace mezi seniory s lehkou demencí a dětmi staršího školního věku. K tomuto tématu mě vedla zkušenost z mého zaměstnání, a to předvánoční návštěva domova seniorů spolu se žáky základní školy. Nejprve jsem oslovila vedení Střediska Helios Domov seniorů Havířov (domov se zvláštním režimem) a vedle nich sousedící budovu Montessori Základní školu Úsměv. Setkání byla vedená formou skupinové arteterapie. Arteterapie umožňuje komunikaci na jiných úrovních než pouze verbálních a tím zlepšuje komunikační schopnosti.

Tato práce má za cíl pomocí skupinové arteterapie navázat a prohloubit komunikaci mezi seniory a dětmi přes mezigenerační rozdíly. Teoretická část mé práce se v první kapitole zabývá definicí a historií arteterapie, jejím formám a metodám. Druhá kapitola je věnována dětské kresbě, využití arteterapie u dětí a výtvarným technikám. Třetí kapitola pojednává o komunikaci. Dále pak popisuje, jak probíhá komunikace u dětí staršího školního věku a jak probíhá komunikace se seniory. Čtvrtá kapitola se zabývá demencí, obsahuje kromě definice a dělení, také vhodný přístup, jak komunikovat s člověkem onemocněným demencí. Následuje podkapitola nefarmakologické přístupy u demence, do kterých spadá využití arteterapie.

V navazující praktické části mapuji jednotlivá arteterapeutická setkání, která probíhala od října 2023 do dubna 2024. Součástí praktické části jsou také poznatky odborníků konkrétně pedagožky působící na Základní škole Montessori Mgr. Jany Dostálové, vedoucí útvaru sociální a přímé péče v Domově seniorů Helios Mgr. Bc. Gabriely Kunčické a psycholožky se zaměřením na děti a mladistvé Mgr. et Mgr. Veroniky Fajkusové. Následuje průběh jednotlivých setkání obsahující popis témat, zadání, cíle, časové dotace, závěrečné reflexe dětí i seniorek, reflexi pedagožky Mgr. Dostálové a reflexi arteterapeuta. Tato část je ilustrovaná fotografiemi arteterapeutických artefaktů v seznamu příloh. Dále uvádím použité metody a techniky, kresebné diagnostické projektivní testy a vlastní arteterapeutická cvičení.

Výzkumnou část uzavírají hypotézy, kvalitativní výzkum a jeho vyhodnocení arteterapeutem a výše jmenovanými odborníky. Následují výsledky ověřování výzkumných hypotéz, které byly stanoveny před zahájením arteterapeutické intervence.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Arteterapie

1.1 Definice a historie arteterapie

Pojem art therapy použila poprvé ve 30. letech 20. století terapeutka a pedagožka Marget Naumburgová, která se věnovala tvorbě psychicky nemocných lidí. Používala výtvarné vyjádření ve svých terapiích a upozorňovala na její význam při práci s pacienty. Základním východiskem Naumburgové je tvrzení, že „proces arteterapie je založen na poznání, že nejzákladnější myšlenky a pocity člověka derivované z nevědomí dosáhnout výrazu lépe v obrazech než ve slovech“ (Šicková-Fabrici, 2016, str. 47). Arteterapii definovala jako proces, ve kterém jedinec promítá svůj duševní stav do vizuálního obrazu (Rubinová, 2008). V Evropě se termín arteterapie začal používat až roku 1940, první profesionální školení arteterapeutů se však uskutečnilo až ke konci 80. let 20. století. Podle sochařky a arteterapeutky Jaroslavy Šickové – Fabrici je definice arteterapie jako léčba výtvarným uměním. Arteterapii vnímá jako léčbu uměním, také hudbou, divadlem, tancem nebo literárním textem (Šicková-Fabrici, 2016).

Marian Liebmann vymezuje arteterapii pouze v souvislosti s výtvarnými prostředky, avšak výtvarné vyjádření v arteterapii je dostupné každému a netýká se jen výtvarně nadaných a talentovaných (Liebmann, 2005). V Česku je arteterapie vnímána ve spojitosti s výtvarným uměním. Asociace ČR při Mezinárodní asociaci uměleckých terapií (MAUT) definuje arteterapii jako „soubor uměleckých technik a postupů, které mají kromě jiného za cíl změnit sebehodnocení člověka, zvýšit jeho sebevědomí, napomocť mu k vlastnímu sebepoznání, integrovat jeho osobnost a přinést mu pocit smysluplného naplnění života“ (HEGAROVÁ, Eva. In: MAUT. Arteterapie [online]. ©2015. [cit. 03. 02. 2019]. Dostupné z: www.maut.cz). Arteterapie, muzikoterapie, dramaterapie a tanečně pohybová terapie jsou čtyři obory pod společným názvem Umělecké terapie, anglicky Art therapy. Ve starší literatuře, je arteterapie vymezována jako pouhý prostředek psychoterapie. V akademii alternativa se přikláníme k současnému pojetí arteterapie jako samostatného, svébytného oboru, který má svou teoretickou základnu, metody, formy, cíle. Zastřešením asociace zaručuje odbornost a kvalitní zázemí.

1.2 Formy a metody arteterapie

Kapitola popisuje formy arteterapie a její rozdělení podle počtu účastníků. Dále pak arteterapeutické metody a klinické metody.

1.2.1 Rozdělení arteterapie dle počtu účastníků

- a) individuální
- b) skupinová
- c) rodinná

(Šicková – Fabrici, 2016).

Základní dělení je terapie individuální a skupinová. Do skupinové terapie patří také terapie partnerská a rodinná. Často bývají vnímány jako samostatné formy arteterapie.

Individuální arteterapie

Výhodou individuální terapie je úzký kontakt terapeuta s klientem a vytvoření důvěrného prostředí, pocitu bezpečí a přijetí. Je nejvhodnější terapií pro klienty, kteří vyžadují plnou pozornost terapeuta, ale také v případech, pokud by bylo chování klienta ve skupině rušivé. Dále v případě, kdyby chování neslo projevy agresivity nebo např. psychotické projevy a mohlo tak mít negativní dopad na ostatní klienty (Hornáková, 1999). Individuální terapie je v počátečních fázích také vhodná pro hyperaktivní děti nebo naopak anxiózní děti (Šicková – Fabrici, 2016).

Skupinová arteterapie

Skupinová arteterapie probíhá v pracovním prostředí s více klienty současně, ideální počet pro skupinu je 10 – 15 osob. Klienti mají dostatečný prostor se projevit, práce není zdlouhavá a klienti lépe udrží pozornost u probíraných témat. Dle Marian Liebmann (1984, in Šicková-Fabrici, 2016) dochází ve skupině k rychlejšímu sociálnímu učení. Dochází k vzájemné podpoře klientů s podobnými problémy, kteří cítí ve skupině sounáležitost. Skupinová arteterapie vytváří demokratický přístup, odpovědnost i moc se dělí na všechny členy. Ve stejný čas, na stejném místě se pomáhá více lidem. Je to forma terapie, která je vhodnější např. pro klienty s příliš intenzivním prožíváním individuální terapie. Velikou výhodou jsou zpětné vazby jednotlivých členů skupiny, které mohou být podnětné pro všechny zúčastněné. Skupinová terapie má také své nevýhody: výrazně menší diskrétnost oproti individuální

terapii, větší nároky na pohotovost reagování a obratnost terapeuta. Náročnější organizační zvládnutelnost, menší časový prostor pro každého jednotlivého klienta nebo tendence k „onálepkování“ skupiny např. alkoholici (Šicková – Fabrici, 2016). Každá skupina by si měla na začátku vytvořit pod vedením terapeuta pravidla, která se budou po celou dobu terapie dodržovat. Na konci každého setkání je velmi důležitá reflexe klientů, kdy svými slovy zhodnotí arteterapeutické setkání. „Domnívám se, že skupinová tvorba by měla starším lidem vedle citových zážitků poskytovat i pocit uznání a dostatečný prostor pro vlastní vzpomínky“ (Campbellová, str. 26, 1998).

Rodinná arteterapie

Rodinná terapie je významná zvláště v dnešní společnosti, kdy dochází k velkému množství rozvodů a rozpadů vztahů. Děti pak vyrůstají v neúplných rodinách. Rodinná arteterapie zahrnuje rozsáhlou škálu problému, které se týkají všech generací. Rodinná terapie se týká rodin s dětmi ve všech věkových kategoriích, vícegenerační rodiny, dále rodiny neúplné nebo rodiny s dětmi z více manželství (Šicková-Fabrici, 2016). Sezení by měla vést k lepšímu pochopení vlastní rodiny. „Rodinná arteterapie musí být komplexní – stejně jako je rodina komplexem složitých vztahů, identifikací, koalicí, a dominancí. Někdy se arteterapeutovi podaří pomocí kresby odkrýt důležitá fakta, která zůstala z různých příčin neodhalená nebo zatajená. Stává se, že i zkušený arteterapeut bývá v těžké pozici, má-li otevřeně odhalit – nebo neodhalit – jejím členům pravdu o rodině, např. dominanci matky, projekční postavení některého dítěte. Vyžaduje to velkou moudrost a takt“ (Šicková-Fabrici, 2008) Arteterapeut se svou intervencí snaží do rodiny života přinést uvědomění členům jejich místa v rodině, uvolnění konfliktů, vzájemné pochopení, respektování se navzájem, radost a lásku.

1.2.2 Arteterapeutické metody

Jsou terapeutem zvolené způsoby práce. Terapeut je vybírá podle typu klienta, tak aby bylo možné s nimi objevovat klientova témata a za pomoci jejich reflexe dovést klienta k novým náhledům, prožitkům, porozumění. Pokud je arteterapeutická intervence úspěšná, vede k naplnění terapeutických cílů a k celkovému zlepšení klientova života. Šicková Fabrici (2008) řadí mezi arteterapeutické metody:

Imaginaci

Imaginace je schopnost představovat si vnitřní fantazijní obrazy (pod vedením arteterapeuta), napojit se na svůj vnitřní svět, který má v našich fantaziích více či méně hmatatelné kontury, barvy, zpodobnění, dějovost, emoční stránku. Můžeme cestovat v čase, v prostoru a hrát si, zkoušet se podívat na problémy a jejich řešení z různých úhlů pohledu.

Animaci

Animace je rozhovor nad arteterapeutickým artefaktem, který probíhá ve třetí osobě. Klient nebo terapeut se vžijí do znázorněné postavy nebo věci a hovoří za ní. Je to vhodná metoda při práci s úzkostnějšími klienty.

Koncentraci – mandala

Mandala je podle C.G. Junga symbol pro nejvyšší organizující archetyp Self. Mandalu pojímá jako znázornění naší duše, stává se bodem do kterého se vše koncentruje a soustřeďuje. Pojí se s ní symbolický, harmonizační význam a léčivý potenciál.

Restrukturalizaci

Restrukturalizace je metodou hledání nových východisek ze starého. Pracuje s předpokladem, že v každém kousíčku z celku je obsažen i celý obraz. Pokud přeskládáním starého vytvoříme nový obrazec, přinese nám to prostor pro nové myšlenky, nadechnutí, naději, ale i způsob vhledu a jeho prožívání.

Transformaci

V transformaci se přetransformovává jedno umělecké médium do druhého. Výtvarné ztvárnění literárního díla nebo hudby, čichových vjemů, pohybové vyjádření obrazu, zpívání barev a další.

Rekonstrukci

Rekonstrukce přetváří, dotváří část uměleckého objektu, při práci s fotografií, obrazem nebo plastikou. Například klient dostane pouze polovinu fotografie a musí dotvořit dle svého uvážení chybějící část.

1.2.3 Klinické metody

V arteterapii se využívají klinické metody, mezi které patří pozorování, rozhovor, anamnéza. Metody jsou kvalitativně zaměřené, poznat jedinečnost, celistvost, komplexnost konkrétního člověka (Svoboda, 1999). Klinické metody probíhají současně

s dalšími metodami např. s kresebným diagnostickým testem, kdy terapeut pozoruje proces kresby klienta a utváří si tak komplexnější informace.

Pozorování

Pozorování je v arteterapii hlavní metodou, která probíhá po celou dobu každého sezení. Terapeut si všímá verbálního i neverbálního projevu chování klienta. Touto metodou sbírá informace také při skupinové terapii, kde sleduje vztahy a postoje klienta k ostatním účastníkům, ale i vzájemné vztahy v celé skupině. Pozorování by mělo probíhat plánovaně, systematicky, přesně, objektivně (Svoboda, 1999). Svoboda (1999) též uvádí, že výsledek je ovlivněn osobností pozorovatele a jeho interpretací vypořizovaných informací.

Rozhovor

Rozhovorem se získávají informace o aktuálním psychickém stavu klienta. V arteterapii se využívá převážně rozhovor řízený. Arteterapeut musí umět reagovat pružně, být schopný improvizace a umět techniku kladení otázek. Rozhovor se dělí na rozhovor řízený, který je dopředu organizovaný, terapeut má dopředu připravené otázky na konkrétní tematiku a rozhovor neřízený, který je volný, nemá konkrétní téma ani strukturu (Svoboda, 1999). Pro rozhovor je důležité vytvoření bezpečného prostředí, kde bude klient terapeutovi důvěřovat.

Anamnéza

Anamnéza, rozpomínání je technika využívaná ke zjišťování informací z minulosti klienta a jeho rodiny. Terapeut se snaží poznat a vysvětlit tím klientův aktuální psychický stav. Anamnéza se dělí podle obsahu: osobní, rodinnou, psychologickou, medicínskou (Svoboda, 1999).

1.3 Tvořivost a kreativita

Tvořivost a kreativní myšlení nám umožňuje rozmanitě, hravě trávit čas. Díky tvořivosti získáváme nové vědomosti a poznatky. Tvořivost je lidskou vlastností, hodnotou, která je v dnešním světě velmi důležitá pro uplatnění se ve společnosti (Hlavsa, 1981). Je to jedna z nejvyšších schopností, kterou disponuje lidská mysl. Na konkrétním výkonu se podílí celá osobnost, i tak by se dala charakterizovat tvořivost (Uždil, 1988). Abraham Maslowa (Dacey, Lennon, 2000), který je považován za zakladatele humanistické psychologie tvrdil, že člověk má šest základních potřeb. Jednou z potřeb je proces seberealizace, který úzce souvisí s kreativitou. Lidé schopni seberealizace jsou nespoutaní, nezávislí. Může se tak dít pouze za předpokladu, že tito lidé nejsou rozptylováni nižšími potřebami.

Pojem tvořivost pochází z latinského slova „create“, což můžeme přeložit jako tvořit, rodit. Nejpodstatnějšími znaky se stává novost a užitečnost. Ve velmi zjednodušené definici se kterou se mnoho odborníků shoduje se dá říci, že je to schopnost vytvářet nové, originální, neobvyklé způsoby řešení (Fichnová, Szobiová, 2012). Kreativita se projevuje v různých oborech, díky ní například vznikají stále nové technologie, které usnadňují lidem práci a šetří čas. Kromě toho také zachraňují lidské životy. Z toho mi vyplývá, že tvořivost není důležitá jen pro jedince, ale také pro celé lidstvo.

„Domnívám se, že skutečná kreativita začíná ve věku kolem deseti let, kdy poznávací procesy začínají účinkovat na zralejší úrovni, ale připomíná, že kolem puberty může nastat mrtvé období, kdy sociální vlivy a vliv vzdělání mohou akcentovat jasnost myšlení a konvenčnost v chování, čímž snižují pravděpodobnost tvůrčího úsilí.“ (Dacey, Lennon, 2000, s. 79)

1.3.1 Rozvoj tvořivosti

Největší význam má rozvoj tvořivosti v raném věku, zatímco přínos v pozdějších letech je menší, protože mladí lidé jsou vnímavější vůči vlivům sociálního prostředí než lidé starší. Navíc čím je člověk starší, tím menší je pravděpodobnost náhlého rozpuku tvůrčích výtvorů (Dacey, Lennon, 2000, s. 78). V mnohé literatuře jsem se dočetla, že skutečná kreativita začíná okolo 9 nebo 10 roku života. Je proto dobré především děti této věkové

kategorie v jejich kreativitě podporovat. Velký vliv má na dítě sociální prostředí, především rodina, učitelé. Rodiče můžou kreativitu dítěte podpořit například čtením pohádek nebo zapojením dítěte do hry. „*Jestliže se dnes ve světě uvažuje, jak rozvinout tvořivě činnou stránku osobnosti dítěte, pak se to ovšem děje s vědomím, že tvořivé schopnosti lze očekávat u všech dětí - i když ne ve stejné míře.*“ (Uždil, 1988, s. 131)

Abychom podpořili rozvoj kreativity dítěte je vhodné tomu uzpůsobit prostředí ve kterém se dítě nejčastěji pohybuje. Například poskytnou dítěti různorodé materiály k tvorbě. Nejvhodnější jsou papíry, časopisy, látky, lepidla, nůžky, staré misky, hrnce, kameny, dřívka a jiné (Dacey, 2000). Jak pozoruji na svém dvouletém dítěti, děti mají schopnost najít si (vytvořit si) hračku i tam, kde zdánlivě není.

1.3.2 Bariéry kreativity

Kreativní je do jisté míry každý člověk, liší se však ve výsledcích práce. Samotné prostředí, jež má negativní dopad na tvořivost, se pak označuje jako antikreativní. Oproti tomu prostředí, které je vhodné pro rozvoj tvořivosti, je kreativní (Hlavsa, 1981). Uplatňování kreativity je značně ovlivňováno překážkami tvořivosti. My tyto překážky musíme nejprve odblokovat.

Podle Pokorného (2004) patří mezi základní překážky kreativity:

- strach
- napětí
- nezájem
- časová tíseň
- zmatek
- neschopnost
- neznalost
- nedbalost

Kreativně zdravý jedinec je aktivní a nadšený z nových výzev. Proces i výsledek ho naplňuje příjemnými pocity, cítí se spokojeně (Dacey, 2000). Sleduje reakce okolí, kamarádů nebo i široké veřejnosti. Učí se vyrovnávat také s negativními ohlasy, učí se přijímat kritiku.

1.4 Sebereflexe

Sebereflexe a práce s ní je podle mě důležitá, jak pro mě jako arteterapeuta tak pro klienta. Podle Pedagogického slovníku (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, str. 209) zní definice sebereflexe takto: „*Obecně zamýšlení se jedince nad sebou samým, nad svou osobností, ohlédnutí se zpět za svými činy, myšlenkami, postoji, city, rekapitulování určitého úseku vlastního života či vlastního chování a rozhodování v situacích, které jsou pro daného člověka významné.*“ **Paměť** tvoří základ pro vznik a vývoj duševního života, vnímá obrazy reality, uchovává je a následně nám je vybavuje. „*Je databankou, informačním systémem, který nám pomáhá se orientovat v prostředí. Po obsahové stránce nám umožňuje shromažďovat duchovního pokladu, duchovních statků, zahrnujících naše vědění o světě a jeho přetváření.*“ (Šimíčková-Čížková, 2001, str. 24) Paměť je schopna přijímat a ukládat informace. Vše, co si vybavuji a na základě čeho můžu učinit sebereflexi je díky užití smyslových vjemů, dále pak pocíťování a vlivem silného prožitku. Sebereflexe pracuje s obrazy situací vědomých, intenzivních, významných, které trvaly krátký nebo příliš dlouhý časový úsek. Mnoho podnětů, které smysly zaregistrovaly si člověk neuvědomuje, neboť nebyly dostatečně intenzivní, zajímavé nebo nebyly ničím zvláštní. Podle Šimíčkové-Čížkové (2001) má člověk ke vnímání času neobvyklý analyzátor, který se vyvíjí v průběhu života. Zajímavé je subjektivní vnímání času. „*Hodina nepříjemného rozhovoru se nám zdá dlouhá, hodina příjemných zážitků je naším vnímáním hodnocena jako krátká.*“ (Šimíčková-Čížková, 2001, str. 26) Při sebereflexi pracujeme také s časem z pohledu způsobu sebereflexe v praxi. Někdo dokáže své chování vyhodnotit rychleji, někdo pomaleji. Jedna osoba je schopná přemýšlet a vyhodnocovat své chování ještě dříve než dojde ke konkrétnímu činu. Druhá osoba přemýšlí nad tím, co to pro ní bude znamenat a jaké důvody ji vedou ke konkrétnímu chování. Třetí osoba nejdříve jedná a až poté hodnotí, co bylo negativní či pozitivní. Sebereflexe je schopen každý člověk, tím se také odlišujeme od zvířat.

Cílem sebereflexe je sebehodnocení, na základě kterého se rozhodujeme co a jakým způsobem ve svém životě dále změníme. Sebehodnocení může, ale nemusí zcela odpovídat skutečnosti, může být příliš nízké nebo příliš vysoké. „*Přiměřené sebehodnocení obvykle souvisí s velmi dobrou inteligencí a s pravým smyslem pro humor. Je předpokladem harmonické a integrované osobnosti.*“ (Kohoutek, 2001, str. 185) Není snadné nalézt přiměřenou, odpovídající hranici u hodnocení natož pak při sebehodnocení.

Důležité je ve výchově to, jak jsme byli od dětství vedeni k tomu vnímat sami sebe. Člověk, který zná sám sebe, zná své silné i slabé stránky se nepodceňuje ani nepřeceňuje. Nehrozí mu pak, že při velkém úspěchu zpsychne a při dočasném neúspěchu neupadá do deprese. Měli bychom se naučit naslouchat sobě samému a pěstovat si v sobě zdravé sebevědomí.

Libor Míček (1976) hovoří o možných metodách sebereflexe, mezi ně patří:

- **Pravidelná registrace vlastního jednání a chování.** V „duchu“ nebo písemně registrujeme, co jsme prožili v určitém časovém úseku (např. v minulém dni). Jelikož je tato metoda nejméně náročná, je možno ji úspěšně používat u dětí mladšího školního věku.
- **Pravidelná reflexe (úvahy).** Jedná se o hlubší analýzu příčin, průběhu a následků jednání. Tato metoda je složitější, podrobnější oproti prosté registraci. Pravidelná reflexe o průběhu svého jednání umožňuje zbavovat se nesprávného způsobu reagování, odhaluje vlastní chyby, učí nás lépe porozumět druhým lidem a lépe řešit své konflikty.
- **Písemně zachycené pravidelné reflexe.** Používáme písemnou formu, kdy si zapisujeme vlastní potíže, komplikace, které se v průběhu dne objevily. Nadále si je písemně analyzujeme, hledáme příčinu a snažíme se dojít k diagnóze. Po určení diagnózy se snažíme formulovat svůj postup, jak dané potíže vyřešit.
- **Sebepoznávání prostřednictvím druhých lidí.** Podnětem k zamyšlení nad sebou samým nám slouží mínění druhých lidí. Důležité jsou v této metodě připomínky druhých, díky nim se snažíme zlepšit své jednání a chování. Úsudky lidí o nás se budou do jisté míry lišit a v něčem se shodovat. Roli také hraje vztah osoby k nám, zdali je kladný nebo spíše záporný.
- **Deníky.** Ideální deníkem, je takový kdy člověk upřímně popisuje všechno zcela otevřeně, vyjadřuje slovy své vnitřní pocity, popisuje co zažil, co se mu přihodilo, řeší své problémy, hodnotí sebe i ostatní. Mládež i dospělí si vedou různé typy deníků. Důvod proč se mladí lidé obávají psát si deníky, je možnost prozrazení.
- **Metoda volných asociací.** Tato metoda je speciální druhem pravidelných úvah o svém vnitřním životě a následně se vysvětluje pomocí zásad psychoanalýzy. Je to sebeanalýza, která je podmíněná hlubinnou psychologií, poznáváme původ

vlastních nevysvětlitelných tendencí a motivů. Tato metoda pracuje s podvědomím.

- **Současné sebezpozorování.** Nejnáročnější je tato metoda introspekce neboli pozorování sebe sama v přítomné situaci. Při této metodě je vhodné si dopředu ujasnit, co budete pozorovat (např. své emoce, své myšlení, průběh dýchání, vypětí svalů). Nelze všechny uvedené aspekty pozorovat najednou. Pokaždé tímto pozorováním měníme své prožívání a narušujeme jeho plynulost.
- **Současné sebezpozorování zaměřené na emoční stavy.** Doporučuje pozorovat své chování např. při průběhu afektu. Pomáhá nám to pak objevovat příčiny tohoto neklidu, především jestli zrovna probíhá a kterých si nejsme vědomi.
- **Současné sebezpozorování zaměřené na vlastní myšlenky a představy.** Je to jedna z metod, která se staví proti negativním psychickým procesům, které člověka zneklidňují. Jedinec je ve dvojí roli, v roli zúčastněného a zároveň v roli nezúčastněného pozorovatele, kdy sám sebe staví do citově neangažovaného postoje. Postupem času dochází k posílení žádoucích myšlenek a představ, které jedinec sám stanoví a uzná je za správné. Tato metoda předpokládá značný stupeň vnitřní vyzrálosti a vyspělosti, není možné ji běžně doporučovat

1.5 Sebezpoznání

„K tomu, aby mohlo dojít k efektivnímu sebehodnocení a sebevýchově, je nutné nejprve adekvátní sebezpoznání. Úroveň sebezpoznání závisí na schopnosti reflexe a hodnocení sebe sama.“ (Kohoutek, 2001, str. 172) Musíme nejprve poznat své vlastní já, své duševní i fyzické vlastnosti, dovednosti, schopnosti. Musíme si sebekriticky uvědomovat své nabyté vědomosti, návyky, charakterové vlastnosti. Sebezpoznání je obohacující, upevňuje naše duševní zdraví a zlepšuje schopnost adaptace v novém prostředí. Můžeme pak lépe přizpůsobovat své chování v důsledku změn okolního sociálního prostředí. Podle Libora Míčka (1984) sebezpoznávání vede k všimání si osobních zkušeností, k jejich vyhodnocování a obohacení svého duševna. Jestliže člověk odmítá sebezpoznávání, odmítá tím i sebevýchovu, která přináší hlavní pokrok ve vlastním vývoji v průběhu celého života. Touha po sebezpoznávání se projevuje nejpozději v období adolescence (Míček, 1984). Člověk, který se nepokusí poznat své vnitřní já, se vnímá příliš zjednodušeně. Sebezpoznáním se zabývá řada psychologů a doporučuje řadu metod, jak

si sám sebe a své chování, jednání uvědomovat. Jednou z možností je písemná forma, kdy si zaznamenáváme, co jsme během dne zažili a jak se to projevovalo na našem chování a jednání. Tato písemná reflexe nám může pomoci, lépe si vše uvědomit a vše v klidu zhodnotit. Další možností je pravidelná registrace, uvědomování si svého jednání a chování již během dne. Funguje také možnost sebepoznávání prostřednictvím druhých lidí. Všechno se odehrává v našem nitru a tak stejná situace, stejné podmínky pro všechny ještě neznamená, že prožívání je u všech stejné. V každém se odehrávají jiné emoce, u každého probíhá různá percepce, přestože je podnět stejný.

Citový život člověka se označuje jako prožívání. Při sebepoznávání se člověk snaží uvědomovat si své city a emoce. City jsou složité emocionální procesy. Šimíčková-Čížková (2001) rozlišuje city nižší a city vyšší. Dále pak vyšší city dělí na city mravní (etické), intelektuální city a estetické. „*Estetické city jsou vyvolané pojmáním krásy a disharmonie vnímaných předmětů a jevů přírody, činu lidí, různých lidských výtvorů (nejen literárních, hudebních a výtvarných, ale i předmětů denní potřeby).*“ (Šimíčková-Čížková 2001, str. 55) Člověk ve vztahu k něčemu projevuje libost nebo nelibost, vnímá co je mu příjemné nebo nepříjemné. To vše pak vyhodnocuje na základě nabyté zkušenosti. Každý jedinec dosáhne jiné úrovně sebepoznání, závisí to na schopnosti reflexe a hodnocení sebe samého. Představu, jakou si o sobě utvoříme si pak většinou snažíme utvrzovat, avšak i my se občas můžeme mýlit. Paul Tournier (1995) hovoří o důležitosti toho přijmout se takoví, jací jsme a nebát se při poznávání používat intuici. „*Obraz, který si o sobě vytvořila – člověka, který je osvobozen od instinktů a od nebezpečí, že je projeví – byl jen iluze. Spíše než výraz síly to byl výraz slabosti, protože to byl způsob útěku.*“ (Tournier, 1995, str. 57) Žena v citované ukázce se stala silnější, protože přijala skutečnost. Člověk musí být odvážný při přijetí sebe sama, nesmí se bát, že zradí své uměle vytvořené ideály.

2 Dětská kresba

„První psychologická laboratoř byla založena v Lipsku v r. 1879 a první monografie o dětské kresbě byla vydána jen o několik roků později: v r. 1887.“ (Davidov, 2008, s. 13)

2.1 Vývoj dětského kresebného projevu

Souhlasím s názory publikovanými v literatuře zabývající se touto tematikou, že můžeme kresebným vyjádřením dítěte nahlédnout do jeho nitra a lépe poznat jeho osobnost.

Podle Uždila (2002) jsou začátky kreslení u dítěte mimovolné, až v období batolete se začíná objevovat grafomotorická činnost – čmáraní, skvrny. Z dětské kresby lze cítit radostný prožitek dítěte můžeme jej sledovat při tvoření, projevuje se soustředěností a fascinací dítěte nad tím, co tužka zanechává na papíře. Podle Davidov (2008) lze vývoj rozdělit do období skvrn, čmáranic, čarání a hlavonožců a kreslení univerzálních postav. Každému období a věku odpovídá specifický styl kresby.

Období **skvrn** se nezačíná projevovat u dětí ve stejném věku, záleží na osobním vývoji jedince. „*Dětské kresby procházejí stádii, která těsně souvisejí s vývojem intelektu dítěte.*“ (Davidov, 2008, s. 21) Někteří rodiče nedávají dítěti příliš prostoru pro výtvarné vyjádření z důvodů strachu o poškození interiéru. Dítě si neumí vymezit hranice papíru a tak se stane, že celý prostor okolo sebe považuje vhodný ke kreslení.

Další stádium je období **čmáranic**, které nastává okolo jednoho roku. Dítě nepřesouvá tužku vzduchem a mnohdy ji jen drží přitisknutou k papíru a vede ji volně všemi směry. Veselé a spokojené dítě čmárá přes celý papír tlustými čarami. Stádium **čarání** nastupuje bezprostředně po období čmáranic. Dle Uždila (1978) se prvním grafickým tvarem čáranic stává ovál, jenž se jakož to kresebný objekt uzavírá – to se projevuje až do konce předškolního období. Forma kříže se objevuje, až později kdy dítě dokáže měnit směr čar. Z toho vyplývá, že geometrické tvary připomínající čtverce, trojúhelníky, obdélníky můžeme vidět v kresbách až v pozdějším věku například oproti elipsám, kruhům a vlnkám. „*Mezi 2. a 3. rokem se však nejčastěji jedná o stadium nezdařeného realismu, kdy dítě kreslí smyčky (loops) se zjevným úmyslem napodobit písmo dospělých.*“ (Davidov, 2008, s. 23)

Ze smyček, koleček pak dítě přechází do stádia kreslení **hlavonožců**. Ve stádiu hlavonožců se začíná vyvíjet smysl pro přesnost. Kolem 3. roku začíná dítě vkládat do

svých obrázků také obsahovou stránku. Název pro období hlavonožců odpovídá tomu, jak dítě znázorňuje lidskou postavu, které dominuje velká oválná hlava. Uždil (1988) ve své publikaci *Mezi umění a výchovou* popisuje hlavonožce jako prototyp lidské figury v níž tělo a hlava splývají v jeden celek. Obličejové části dominuje výraz, na hlavě nechybí čáry představující vlasy. K tělu jsou většinou připojeny čtyři čáry z nichž dvě znázorňují ruce a další dvě nohy. Končetiny nejprve bývají k tělu připojeny zcela náhodně, nemusí být ani zobrazeny všechny. „*Postava je znázorněna kolečkem představující současně hlavu i trup zepředu, k němuž přilehají dvě čárky – nohy, a často ještě další dvě -ruce. Tak kreslí postavy tříleté až pětileté děti.*“ (Davido, 2008, s. 23) Tělo, kterému nechybí žádná končetina a je tedy zobrazené celé, se vyskytuje až okolo 6. roku dítěte. Detailů na lidské postavě přibývá se zvyšující se mentální úrovni dítěte. Při kresbě postavy nebo portrétu má člověk tendenci znázorňovat samo sebe, přestože kreslíme někoho jiného. „*Potřeba seberealizace, objektivizace sebe sama, mimo uzavřený svět vlastního subjektu, vystihuje o něco více příčinu grafického projevu.*“ (Davido, 1988, s. 42) Dítě se v kresbě zdokonaluje opakovaným kreslením, cvikem. Před nástupem dítěte do školy se kresby projevují často tím, že je na nich vykreslen děj odehrávající se uvnitř předmětu, přestože reálně vidíme pouze vnějšek. Například u postavy jsou nakresleny i nohy, které jsou ukryty pod dlouhou sukní. Tato transparentnost neviditelného by měla v průběhu školní docházky vymizet, nestane-li se tak naznačuje tento stav zaostávání dítěte v duševním vývoji.

Další rozdělení stádií dětské kresby, které vychází z práce Cyrila Burta, *Mental and Scholastic Tests*, In Šicková – Fabrici (2008) je **Čmáranice**, ve věku 2 – 5 let dítěte; **Linie**, ve věku 4 let dítěte, rozvíjí se zřetelná kontrola, první tvary – kruh, hlavonožci; **Popisný symbolismus**, ve věku dítěte 5 – 6 let, první postava jako schéma; **Popisný realismus**, ve věku 7 – 8 let, kresby jsou spíše logické než vizuální (dítě nekreslí to co vidí, ale spíše to co o předmětu ví) absence perspektivy, transparentnost, objevuje se profil; **Vizuální realismus**, ve věku 9 – 10 let, pokus o znázornění perspektivy, prolínání, stínování, zkratky, snaha kreslit podle předlohy; **Potlačení**, 11 – 14 let, rozčarování, větší verbální projev, popisky, ztráta odvahy; **Umělecké oživení**, 15 let.

2.2 Využití arteterapie u dětí

Kreslení je vnímáno jako funkční pomůcka při dětské terapii a dítěti pomáhá se vyjádřit jiným způsobem než jazykem, který je pro vyjádření nedostačující nebo nevhodný (Kovač, 1972).

„Výtvarný proces skutečně dítěti umožňuje jinou, neverbální, symbolickou řeč, kterou může – byť třeba nevědomě – vyjádřit své pocity, přání, obavy a představy, které jsou vlastní jeho vnitřnímu prožívání. Arteterapeut je proto dítěti při terapii vždy k dispozici, musí mít cit pro komunikaci výtvarnými prostředky a musí umět zacházet s procesem přenosu a zpětného přenosu.“ (Caseová, Dalleyová, 1995, str. 12)

Pro dítě je snadnější povyprávět příběh nakreslením obrázku, než verbální komunikací. Dítě se nám snadněji otevře, když popisuje, co se odehrává na obrázku, je pro něj těžké ne-li nemožné pojmenovat své emoce. Kresba v sobě nese schopnost umění vyjádření se bez použití slov. Záleží jen na pozorovateli/arteterapeutovi, kolik z ní je schopen přečíst. Porozumět dětské kresbě skrze vývojová stádia neposkytuje pouze informaci k hodnocení psychického stavu dítěte, ale vypovídá i o intelektuálním vývoji a úzce souvisí s možností účinné psychologické pomoci (Matějček, 1957).

Podle Davido (2008) se dětská výtvarná tvorba uplatňuje hlavně:

- při diagnostice – zkoumá úroveň rozumových schopností, senzomotorických schopností, zkoumá afektivitu dítěte, intelektuální a emocionální stránku, ale upozorňuje také na možná psychická onemocnění, a další. Důležité jsou znaky: téma kresby, linie, barvy, gumování, opravování, přiměřenost výtvarného projevu vzhledem k věku dítěte, využití plochy papíru, čas potřebný pro dokončení kresby;
- v psychoterapii – jedná se o jednu z forem psychoterapie zaměřenou na odreagování. V kresbě se snaží odhalit vnitřní pnutí, pocity, zážitky, emoční napětí.

V arteterapii musíme vždy brát zřetel na věk dítěte a tomu i přizpůsobit formu a metody vedení terapie. *„U mladších dětí se užívá terapie hrou, u dětí starších pak činnostní terapie v eventuální kombinaci s psychoterapeutickými rozhovory, arteterapie, relaxačními cvičeními atp.“* (Baštecká, 2009, str. 325) U hodnocení a analýzy výtvarných

výstupů je velmi důležité všimnout si nejen obsahu a formy kresby, ale i celého procesu tvorby (Šicková - Fabrici, 2008).

2.3 Výtvarné techniky

Následující část mé absolventské práce seznamuje čtenáře s výtvarnými vyjadřovacími prostředky. Uvádím pouze některé základní výtvarné techniky a média, které se používají v arteterapeutické praxi. Uvedené výtvarné techniky obsahují název výtvarné techniky, dále pak popis výtvarného postupu, přehled materiálu a nástrojů z technologického hlediska.

2.3.1 Kresba, tužka

„Kresba, ve výtvarném umění výrazový prostředek, založený na lineární stopě nástroje (pera, štětce) a materiálu (tuše, sépie), případně jen materiálu (tužka, rudka, úhel), přičemž výsledná kresba může působit jak kresebně, tj. lineárně, tak i malířsky, tj. s jemnými, tónově a valérově bohatými přechody.“ (Baleka, 1997, str. 187)

Pro kresbu jsou charakteristické dvě slova – linie a bod. Pracujeme s různou tloušťkou linie, která nám spojuje různé části (body) výkresu. Kresba je základem pro ostatní výtvarné techniky a pro většinu lidí je první technikou se kterou se seznámí. První dětské čmáranice jsou kreslené na papír. Technika je vhodná pro malé děti, je dobré jim nechat kresebný materiál a papír po ruce, aby si mohly kdykoliv během dne kreslit.

Tužka

„Tužka, jak sám její název napovídá, je vyrobena z tuhy neboli grafitu. Grafit je jednou z forem přírodního uhlíku, jenž vznikl působením tlaku země na tlející prehistorické lesy.“ (Smith, 2006, str. 69)

Tužka je první kresebný materiál, který se mi vybaví, když se řekne kresba. V dějinách umění byla kresba tužkou považována za podřadnou techniku. Tento materiál se používal pouze pro předkresbu nebo pro kresbu návrhů obrazů na malé formáty. Následně se návrhy realizovaly malbou temperou nebo olejomalbou na velké formáty (Baleka, 1997). Tužky se od sebe dělí tvrdostí tuhy, na dnešním trhu máme dnes velký výběr různých typů, značek a tvrdostí tužek. Pro kreslení jsou vhodnější tuhy měkčí, díky kterým

můžeme docílit stínování. Tvrdší tuhy se používají ve škole při hodinách matematiky, při geometrii a rýsování. Když dítě kreslí a sleduje vznikající stopu na papíře projevuje se u něj radostný pocit. Kresba tužkou je vhodná pro dítě okolo jednoho roku (Uždil, 2002). Výhodou tužky je, že je snadno čistitelná v případně pokreslení jiných předmětů.

2.3.2 Malba

„Malířská technika, technologie malířského materiálu, prostředků a jejich použití (akvarelová malba, kvašová malba, temperová malba, olejová malba, enkaustika, pastelová malba, fresko, secco, fresko-secco ad.).“ (Baleka, 1997, str. 209)

Pro malbu je charakteristická plocha a barva. Se stopou štětce pracujeme plošně. Štětec nám na papír přenáší barvu a zanechává stopu. Při malbě můžeme využívat široké škály barev, různých odstínů. Ze základních barev si sami můžeme namíchat spoustu dalších odstínů.

2.3.3 Koláž

Koláž je umělecké dílo vzniklé lepením různých druhů papírů, ústřížků, reprodukcí, vinět, drobných předmětů aj. často kombinovaná s malbou a kresbou (Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích, 1999). V různých slovnících a encyklopediích je výklad tohoto slova nepřesně formulován a prolíná se ve většině případů do asambláže. Prvně se technika koláže objevuje ve Francii u kubistů Pabla Picassa (1881 - 1973) a Georgette Braqua (1882 - 1963). *„Prvenství v experimentech tohoto druhu je připisováno Braquovi, jenž začal užívat lepených papírů pouze v kresbách, kdežto Picasso se od počátku nerozpakoval vtělit je i do svých olejomalb.“* (Teige, 1966, s. 166) Nedá se s přesností určit, kdo z výše zmíněných umělců poprvé stvořil dílo s prvky koláže. Někteří připisují prvenství Braquovi, jiné literární zdroje označují za prvního autora naopak Picassa. Již v kubistickém malířství můžeme sledovat systematický, útržkovitý a strukturovaný přístup malíře v kladení předmětů na papír. Předměty tak působí jako by byly nalepeny na sebe - stejně jako u koláže. Na tvorbě koláží má do jisté míry vliv náhoda – u každého takového výtvarného díla můžeme přemítat, jaký přístup autor zvolil – zda racionální, nebo spíše emocionální. V Česku je jako největší osobnost, tvůrce a inovátor techniky koláže vnímán Jiří Kolář

3 Komunikace

Slovo komunikace pochází z latinského *communicare* – sdílet, radit se a *communis* – společný. První komunikaci vnímáme již v prenatálním věku, v děloze matky. Dítě ve věku od dvou do šesti let se učí průměrně jedno slovo za hodinu, přičemž mu stačí že slovo uslyší jenom jednou a i v případě, že mu je kontext nejasný (Chomský, 1988).

3.1 Pojem komunikace

Důležitou komunikací je komunikace vnitřní, kdy člověk hovoří sám se sebou, se svým nitrem, myšlenkami, beze slov. Při komunikaci lidé jednájí a reagují na základě současné situace a také na základě své minulosti, dřívějších zkušeností, postojů, kulturních návyků a spousty s tím spojených činitelů (J. A. DeVito, 2001, str.20). Nejběžnějším způsobem dorozumívání je řeč, písmo a gesta. Velmi podrobně se oblasti komunikace věnuje Zbyněk Vybíral ve své knize *Psychologie lidské komunikace*, 2000.

3.2 Základní komunikační prostředky

Základní komunikační prostředky zastupují všechny možné nástroje, které řečník využívá. Z hlediska jejich charakteru se dělí do těchto základních skupin:

- verbální** – základem je slovo jako lingvistický znak

- nonverbální** – mimoslovní signály komunikace

- paralingvistické** – automaticky doprovázejí zvukovou podobu řeči; mohou být uváděné i jako součást nonverbálních komunikačních prostředků (Žantovská, 2015).

Sociální komunikaci můžeme z hlediska komunikačních prostředků rozdělit na verbální a neverbální. „Při **verbální** komunikaci se používá verbálních prostředků, to znamená slovních výrazů mluvených či psaných a dalších odvozených znakových soustav, jako jsou jazyky vědecké a umělecké. Při **neverbální** komunikaci se používá mimoslovních prostředků, jako jsou pohledy, gesta, doteky, prostorové umístění, pohyby, výrazy tváře, neverbální aspekty řeči.“ (Výrost, Slaměník, 2008, s. 218)

3.3 Komunikační proces

Komunikační model bývá v literatuře graficky vyobrazen jako komunikační (informačního, kódového) model znázorňujícího proces přenosu informace. Všeobecný model přenosu oznámení (komuniké, zprávy, informace apod.) ve formě signálu (mluveného, optického, akustického apod.) od odesílatele (vysílače, komunikátora) k příjemci (recipientovi, posluchači). Odvysílaný signál ve formě oznámení přechází po zakódování (např. ve formě verbálního kódu) komunikačním médiem (kanálem), který je zatížen určitým šumem, k příjemci, který ho dekóduje a oznámení reaguje formou zpětné vazby. Při transformaci informace do vhodné podoby pro přenos, taktéž u interpretace informace je potřeba její správné pochopení, které je závislé na zkušenosti a znalosti, pocitech, postojích a vnímání odesílatele i příjemce. Pokud má odesílatel efektivně komunikovat, musí být schopen zformulovat informace tak, aby byla příjemcem správně pochopena. Příjemce pak musí zprávu správně pochopit a interpretovat (Vymětal, 2008).

Komunikační proces popisuje Slaměník a Výrost (2008):

- (1) motivace mluvčího,
- (2) intence mluvčího,
- (3) smysl sdělení pro mluvčího,
- (4) kódování mluvčím,
- (5) promluva s věcným obsahem sdělení,
- (6) dekódování příjemcem,
- (7) smysl sdělení pro příjemce,
- (8) odhad záměru či intence mluvčího příjemcem a
- (9) efekt sdělení na příjemce. Autoři zároveň upozorňují, že ne vždy bývá všech devět komponent vědomě reflektováno.

3.4 Komunikace u dětí staršího školního věku

Průběh každé komunikace je na úrovni vztahové a obsahové. Rodina je místem nejdůležitější mezilidské komunikace. Vznikají zde ty nejpevnější vazby, které člověk za svůj život zažije. Dobře fungující rodina je nenahraditelným prvkem ve formování osobnosti dítěte (Piaget, 2007). Pro období staršího školního věku začíná hrát důležitou

roli v komunikaci vztahy s kamarády, vrstevníky, ke které se dostávají do popředí oproti komunikaci s rodiči a rodinou. Když mezi sebou komunikují žáci, souběžně s výměnou informací se utváří mezi nimi vztahy, které ovlivňují další průběh interakce. Vztahy ve vrstevnické skupině mají značný vliv na komunikaci dítěte zvláště s přechodem dítěte na druhý stupeň základní školy (Šed'ová, 2019). Pro potvrzení trvajících vztahů je typická častá komunikace prostřednictvím digitálních technologií (hovory, videohovory, sociální sítě, sms), jejichž cílem není obvykle výměna relevantních informací, ale uspokojení potřeb socializace (Vágnerová, 2012, s. 445). Dospívající si vytváří svůj styl, který se projevuje specifickými obraty, originálními výrazy. Typické je hlasité vyjadřování, užívání slangu a vulgarismů. Komunikace je heslovitá a je doprovázená výraznou neverbální složkou (Vágnerová, 2012, s. 444). Vybíral (2000) uvádí, že desetileté dítě dokáže dešifrovat správně 53 procent slov (šlo o slova z běžného světa dospělých), což se dnes jeví jako velmi málo. Můžeme vyslovit domněnku, že ve světě počítačů (jistě již dítě mnohokrát sedělo u počítačové hry), reklam, médií (televize, rádio) dítě mnohem dříve porozumí většímu počtu pojmů ze světa dospělých, než tomu bývalo dříve. Svět desetiletých dětí již není tak oddělen od světa dospělých jako tomu bývalo v minulosti.

3.5 Komunikace se seniory

Komunikace se seniory mívá vlivem stáří svá specifika a zvláštní rysy. Při komunikaci se seniorem je potřeba brát ohled na onemocnění a projevy řečových poruch (Hrozenská, Dvořáčková, 2013, s. 121). S přibývajícím věkem dochází ke oslabení smyslů, především se zhoršuje zrak a sluch. U seniorů mají také vliv různá onemocnění nebo postižení v našem případě to byla demence.

Je důležité v komunikaci se seniory:

- hovořit přiměřeně hlasitě,
- přizpůsobit tempo řeči,
- trpělivě naslouchat,
- dobře artikulovat,
- zvolit vhodný slovník
- lze využít taktilní komunikaci (Hauke, 2014, s. 88).

Při komunikaci se seniorem je vhodné vytvořit si kladný vztah a umět naslouchat, jelikož i senior si potřebuje s někým popovídat a diskutovat. Senior může být zpomalený oproti mladšímu dospělému jedinci, může působit pasivně jakoby bez zájmu i snahy porozumět či obtížněji chápat (Novák, 2014). Senioři jsou senzitivnější vůči paralingvistickým a neverbálním projevům v komunikaci a přikládají jim velký význam.

„Sebelépe míněné verbální sdělení, které je v nesouladu s verbálním projevem, je potencionálně nebezpečné a může mít fatální následek ve vztazích komunikujících osob a v konečném důsledku může vést ke ztrátě důvěry.“ (Pokorná, 2010, s. 26)

U komunikace je zapotřebí zhodnotit sociokulturní prostředí odkud senior pochází, typ vzdělání, ale také aktuální psychický stav (stres, únava) nebo přítomnost psychické poruchy (paranoidní příznaky, halucinace) a především stav kognitivních funkcí (Pokorná, 2010).

4 DEMENCE

U stárnoucího člověka dochází k ubytku kognitivních funkcí a může dojít ke vzniku mírné kognitivní poruchy. Ta se projevuje výraznějšími problémy s pamětí, avšak soběstačnost jedince a jeho aktivitu v každodenním životě v této fázi zásadně neovlivňují. Někdy se zhoršování paměti zastaví, ale poměrně často směřuje k onemocnění demenci, kdy je důležité ji včas diagnostikovat (Pidrman, 2007).

4.1 Definice a dělení demence

Demence je syndrom, který vznikl důsledkem onemocnění mozku, většinou chronického nebo progresivního rysu. Dochází k narušení vyšších korových funkcí, včetně myšlení, paměti, schopnosti řeči, učení, paměti, úsudku, přitom vědomí není zastřeno (Pidrman, 2007). Dochází ke změně osobnosti pacienta, jejíž proměna dopadá kromě něj také i na jeho rodinu vzhledem ke zhoršení sociálních dovedností, deterioraci v emoční oblasti a motivaci (Lužný, 2012).

Dělení demence:

MUDr. Eva Topinková, CSc. (2005) dělí demenci za přítomnosti kognitivní poruchy různého stupně na:

1. Lehkou demenci – mírná porucha orientace v datumu, porucha výbavnosti, poruchy řeči problém s pojmenováním, změny chování a nálady (deprese, iritabilita, apatie), omezení sociálních aktivit zhoršený náhled, potíže při zvládnutí finančních záležitostí, nespolehlivé užívání léků

2. Středně těžkou demenci – dezorientace časem i místem (pacient ztrácí na známých místech), porucha řeči – pojmenování věcí, ale také porucha s porozuměním, potíže s dodržováním hygienických návyků, problém zvládnutí běžné domácí práce, zhoršení paměti, vyskytují se také závažnější behaviorální poruchy

3. Těžkou demenci – těžká dezorientace, objevuje se těžká porucha dlouhodobé i krátkodobé paměti v přítomnosti, neschopnost dodržet hygienu, inkontinence, těžká smíšená fatická porucha, porucha mobility (případná imobilita). Objevuje se změna osobnosti, apatie, úzkost, deprese, zmatenost, bloudění, agresivita, bludy, halucinace, poruchy cyklu bdění – spánek. Pokud se objeví některé tyto příznaky, obvykle to

znamená zhoršení stavu a závažnější průběh choroby, který vyžaduje ústavní péči (Topinková, 2005).

4. Terminální stádium – v tomto stádiu se bavíme o prognóze, která trvá měsíce (obvykle to znamená poslední rok života). Z terminálního stádia se přechází do terminálního stavu, kdy je prognóza několik dnů po týdny. Doba přechodu mezi těmito stádii souvisí s typem demence a na případných přibývajících komplikacích. Přechod může být náhlý nebo plynulý. Pacient se stává zcela závislý na péči rodiny nebo ošetřovatele, mizí svalová hmota a zůstává ležící v posteli. Přestává komunikovat verbálně i neverbálně, objevuje se porucha příjmu potravy a tekutin, vznik inkontinence (Holmerová, 2013).

4.2 Komunikace s člověkem onemocněným demencí

Správná komunikace je důležitá, je zapotřebí trpělivosti, respektu, empatie. Je zapotřebí mít znalost o této nemoci, její projevy, které vede k lepšímu pochopení proč se tak nemocný chová a reaguje v některých situacích. Každý jedinec je osobnost, s různými osobními zkušenostmi, koníčky, zážitky, které je dobré znát. Zvolení přístupu díky těmto informacím dodává člověku postiženému demencí pocit jistoty (Pokorná, 2010). Podle Jiráka, Holmerové, Borzové (2009) se u nemocného dlouhodobě projevuje neklid různého stupně, který je nepatrný nebo jindy naopak velmi výrazný. Často opakují jednu myšlenku nebo slovní vazbu. „*Podobné je nevýpravné myšlení, kde sice nemocný neopakuje stále stejná slova, ale neustále se vrací k jednomu tématu, k jedné myšlence*“ (Jiráka, 2009, str.17)

4.3 Nefarmakologické přístupy u demence

Nefarmakologické přístupy se zaměřují na tyto okruhy, jež odpovídají potřebám postižených onemocněním:

- a) v počáteční fázi onemocnění podpora pacienta a jeho rodiny, blízkých, poskytnutí informací
- b) snaha o zachování nebo zlepšení soběstačnosti v každodenních aktivitách
- c) snaha o zachování nebo zlepšení kognitivních funkcí
- d) podpora pečující rodiny
- e) snaha o zmírnění nebo odstranění nevhodného chování a psychologických příznaků demence
- f) ucelené přístupy ke zlepšení kvality života pacientů s demencí, snaha o zlepšení komunikace mezi ošetřujícím a pacientem
- g) v terminální fázi snaha o zlepšení kvality života
- h) adaptace na prostředí pro pacienty s demencí
- i) organizační připravenost, systém péče a služeb;

Rozdělení je pouze přibližné, nezahrnuje všechny metody. Jednotlivá metoda se vždy zaměřuje na jeden problém, neovlivňuje další postižené oblasti (Holmerová, Jarolímová, Suchá, 2007).

Další z vhodných nefarmakologických přístupů u demence je **arteterapie**. U seniorů slouží jako vhodná pomůcka k nácviku jemné motoriky a tréninku krátkodobé paměti. Pomáhá se přizpůsobovat novým situacím, poklesu fyzické kondice a zhoršení zdraví. Aktivizuje flexibilitu, zbývající vitalitu a působí jako stimul na kreativitu. Osoby v prvním a druhém stádium demence využívají malování na větší plochy, malování pomocí obtiskování, malování na papír či hedvábí (Šicková-Fabrice, 2008, s. 65-66).

PRAKTICKÁ ČÁST

5 ARTETERAPIE JAKO FORMA KOMUNIKACE MEZI SENIORY S LEHKOU DEMENCÍ A DĚTMI STARŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU

Mou praktickou část AP utváří 6 dětí staršího školního věku a 6 seniorek s lehkou formou demence. Budovy institucí spolu sousedí a již spolu v minulosti spolupracovaly. Tyto děti a seniorky se však z dřívějšíka neznají. Děti studují na Montessori základní škole Úsměv. Dívky ve věku 11–13 let dochází za seniorkami do střediska Helios. Setkání se konají ve středy několikrát za měsíc.

Rozbor diagnostických testů je proveden arteterapeutem (mnou) na základě pozorování průběhu vznikání kreseb a také rozboru videí, která vznikala pro tyto účely během jednotlivých setkání. Každé setkání obsahuje reflexi všech zúčastněných a také reflexi paní učitelky ze Základní školy Montessori Mgr. Jany Dostálové na základě pozorování. Měření, zda došlo ke zlepšení komunikace proběhlo na prvním a posledním setkání a vyhodnocení výsledků taktéž uvedení použité diagnostické metody mi poskytla paní psychologka Mgr. et Mgr. Veronika Fajkusová.

5.1 Montessori základní škola Úsměv

Jedná se o soukromou školu, menšího rodinného typu s aktuální kapacitou pro 80 žáků. Prostory školy se nachází v pavilonu Základní školy Havířov M. Kudeříkové 14, okres Karviná, příspěvková organizace.

Koncept montesori školy: ve škole se žáci učí v trojročí, 1. – 3. ročník, 4. – 6. ročník, 7. – 9. ročník. Vzhledem k tomu, že při výuce v montesori třídách se žáci volně pohybují, pracují převážně na koberci a v různých koutcích, jsou třídy vybaveny pracovními stolky, nízkými otevřenými policemi, v nichž jsou lehce přístupné pomůcky určené pro samostatnou práci dětí, a samozřejmě kobercem pro společná setkávání a prezentace. Žáci pracují především s montesori pomůckami, ke své práci mohou používat také vytvořené pracovní listy a vlastní informativní knížečky. Své výstupní materiály si zakládají do osobních portfolií.

Pedagogický sbor ZŠ tvoří ředitelka, hlavní učitelka, učitelé a asistenti v trojročí, asistent pedagoga, vychovatelky ve školní družině. Vzdělávací program Marie Montessori vychází z poznání a respektování dítěte a jeho potřeb. Klíčovým pojmem metody je tzv. „připravené prostředí“, ve kterém si děti samostatně vybírají ze škály přitažlivých Montessori pomůcek a materiálů. Učitel bývá v roli průvodce, pomocníka, který děti důkladně pozoruje, aby zachytil okamžik, kdy je dítě připraveno přijmout nové vědomosti. „Pomoz mi abych to dokázalo samo.“ Adresa Montessori základní školy Úsměv: Marušky Kudeříkové 1143/14, 736 01 Havířov Město.

5.2 Středisko Helios Domov seniorů Havířov, p. o.

Seniorky bydlí ve Středisku Helios Domov seniorů Havířov, p. o. Služba domov se zvláštním režimem s kapacitou 86 lůžek. Posláním domova se zvláštním režimem, středisko HELIOS, je poskytování odborné sociální, ošetrovatelské, zdravotní a rehabilitační péče seniorům s nízkou mírou soběstačnosti a ztrátou orientačních a paměťových schopností. Služba je určena seniorům starším 65 let potřebujících trvalou pomoc, kterou nelze zajistit v jejich domácím prostředí prostřednictvím pečující osoby či jiné sociální služby.

Cílovou skupinou jsou senioři starší 65 let, kteří trpí demencí lehkého, středně těžkého a těžkého stupně Alzheimerovy choroby, která neumožňuje pobyt v domově pro seniory. Cíle služby: rozvoj nebo udržení schopností, dovedností, znalostí uživatele v oblasti: péče o sebe sama, pohybu, komunikace, osobních zájmů. Zachování kontaktů s rodinou, přáteli a známými lidmi, navázání nových vztahů. Adresa Střediska Helios: Jaroslava Seiferta 1530/14, 763 01 Havířov Město.

Před zahájením arteterapeutických setkání byly provedeny tyto kroky:

- **Seznámení se s institucemi, jejich vedením, některými zaměstnanci.** Představení se a oslovení s nabídkou arteterapeutických skupinových setkání.
- **Sestavení skupiny.** Se sestavením skupiny mi pomohli zaměstnanci obou institucí. Na základní škole oslovila žáky napříč ročníky pedagožka Mgr. Jana Dostálová a s začkami, které projevíly zájem jsem se pak osobně setkala. Za výběrem seniorek z Domova seniorů stojí paní Mgr. Bc. Gabriela Kunčická,

kteřá arteterapii nabídla seniorkám s lehčí formou demence, které pozitivně reagují na děti.

- **Seznámení se s účastníky a jejich diagnózou.** Osobně jsem se před prvním arteterapeutickým setkáním seznámila pouze se žákyněmi Základní školy. Se seniorkami jsme se poprvé viděly až na prvním setkání.
- **Stanovení pravidel.** Pravidly se snažíme vytvořit bezpečné prostředí.
 1. dobrovolnost – účast na arteterapii je dobrovolná, můžu sdílet s ostatními to co chci
 2. mlčenlivost – nehovoříme mimo skupinu o tom, s čím se nám svěřují druzí
 3. vzájemný respekt, slušnost – chováme se a vyjadřujeme vždy s respektem k ostatním členům skupiny, stejně tak k jejich výtvarným výtvorům a vyjádřeným pocitům
 4. komunikace – při reflexi vždy necháme domluvit toho, kdo zrovna mluví a otázky pokládáme až domluví; neskáčeme si do řeči a vzájemně si nasloucháme
 5. mluvím dostatečně nahlas a srozumitelně – aby mě slyšeli i hůře slyšící
 6. podpora – vzájemně se podporujeme, motivujeme ve slovním a výtvarném vyjádření
- **Čas a místo setkání skupiny.** Vzhledem ke zdravotnímu stavu seniorek a ohledem na jejich věk a diagnózu docházelo k setkáním v domově seniorů, kde nám také bylo poskytnuto kreativní zázemí. Zvolily jsme jídelnu, kde v dohodnutý čas nikdo nebyl. Tento prostor byl vyhovující (vzhledem k velikosti skupiny a vozíčkářům). V místnosti bylo také umyvadlo a volný přístup k vodě, dále pak v případě potřeby toalety. Čas setkání se odvíjel podle požadavků pro žákyně Základní školy, aby byl v rozmezí školního rozvrhu. Pro seniorky podle času, kdy jsou nejvíce aktivní a schopné se soustředit – v čase dopoledním mezi snídaní a obědem. Dnem setkání byla stanovená středa. V průběhu setkání jsme se setkávaly i v jiné dny v týdnu. Setkání probíhala maximálně jednou týdně a minimálně jednou do měsíce.
- **Velikost skupiny.** Bylo stanoveno sudé číslo tak aby mohly vzniknout dvojice. Stanovila jsem si číslo 12 (6 seniorek a 6 dětí). Nakonec k tomuto číslu přibýly ještě náhradnice. Maximální velikost skupiny na setkání byla 12 osob.

Vybrala jsem si raději více účastnic ve skupině, větší skupinu v případě že by se některé účastnice rozhodly docházku na arteterapii ukončit ať už z osobních nebo zdravotních důvodů. Složení skupiny se průběžně měnilo. V průběhu setkávání některé seniorky ukončily svou docházku a nahradily je tři nové. Občas některé děti na setkání nepřišly z důvodu nemoci.

Struktura arteterapeutického setkání

1. Přivítání, povídání si, uvolnění atmosféry
2. V jaké přicházím náladě
3. Povídání si o dnešním tématu, zadání, případně výtvarném médiu
4. Arteterapeutické cvičení
5. Volné vyjádření ke vzniklému artefaktu
6. Reflexe, řízený rozhovor
7. Poděkování, rozloučení, datum dalšího setkání

Odborníci, se kterými spolupracuji

- Mgr. Jana Dostálová – pedagožka vyučující na Základní škole Montessori
- Mgr. Bc. Gabriela Kunčická – vedoucí útvaru sociální a přímé péče v Domově seniorů Havířov, středisko Helios
- Mgr. et Mgr. Veronika Fajkusová – psychologka se zaměřením na děti a mládež

Jmenný seznam účastníků setkání

Pravá jména účastnic arteterapeutických setkání jsou v rámci nařízení GDPR (General Data Protection Regulation) z roku 2016 zaměněna za jména fiktivní.

Seniorky:

- Lenka, 78 let
- Adina, 78 let
- Markéta, 74 let
- Petra, 82 let
- Linda, 87 let
- Iva, 84 let
- Jindřiška, 88 let
- Gita, 89 let

Děti:

- Eva, 11 let
- Adéla, 11 let
- Tina, 12 let
- Sára, 14 let
- Šarlota, 13 let
- Eliška, 11 let
- Simona, 13 let

5.3 Průběh setkání

Setkání se konala několikrát do měsíce, někdy pouze jednou. Důvodem odložení některých setkáním byla nákaza koronaviru a následná karanténa seniorů v domově seniorů během ledna 2024. Další komplikace nastala v březnu 2024. Některá březnová setkání jsme museli zrušit z důvodu výskytu černého kašle na základní škole Montessori. Docházka jednotlivých účastnic je uvedena viz. Tabulka č. 1.

Většiny setkání se kromě arteterapeuta, senierek a dětí účastnila pedagožka Mgr. Jana Dostálová působící na základní škole Montessori, která mi poskytovala po každém setkání reflexi na průběh setkání.

V domově seniorů jsme komunikovaly s vedoucí útvaru sociální a přímé péče paní Mgr. Bc. Gabrielou Kunčickou, která mi dávala informace o důvodu nepřítomnosti některých senierek na setkáních. Poskytla mi také informace týkající se stavu senierek a jejich specifických projevů demence. Na některá setkání se přišla osobně podívat nebo přišla za mnou po setkání, aby si prohlédla kresby senierek.

Paní psychologka se zaměřením na děti a mladistvé Mgr. et Mgr. Veronika Fajkusová se zúčastnila prvního a posledního setkání, kde metodou pozorování vyhodnocovala stav dětí i senierek. Dále měla možnost shlédnout veškeré artefakty účastníků, ale také fotografie zachycující průběh vytváření jednotlivých kreseb. Měla možnost si přečíst jednotlivé reflexe účastníků, pedagoga i arteterapeuta po setkání.

5.3.1 První setkání

Datum: 25. 10. 2023

Časová dotace setkání: 60 min.

Místo setkání byla jídelna v domově seniorů. Já jsem na místě byla půl hodiny dopředu a připravovala jsem stůl, židle a výtvarná média. Za chvíli mě přivítala paní Kunčická, která mi oznámila, že vybrala 6 senierek s lehkou formou demence. Po chvíli přišly ošetrovatelky se seniorkami. Poté přišly děti s paní učitelkou Dostálovou. Děti byly diskrétně požádané, aby kvůli špatnému sluchu senierek mluvily nahlas a pomalu. Děti a seniorky utvořily dvojice a poté, co dokreslily obrázek „Představ se obrázkem“ se nejprve představily navzájem ve dvojici. Následně pak skupině představovaly svou novou kamarádku tak, že mluvily o jejím obrázku. Můj záměr bylo zjistit, zda si budou umět

navzájem naslouchat. U seniorek jsem zkoumala funkčnost krátkodobé paměti, kolik si toho o dětech zapamatují.

Téma: Představ se obrázkem.

Zadání: Nakresli obrázek, kterým se představíš ostatním - Já - co mě baví, co se mi líbí, co mě zajímá.

Pomůcky: Papír formát A4, tužka, pastelky, voskovky.

Čas: 20 min.

Cíl: Navzájem se představit, první setkání skupiny. Seznámení. Stanovení si pravidel ve skupině a podmínek za jakých se budeme setkávat. Sdělení časového rozmezí, pravidelnost setkávání. Umět si naslouchat.

Závěrečná reflexe: Jak se cítíš? Líbilo se ti dnešní setkání?

Eva: Dneska se mám dobře a dneska mě to hodně bavilo.

Lenka: Ano líbilo se mi to. Cítím se dobře, doma jsem stále sama.

Adéla: Mě to bavilo a moc se mi líbí tady ty výtvořky, co všichni vytvořili.

Jindřiška: Dobře.

Tina: Mi se to líbilo, bylo to tu fajn a už se těším na příště.

Markéta: Mi taky se to líbilo a cítím se dobře.

Sára: Já se tady cítím hodně dobře, moc mě to s vámi bavilo. A myslím, že všichni umíte moc hezky kreslit, máte super nápady. Já jsem ráda, že jsem tady šla.

Linda: Co mám říct? Mi se to tady líbilo a cítím se dobře.

Šarlota: Mi se to taky líbilo, bylo to velmi zajímavé. Myslím si, že si to užila i paní Linda a já taky.

Iva: Já mezi vás nepatřím, bo já nic neumím. Nejlepší mi je doma mezi svejma perličkama (Obr.1).

Simona: Já se cítím hodně dobře, bylo to tady pěkné. Bylo mi velmi dobře tady v tom kolektivu. Nic víc říct nemůžu.

Petra: Líbilo se mi to tu moc a je to tu moc krásné.

Reflexe Mgr. Dostálové:

Přepis z nahrávky: „Vedla si to moc hezky, trpělivě jsi jim s úsměvem znovu opakovala pokyny. Byla jsem ráda, že se něčeho takového můžu účastnit. Děti byly nadšené, moc se

jim to líbilo a říkaly, že se těší na další setkání. Šlo vidět, že mají seniorky hlad po kontaktu a je jim často smutno. Seniorky Markéta, Iva držely děti za ruce během hovoru, objímaly je při loučení. Ke konci seniorky usínaly, šlo vidět, že už je to na ně dlouhé. Místy měly nepřítomný výraz. Co se jim honilo hlavou? Působily zmateně. Děti si díky tomuto setkání uvědomily, jak to mají seniorky ve stáří těžké. Paní Linda mluvila občas německy. Markéta opisovala, obkreslovala obrázek ode mě a od Tiny. Seniorka Petra nekreslila a na jejich výkresech byl text, ten se často opakoval (**Obr. 2**). Doporučení pro příště je zkrátit setkání. Pokyny dávat po jedné informaci, postupně.“

Reflexe arteterapeut:

Byla jsem překvapená, v jakém mentálním a fyzickém stavu se některé seniorky nachází vzhledem k jejich věku. Většinou byly mladší než moje osmdesátiletá babička, která je velmi vitální. Snažila jsem se mluvit nahlas a srozumitelně. Děti seniorky v kreslení povzbuzovaly a motivovaly, byly přátelské a komunikativní. Seniorky měly problém s kreslením začít, nevěděly, co mají nakreslit. Individuálně jsem se je snažila motivovat a společně s nimi přijít, jak by se nám mohly představit. Zhodnotila bych, že jsem zvolila pro seniorky s lehkou demencí nevhodné téma „Představ se obrázkem“ – příliš abstraktní. Sára nakreslila kytky, medaili a sebe doplněné o text tanec (**Obr.3**). Se seniorkami byla komunikace náročnější s dětmi bezproblémová. Děti byly na seniorky velmi milé a hodné. Zjistila jsem, že paní Jindřiška velmi špatně slyší. Ponaučení pro příště: Více hovořit o daném tématu, v obecné rovině ať si seniorky vybaví vzpomínky. Potřebují si to vizualizovat k tomu, aby věděly, co mají kreslit. Úkol vždy zadávat jenom jeden např. podepiš se. Až úkol splní všichni potom dát další pokyn. Dávat jim více prostoru, pokud budou chtít něco říct. Všimla jsem si, že seniorkám trvá delší dobu, než se osmělí. Druhé téma, které jsem si pro ně připravila mělo být původně Volné téma. Ale když jsem viděla, jak velký problém měly seniorky s prvním tématem, volné téma jsem zamítla. Arteterapeutické cvičení nám zabralo více času, než jsem předpokládala. Ke konci kreslení dostali všichni instrukci podepiš si výkres, jméno, datum (25. 10. 23), téma. Některé seniorky mluvily těšínským nářečím po našymu. Setkání trvalo delší dobu, než jsem plánovala, jelikož v místnosti šly špatně hodiny (zpožďovaly se). Na některých seniorkách, šlo vidět, že je pro ně náročné udržet pozornost.

5.3.2 Druhé setkání

Datum: 15. 11. 2023

Absence: Nepřišla paní Jindřiška z důvodu bolesti hlavy. Celkem 12 účastnic.

Časová dotace setkání: 45 min.

Cíl: Prohlubování vztahů mezi arteterapeutem a účastníky setkání, budování důvěry mezi účastníky navzájem.

Začaly jsme tím, že jsme si udělaly „slovní kolečko“ s tím, že si připomeneme, jak se jmenujeme a co nás baví. Jak se dneska máme. Přinesla jsem antistresový míček, který koloval. Nejvíce si ho ten den oblíbila paní Petra a když zrovna nekreslila, ráda míček mačkala. Paní Iva říká, že ji nejvíce baví to její perličkování. Říkali jsme jí, ať nám ho příště přinese ukázat. Paní Iva: „To by mi museli připomenout“. Simona nám přinesla ukázat háčkování, krásná zvířátka a sněhuláka z hebké vlnky. Seniorky byly překvapené, jaké materiály se v dnešní době vyrábí. Šarlota při úvodním kolečku, jak se jmenuje a jak se má? Odpověděla, že moc dobře ne. Když jsem se ji zeptala proč? Odpověděla: „Včera večer jsme řešili něco doma, něco s dědou“. Ostatní se cítili dobře.

První úkol: **úvodní zahřívací aktivita**

Zadání: Uvolníme si ruku. Dělej čáry, vlnky, čmáranice. Po chvíli kreslení, když ti nebude stačit výkres, otoč výkres a počmárej ho z druhé strany.

Pomůcky: papír formát A4, tužka.

Čas: 10 min.

Cíl: Uvolnění ruky.

Druhý úkol: **Postava**

Téma: Postava

Zadání: Nakresli postavu, jak nejlépe dovedeš.

Pomůcky: Papír formát A4, tužka, pastelky.

Čas: 15 min.

Cíl: Projektivní metoda kresba postavy. Metoda zaměřená na JÁ na sebepojetí, vztah sám k sobě, vztah k druhým. Vztah k opačnému pohlaví, partnerství.

Závěrečná reflexe: Jak se cítíš? Líbilo se ti dnešní setkání?

Eva: Tak mi se to dneska líbilo i mě to bavilo malovat a těším se na příště.

Lenka: (odkašlání) To jsou šikovné holky. (Cítíte se dobře:) Jó.

Adéla: Mi se to taky líbilo, že jsme mohly kreslit a těším se na příště.

Tina: Já jsem ráda, že jsem tu dnes mohla být. Líbilo se mi to, co jsme kreslily.

Markéta: Cítím se dobře a kreslilo se dobře. Líbilo se mi to.

Eliška: Jsem ráda, že jsem tu dnes mohla být. Bylo to hezké, jak jsme kreslily a že si to pak můžeme ukázat.

Linda: Cítím se jakš takš. (Jak se vám kreslilo?) (odmlka) Taky tak jakš takš.

Šarlota: Mi se to dneska celkem líbilo, když jsme kreslily ty postavy. Jsem spokojená s tím, co jsem nakreslila.

Iva: Líbí se mi to tu, holky jsou šikovné a my taky jako... jsme jak přisedící.

Sára: Moc se mi to líbilo, jsem tady s vámi ráda a nakreslila jsem si svého nejlepšího kamaráda.

Simona: Mi se to dneska líbilo, bylo to fajn. Zase jsme dělaly něco nového, bylo to pěkné, rozmanité. Nevím, co dalšího bych měla říct.

Petra: Líbilo se mi to dneska.

Reflexe arteterapeut:

Většina začala ihned kreslit. Čmáranice od Šarloty je uvolněná elipsovité (Obr. 4). Paní Petra ještě dokončuje první výkres na uvolnění ruky, ať je popsán každý řádek, který si nejprve nakreslila. Na výkresu od Lenky připomíná čmáranice postavu (Obr. 5). Paní Markéta a Linda mají problém začít s kresbou postavy. Snažím se jim poradit, jak by mohly začít. Adéla se mě ptá, jestli ta postava může být nakreslená zezadu. Odpovídám, že ano. Paní Markéta začíná kreslit po mém povzbuzení. Snažím se znovu povzbudit paní Lindu. Paní Linda neví, jak začít, po chvíli začíná obličejem. Simona soustředěně kreslí, používá tužku i pastelky (Obr.6). Sára nakreslila postavu svého nejlepšího kamaráda, který je ze Slovenska, znají se čtvrtým rokem a se kterým je denně v kontaktu (na mobilu). Paní Petra zahájila kresbu postavy opět pouze písmeny. Snažím se ji nasměrovat, že nyní kreslíme postavu ženy, muže, člověka. Ale nadále píše text, takže ji nechávám psát. Paní Markéta vykřikne: Dejte mi gumu! (Obr. 7). Ještě Tina chce použít gumu. Na konci sezení paní Petra řekla: a příští měsíc oslavím sto. Na což pečovatelky, které přišly seniorky vyzvednout kroutí hlavou. Paní Petra stále nekreslí a píše, poprvé nám přečetla, co je na

obrázku. Reaguje místy s úsměvem, když se jí na něco doptám. Například jezdila jste na kole? ano. Mnohdy však na mé otázky týkající se slov na výkresu kroutí hlavou a neví, co říct.

Rozbor obrázku (diagnostického testu): od strany číslo 82, podkapitola 6.3.1 Projektivní testy – vyhodnocení před a po intervenci.

5.3.3 Třetí setkání

Datum: 29. 11. 2023

Absence: Jindřiška nebyla, bolí ji hlava. Namísto ní přišla nově paní Adina. Celkem 12 účastnic.

Časová dotace setkání: 45 min.

Dneska nám nasněžilo, vzduchem se začíná nést vánoční zimní atmosféra. První přišly čtyři seniorky v doprovodu pečovatelek. Za chvíli přišly děti. U stolu nám chyběla paní Jindřiška. Začaly jsme dneska netradičně tím, že paní Iva nám přinesla ukázat celý tác jejich výrobků z perliček. Chtěla každého z nás obdarovala se slovy „rozeberte si to, vezměte si všechno, aspoň budu mít zase co dělat“. Její výtvary děti naprosto uchvátily a s radostí si začaly vybírat. Děti paní Ivě poděkovaly a znovu se ujišťovaly, jestli si to opravdu můžou nechat. Velmi příjemný neformální začátek. Dvě seniorky nám stále u stolu chyběly. Začaly jsme kreslit téma: Dům, můj vysněný dům, dům, kde jsem bydlela nebo kde bydlím. Za chvíli nám na vozíčku přivezli paní Markétu a také se k nám přidala nová paní Adina, namísto paní Jindřišky. Představila jsem se nově příchozí, přivítala se a pověděla jim dnešní téma. V průběhu kreslení jsem si všimla, že se horší stav paní Lindy. Na prvním setkání působila hovorně, dneska měla tendenci reagovat spíše obranně, většinou mlčela a nic neříkala. U tvoření se nesla pohodová atmosféra. Dnešní téma bylo oproti předchozím jednodušší. Paní Adina působila příjemně, vesele a upovídaně. Tvrdila, že neumí kreslit a chvíli se nechala povzbuzovat ostatními, než začala tvořit. Popovídaly jsme si o domě, kde vyrůstala a pak jsem ji vyzvala, aby nám nakreslený dům ukázala. Během závěrečné reflexe koloval antistresový míček a ten kdo zrovna mluvil ho měl v ruce.

Téma: Dům.

Zadání: Jaké znáš typy domů? Nakresli svůj vysněný dům, rodinný dům (neměl by to být panelák). V jakém domě by si chtěl bydlet? V jakém domě jsi bydlel? V jakém domě bydlíš?

Pomůcky: Papír formátu A4, tužka, pastelky.

Čas: 15 min.

Cíl: Projektivní metoda kresba domu. Socializace, vztahy k okolí, k ostatním lidem.

Závěrečná reflexe: Jak se cítíš? Líbilo se ti dnešní setkání?

Eva: Mi se to dneska líbilo, jak jsme malovaly ten dům. Moc mě to bavilo a už se těším na další hodinu.

Lenka: Já jsem už stará baba já už dávno nekreslím, ale ten základní dům rodičů je na papíry, protože dneska bydlím v bytovce. Ten dům byl na Slovensku.

Adéla: Já se teď cítím dobře, bavilo mě to. Jsem ráda, že jsem poznala nového člena a těším se na příště.

Adina: Děkuji, že jsem vás poznala a omlouvám se, že neumím tak kreslit jak vy. Děkujeme.

Tina: Moc mě to dneska bavilo a už se těším na příště a celkem mi to šlo to kreslení.

Markéta: Já jsem nakreslila taky dům

Sára: Mi se kreslilo teda hodně dobře. Kreslili jsme teda dům a to mi tak jakš takš šlo celkem lépe. A poznali jsme někoho nového za což jsem ráda. (Paní Adina odpovídá: já taky). A moc se mi to dneska líbilo a už se těším na příští hodinu. (Paní Adina: tak to já zase ráda přijdu.). No to určitě musíte.

Linda: Kreslilo se mi dobře, mám se dobře.

Šarlota: Moc se mi tu líbilo, jsem spokojená s tím svým výsledkem, už to vypadá trochu lépe. Takže jsem spokojená a taky jsem ráda poznala nového člena.

Iva: Co já, chalupu jsem jakousi nakreslila (**Obr. 8**). Takovou obyčejnou dědincku. A hmm je to dobrý.

Simona: Bylo to moc pěkné, téma dům mi přišlo takové zajímavé. Nemám nic dalšího, co bych k tomu řekla.

Petra: Cítím se dobře, ano.

Reflexe Mgr. Dostálová:

Přepis z nahrávky: „Dnes mi to připadalo nějaké zvláštní. Atmosféru ovlivnilo, že paní Iva rozdala dárečky (obrázky z perliček). Bála jsem se, že seniorky nepřijdou, jak tam seděly z počátku jen dvě. Všimla jsem si zlepšení, když začaly kreslit. Paní Petra obkreslovala tvary obrázků z perliček (**Obr. 9**). Linda začala nadšeně kreslit a pak tu tužku odložila. Zajímavé bylo, jak Adina začala mluvit o odsunu Němců, se kterými bydleli v chalupě a po kterých jim pak chalupa zůstala. Paní Linda mi připadala ztracená, otázkou je jestli tam ještě chce chodit.“

Reflexe arteterapeut:

Velmi vřelé a netradiční zahájení. Zahájit sezení tím, že jsme byly obdarovány výtvoří z perliček od paní Ivy. Poprvé jsem zaznamenala, že jsem neslyšela kromě nově příchozí říkat, že neumí kreslit. A při závěrečné reflexi se děti i seniorky samy pochválily, že se jim obrázek povedl, že to je dobrý. To mi přišlo dneska zlomové, oproti předchozím sezením. Myslím, že skupina je dobře nastavená a sleduji, že komunikace se u mnohých zlepšila. U dvou seniorek pozoruji spíše stagnaci, zhoršení jejich zdravotního stavu. Paní Petra obkreslovala výtvoří z perliček, kterými nás obdarovala paní Iva. Mám pocit, že vytváření obrázků z perliček udržuje paní Ivu vitální, působí na mě dojem, že je na tom ve srovnání s ostatními seniorkami opravdu dobře. Je vtipná, pohotová, umí reagovat, je hovorná. Tím, že perličky skládá podle šablony tak musí přemýšlet kam kterou barvu dá, rozlišuje různé tvary a rozdílná témata obrázků, zaměstnává tím mozek. Obrázky ji pak chodí zažehlovat dcera.

Rozbor obrázku (diagnostického testu): od strany číslo 82, podkapitola 6.3.1 Projektivní testy – vyhodnocení před a po intervenci.

5.3.4 Čtvrté setkání

Datum: 20. 12. 2023

Absence: Simona chyběla, místo ní přišla Eva.

Paní Jindřiška na setkání nebude docházet. Celkem 12 účastnic.

Časová dotace setkání: 45 min.

Paní Jindřiška už se nebude arteterapeutických setkání účastnit. Setkání začalo velkým přesunem z jídelny, kde se běžně setkáváme do podzemí, kde se nachází výtvarná

dílna (**Obr. 10, 11**). Začaly jsme si chystat pracovní prostor, děti pomáhaly s uklízením stolu ať máme místo. Změnila jsem dětem, seniorkám zasedací pořádek a čekaly jsme na příchod chybějících. Bylo 5 min po 10:00 a já jsem volala paní Kunčické a hlásila ji, kdo nám ještě chybí u stolu. Domluvila jsem se s paní Kunčickou, že by paní Adina mohla docházet pravidelně namísto paní Jindřišky. Dnešní téma Vánoce, čas vánoční s rodinou. Začaly jsme si povídat o Vánocích a vánočních tradicích. Na stole byla spousta časopisů, které byly určené ke koláži. Seniorky a děti začaly listovat časopisy, braly si nůžky a začaly vystříhovat. Dneska skupinu poprvé čekalo tvoření na velký výkres formátu A3 a práce na něm ve dvojici. Postupně si dvojice vytvářely svůj vánoční čas a vše co k němu patří: stromečky, dárečky, cukroví, rodinu.

Téma: Vánoce. Čas vánoční s rodinou.

Práce ve dvojicích na jednom společném výkresu.

Zadání: Dneska budete pracovat ve dvojici na společném výkresu.

Pomůcky: výkres formát A3, koláž/ kombinovaná technika, tužka, pastelky, časopisy, lepidlo, nůžky, barvy.

Čas: 20 min.

Cíl: Aktuální vztahy účastníků k členům jejich rodiny, s kým tráví Vánoce, vánoční tradice.

Volné vyjádření se k výtvoru:

1. dvojice:

Eliška: My máme rodinu o Vánocích, jak se sešla, mají tam i nějaké jídlo a dárky pod stromkem.

Petra: S Evou se mi pracovalo dobře, obrázky vybírala Eva. Nechala mě kreslit a psát. Na Vánoce přijede pro mě můj syn, ráda pečou cukroví. (Paní Petra odpovídá vždy na základě mých otázek. Souvisle sama od sebe nemluví.)

2. dvojice:

Adéla: My jsme tady daly jakoby stromeček s hvězdou velkou, aby šla vidět. Paní Adina tady chtěla ještě takovou větvičku, mi se líbil takový domeček. Že třeba můj děda má doma vždycky takový domeček a vždycky chce abych mu něco řekla, aby se rozsvítil. Tady máme cukroví a nějaké jídlo. Dárečky jsme už nestihli nakreslit.

Adina: Tady máme okurek a stromeček z okurek, to jsem ještě neviděla na žádné svátky okurkový stromeček. Pracovalo se nám spolu výborně. Vánoce budu slavit asi tady s vámi, protože rodina už není, jenom syn. A ten jestli bude pracovat, nevím. My děkujeme.

3. dvojice:

Tina: My tady máme štědrovečerní večeři, kde je cukroví oblíbené od paní Markétky. Stromeček a nějaké dárečky a chaloupku z perníku. My budeme slavit Vánoce s rodinou, jsme velká rodina. Sejde se nás asi 10. Kreslila jsem já i Markéta, měli jsme to rozdělené.

Markéta: Ráda cukroví jím. Budu slavit vánoce bez rodiny. Jo přijdou mě navštívit a budeme tady. (Paní Markéta odpovídá vždy na základě mých otázek. Souvisle sama od sebe mluví minimálně.)

4. dvojice:

Sára: Tohle je náš obrázek. My tu máme věci ze štědrovečerního večera, co tam tak většinou máme. Máme večeři, stromeček a plno dárků, svíčky a svícen, alkohol nějaký a tady máme rodinu a holčičku, protože paní Iva byla z hodně dětí. Vánočku. Tady tuhle květinu, ta se jmenuje vánoční hvězda. Tu máme vždycky my doma tak jsme ji tam daly (**Obr. 12**). Vystříhovala paní Iva.

Iva: Sára bude mluvit, já ne. Já jsem vystříhovala. Já budu s dcerou, co si zrobíme to máme. Dcera dělá až do poslední chvíle, přijde domů až poslední den jinak musí být v práci až dokonce.

5. dvojice:

Šarlota: Můžeme? Máme tady okno, záclonu. Tady máme jídelní stůl, kde je štědrovečerní večeře a tady máme stromeček, pod nim jsou dárky. A tady to vybrala paní Linda a vlastně jsem se vždycky ptala paní Lindy, kam by to chtěla umístit a jestli jsem splnila její představu. Jste s tím spokojená paní Lindo? Odpověď od paní Lindy - a jo. Já jsem nakreslila vlastně náš dům (**Obr. 13**).

Linda: A já tam nejsem? (Šarlota dokreslila na obrázek paní Lindu ke štědrovečernímu stolu)

6. dvojice:

Eva: (paní Lenka hladí Evu po tváři) Na obrázku je stromeček u něho dárky a u stolu je rodina a je tam ještě jídlo. Lenka vždycky vybrala obrázek nebo vybarvovala - a já jsem kreslila baňky. Tady jsou hračky.

Lenka: (paní Lenka ukazuje obrázek ostatním) Dobře se nám tvořilo, Eva je zlatíčko. Káva mi přišla na chuť tak si půjdu koupit, dali jsme ji na obrázek. No nic, Eva je zlato takové zlato zlatíčko, bych chtěla takovou vnučku. Moje vnučky jsou už velké.

Závěrečná reflexe: Jak se cítíš? Líbilo se ti dnešní setkání?

Eva: Jo mi se dneska hezky tvořilo.

Lenka: Je to takové zlatíčko, ty jsi moje zlatíčko.

Adéla: Taky se mi to moc líbilo, dobře se mi spolupracovalo s paní Adinou a těším se na příště.

Adina: Já děkuji, mi taky. Moc milá dívenka, takže děkuji že jsme se mohly poznat.

Tina: Mi se dobře spolupracovalo s paní Markétou.

Markéta: Jak se vám dneska kreslilo? Dobře. Bylo to lepší ve dvou než kreslit sama? Ve dvou.

Sára: Mi se to líbilo moc. Já jsem moc ráda, že jsem spolupracovala s paní Ivou. Bylo to moc fajn. Zjistila jsem, že krásně stříháte a jsem ráda, že jsem tu s váma mohla být, takže mi se to líbilo hodně. Paní Ivo děkuji.

Iva: Já jsem teď ráda, že su tu, že jsme mezi váma. Co umím to umím, co neumím to nechám druhým. Nenudím se, já se neumím nudit, já se zaměstnám vždycky, ruce zaměstnám tak aspoň něco robím.

Linda: (Jak se vám s Šarlotou tvořilo?) Dobře. (A teď se máte jak?) Ještě lepší. Už se loučíme?

Šarlota: Mi se to moc líbilo, já jsem ráda spolupracovala s paní Lindou. Já si myslím, že jsme vytvořili krásný výtvar, takže tak. Už se na vás těším zase příště.

Eliška: Moc jsem si to s paní Petrou užila, jsem ráda že jsem s ní mohla pracovat a myslím, že se nám to povedlo.

Petra: S Eliškou se mi kreslilo dobře, mám se dobře. (Paní Petra u odpovídání kreslí, obtahuje tužkou nalepené tvary. Paní Petra odpovídá vždy na základě mých otázek. Souvisle sama od sebe nemluví.)

Reflexe Mgr. Dostálová:

Přepis z nahrávky: „Přesun do dílny na jiné místo nás zdržel a částečně nám to narušilo délku setkání. Děti u seniorek vidí změny k lepšímu. Tina u paní Markéty vidí významný posun. Šarlota dokázala paní Lindu zaujmout tím, co vytvářela na papíru. Paní Linda byla více pozorovatel. Eliška to měla s paní Petrou z počátku těžké, ale pak ji nechala nakreslit stromeček. Paní Petra k tomu dopsala tématicky se hodící text a jejich spolupráce byla super. Fascinuje mě, jak funguje mozek, jak rychle věci zapomínají. Sára se hodně skamarádila s paní Ivou a ráda by ji v domově navštívila během Vánoc. Ke konci hodiny bylo zajímavé, když Šarlota prezentovala jejich společný výtvar a říká: to vypadá jako u nás doma, máme na stejném místě stůl, stromeček okno. Paní Linda: A jsem tam já? Šarlota: A chtěla byste tam být? Paní Linda: Ano. Šarlota dokreslila za štědrovečerní stůl také paní Lindu na vozíčku. Linda: A to jsem jako já? Já mám delší vlasy až k uším. To bylo milé, úsměvné. Paní Lenka při loučení hodně pusinkovala Evu. Líbí se mi, že se scházíme vždycky skoro v plném počtu, čekala jsem, že seniorky budou častěji vynechávat.“

Reflexe arteterapeut:

Děti převzaly vůdčí roli a určovaly, co kam umístí. Ptaly se seniorek, jestli s tím souhlasí nebo ne. Místy se setkaly i s nesouhlasem a tak museli vymýšlet nové umístění obrázku na výkres. Paní Petra poprvé kreslila a nepsala. Část textu, který přeci jen na výkres napsala korespondoval se zadaným tématem. Petra a Eliška si povídaly a společně pracovaly na obrázku (**Obr. 14**). Sára a Iva měly mezi s sebou velmi živou komunikaci, plnou úsměvů a vtípků. Jejich výkres se brzy celý zaplnil. Nejtěžší byla spolupráce mezi Šarlota a paní Lindou, paní Linda se velmi často ztrácela. Člověk ji musel pokládat velmi jednoduché otázky. Šarlota odvedla skvělou práci v této nelehké komunikaci s paní Lindou. Při popisu a mluvení o společně vytvořené koláži většinou mluvily děti.

5.3.5 Páté setkání

Datum: 3. 1. 2024

Absence: Linda, Eva. Celkem 11 účastnic.

Časová dotace setkání: 45 min.

Začala jsem v jídelně chystat stůl jako obvykle, připravovat tužky, pastelky, vodové barvy, papíry. V tom přišla jedna pracovnice z domova, že nevěděly že mají dneska

arteterapii jelikož, aktivizační pracovnice, se kterou jsem domluvila lednové termíny vedení nic neřekla a aktuálně tam už nepracuje. Ujistila mě, že ještě máme dostatek času a hned obvolá oddělení ať seniorky přivedou dolů. Omluvila paní Lindu. Na dnešním setkání bylo celkem 11 účastnic. Pověděla jsem jim dnešní téma, dlouho trvalo než začaly kreslit. Tak jsem si s nimi začala povídat o rodině a pobídla je k povídání si mezi sebou. Šarlota dnes seděla vedle paní Petry Na začátku trochu odvrátila tvář na druhou stranu směrem ke své kamarádce Sáře. Pak jsme se dozvěděla, že to pro ni bylo dneska těžké, protože paní Petra dle jejich slov smrděla. Paní učitelka ji řekla, že to může být tím, že se dozvěděla na poslední chvíli, že bude dnes arteterapie. Ke konci setkání jsem skupině představila smajlíky, které děti důvěrně znají především z chatu a sociálních sítí. Pro seniorky byli smajlíci noví, viděly je poprvé. Smajlíky jsem provedla reflexi našeho setkání.

Téma: Rodina.

Zadání: Nakresli svou rodinu.

Pomůcky: Papír formátu A4, tužka, pastelky, vodové barvy, štětec, kelímek, voda.

Čas: 15 minut.

Cíl: Projektivní metoda kresba rodiny. Moje vztahy s ostatními členy rodiny, moje postavení v rodině.

Závěrečná reflexe: Jak se cítíš? Líbilo se ti dnešní setkání?

Vyjádření smajlíkem: :-) :-/ :-(

:-) = dobře :-/ = ujde to :-(= špatně

Iva: :-)

Sára: :-)

Adina: :-/

Adéla: :-)

Markéta: :-)

Simona: :-)

Tina: :-)

Petra: :-)

Šarlota: :-)

Lenka: :-/

Eliška: :-)

Reflexe Mgr. Dostálová:

Přepis z nahrávky: „Pro seniorky to bylo těžké téma, nepříjemné, moc se jim do toho nechtělo. Když mají pracovat spolu s dětmi tak je to lepší. Paní Petra nic nekreslila než jsem ji řekla, že může psát. Takže od ní asi žádný obrázek nedostaneme. Bylo fajn, že jsme to po setkání probrali ještě s dětmi ve škole. Já jsem psala seniorkám kartičky, kdy přijdeme příště a úplně jsem zapoměla fotit dnešní setkání. U paní Lenky jsem si všimla, že byla dnes rozhozená, zmatená. Paní Iva byla ráda, že už ten vánoční blázinec skončil. Hrozně dlouho trvalo než začaly kreslit. Paní Petra po mě chtěla kávu. Tak jsem odpověděla, že ano a začala jsem shánět kávu. Zaujalo mě, jak Adéla nakreslila celou rodinu bez sebe. Adéla pochází ze silně křesťanský založené rodiny, dokonce se pohádala s kamarádkou, protože ona je katolička a ona je evangelička. Eliška mi řekla, že ji sahání na ruku od paní Lenky vadí.“

Reflexe arteterapeut:

Překvapilo mě, že dnešní téma bylo náročné nejen kresebně, ale zvláště pro seniorky celkově o něm mluvit. Některé seniorky měly problém začít kreslit. Přisedla jsem si k paní Lence a snažila ji oživit vzpomínky na Vánoce otázkami, s kým z rodiny je trávila. Vzpomněla si na dceru a pak že má ještě druhou dceru, dokázala uvést jejich jména jedno jméno jejich vnuka F. Opakovala, že ale mají hodně práce a na ní nemají čas. Dále, že má druhou dceru a část rodiny v Čechách a že ji občas pošlou fotku, ale že ji navštěvují. Paní Adina začala říkat, že rodiče už nemá. Že její rodina už nežije a kreslila dům ve kterém žila se svou rodinou. Šlo vidět, že téma rodina je pro seniorky těžké, bolestivé. Simona se mě zeptala, jestli tam má být nakreslená i ona. Odpověděla jsem, že rozhodnutí je na ní, jestli tam bude nebo ne. Adéla na výkres nakreslila všechny členy rodiny, sourozence ale sebe ne, když jsem se ji na to ptala tak říkala, že ona je přece tady a dívá se na ně a že by chtěla ještě dalšího pátého sourozence (**Obr. 15**). Eliška řešila, jak nakreslit tátovy vlasy a tvrdila, že tak jak je nakreslila nevypadají, že se ji to nedaří nakreslit. Mamku, že nakreslila tlustší. Do toho nabídla paní Lenka, že ji tam nakreslí dva pajduláčky, které budu její dvě dcery. Paní Lenka s nabídkou souhlasila a poděkovala Elišce. Moc Elišku chválila. Kdybychom dnes paní Lenku nepovzbuzovaly k práci odevzdala by pravděpodobně prázdný výkres. Do kreslení se ji nechtělo, říkala že to neumí. Sára dnes nakreslila jako svou rodinu sebe a kamarády z Chorvatska. Téma ji bavilo a těšila se až nám svou partu přátel představí. Paní Iva si vzpomněla na svou vnučku, která je na Novém Zélandu a

nakreslila nám, jak tam bydlí, jak vypadá okolí a jaké mají auto, se kterým jsou neustále někde na cestách (**Obr. 16**). Šarlota byla ten den velmi upovídaná se svou kamarádkou Sárrou a paní Petře moc nevěnovala pozornost. Stejně tak Simona má problém s komunikací s paní Petrou a pokud nemusí tak hovor nezahajuje a raději tráví veškerý čas kreslením obrázku. Výtvarně nadaná Simona začala ihned kreslit a nakreslila sebe s taťkou po své pravé ruce a mamkou po levé ruce. Paní Petra dnes psala, jak je u ní obvyklé. Paní Markéta mě příjemně překvapila, nakreslila postavu dívky. Ptala jsem se ji na děti? Říkala, že děti nemá, ale že má dvě mladší sestry a zmínila jejich rok narození a také svůj rok narození. Na dotaz, jestli ji sestry navštěvují odpověděla, že ano. Toto téma bylo velmi náročné na kresbu, ale o to více se pak někteří dokázali rozpovídat. Takže jsme závěrečnou reflexi zkrátily z časových důvodů na smajlíky. Které děti dobře znají a pro seniorky to bylo něco nového. Zvedala jsem nad hlavu jednotlivé smajlíky a popsala jim, co který znamená. Pak jsem jim smajlíky postupně ukazovala znovu a ten který nejvíce odpovídal jejich aktuální náladě ta u něj zvedaly ruku nebo řekly ano.

Lednová setkání se nemohla uskutečnit kvůli karantény (koronaviru) seniorů v domově seniorů.

5.3.6 Šesté setkání

Datum: 7. 2. 2024

Absence: Adina. Celkem 11 účastnic.

Časová dotace setkání: 45 min.

Jelikož jsme se skoro měsíc neviděly, panovaly lehké obavy ze strany dětí jestli si je budou seniorky pamatovat. Sára si stejně jako já všimla, že paní Ivě se zhoršil sluch. Měla jsem zprávu od paní učitelky, že děti na seniorky během ledna myslely a velmi je mrzelo, že se dle jejích slov tak dlouho neseťkáme. Podle vedení domova seniorů jsme se neměli vidět nejméně do konce ledna kvůli karantény (covid). Zvolila jsem téma Láska a byla plná očekávání, co se účastnicím sezení vybaví. U toho tématu se někdo více rozmýšlel a někdo začal kreslit hned.

Téma: Láska.

Zadání: Nakresli, co se ti vybaví, když se řekne slovo láska.

Pomůcky: Papír formát A4, tužka, pastelky.

Čas: 15 min.

Cíl: Práce se vzpomínkami, s fantazií, s vlastními zkušenostmi, co se účastnicím setkání vybaví když se řekne slovo láska. Podělit se o svou zkušenost, zážitky, představy se skupinou.

Závěrečná reflexe: Jak se cítíš? Líbilo se ti dnešní setkání?

Iva: Ale jo dobře, bylo to tu fajne.

Sára: Moc mě to s vámi bavilo, myslím že máte super nápady tady.

Adéla: Mě to téma bavilo a moc se mi líbí ty výtvořky co tady všichni vytvořili a nakreslili.

Markéta: Jo, dobře.

Tina: Bylo to fajn a už se těším na příště.

Simona: Bylo mi moc dobře tady v tom kolektivu, pěkně se mi kreslilo, nic víc mě nenapadá.

Petra: Líbilo.

Linda: Mi se to tady líbilo.

Šarlota: Hodně se mi to líbilo, bylo to velmi zajímavé.

Lenka: Cítím se dobře.

Eva: Já se mám dobře a dneska mě to hodně bavilo.

Reflexe Mgr. Dostálová: na setkání nebyla.

Reflexe arteterapeut:

Setkání proběhlo v klidné atmosféře, téma láska nedělalo nikomu problém začít s kreslením. Svádělo však ke kreslení symbolu srdce, velmi oblíbená byla také červená pastelka stejně jako ona obrázku od Evy (**Obr. 17**). Paní Petra jako obvykle psala a nekreslila žádný obrázek. V jejím textu se vyskytují především různá jména. První slovo, které napsala je Jarka. Paní Iva nakreslila obrázek zelenou pastelkou. Pro obrázky dětí je charakteristické, že více tlačily na červenou pastelku a kresby jsou výrazné. Kresby seniorek jsou velmi jemné, mnohdy téměř neviditelné.

5.3.7 Sedmé setkání

Datum: 14. 2. 2024

Absence: Linda. Paní Linda už nebude na arteterapii docházet, místo ní nově přichází paní Gita. Celkem 12 účastnic.

Časová dotace setkání: 45 min.

Setkání jsme zahájili představením nové paní Gity, která bude na arteterapii docházet namísto paní Lindy. Paní Lindě, která byla na vozíčku se zhoršil stav, takže již na arteterapii nebude docházet. Zhoršení jejího stavu jsme na setkáních spolu s Mgr. Dostálovou a Šarlotou znatelně pozorovali. Dnešní téma diagnostický projektivní test kresba stromu. Nejprve jsme se bavili o tom, jaké druhy stromů známe. Pak jsme se rozloučily s Vánoci a kresby vánočního stromu (Adélka začala kreslit schématický vánoční strom) a také jsme si řekli, že ani palmu nebudeme kreslit. Všichni měli před sebou papír a tužku. Některé žákyně si ode mě vyžádaly gumu. Ke konci jsem skupině představila smajlíky, které děti důvěrně znají především z chatu a sociálních sítí. Smajlíky jsem provedla reflexi našeho setkání.

Téma: Strom.

Zadání: Nejprve se pobavíme na jaké druhy stromů si vzpomeneme. Nakresli strom. (Nekresli palmy ani jehličnany, vánoční stromky.)

Pomůcky: Papír formátu A4, tužka.

Čas: 15 minut.

Cíl: Projektivní metoda kresba stromu - Baum Test, poodhalit skryté osobní postoje, prozkoumat minulost, ale i to jak se účastník staví ke své budoucnosti. Nahlédnout do struktury osobnosti a její emocionální zralosti.

Závěrečná reflexe: Jak se cítíš? Líbilo se ti dnešní setkání?

Vyjádření smajlíkem: :-) :-/ :-(

:-) = dobře :-/ = ujde to :-(= špatně

Eva: :-)

Lenka: :-)

Adéla: :-)

Adina: :-)

Tina: :-)

Markéta: :-)

Sára: :-)

Iva: :-)

Šarlota: :-)

Gita: :-)

Petra: :-)

Simona: :-)

Reflexe Mgr. Dostálová: na setkání nebyla.

Reflexe arteterapeut:

Dnešní setkání začalo tím, že se mi paní Petra podepsala na gdpr papíry, které jsem měla připravené na stole pro nově příchozí paní Gitu. Pečovatelka ještě nestihla odejít tak paní Petru viděla a nestihla ji zadržet, omlouvala se mi za ní. Pro paní Petru je specifické, že pokaždé píše a nekreslí. Představili jsme se navzájem nově příchozí paní Gitě, ta byla velmi usměvavá a hovorná a hned se aktivně zapojovala při vyjmenování druhů stromů jaké zná. Všichni začali kreslit strom, děvčata Eva (**Obr. 18**) a Adéla si vyžádaly ode mě gumu. Simona začala kreslit strom od koruny a dodatečně dokreslovala kmen (**Obr. 19**). Seniorka Lenka dnes zaskočila Evu, když během krátké chvíle nepoznala svůj obrázek, se svým vlastnoručním podpisem. “Jé čí je to obrázek?” podivila se. Více se reflexi kresbě stromu budu věnovat při závěrečném vyhodnocování testu, které proběhne podruhé ještě k závěru našich setkávání.

Rozbor obrázku (diagnostického testu): od strany číslo 82, podkapitola 6.3.1 Projektivní testy – vyhodnocení před a po intervenci.

5.3.8 Osmé setkání

Datum: 23. 2. 2024

Absence: nikdo nechyběl. Celkem 12 účastnic.

Časová dotace setkání: 45 min.

Na začátku setkání paní Iva s sebou přinesla panenku z perliček, kterou vyrobila. Aniž bychom ji to dopředu připomínal, jelikož minule říkala, že by to potřebovala připomenout. Sáru panenkou obdarovala a Sára byla velmi mile překvapená, že si paní Iva vzpomněla.

Téma: Les.

Skupinová práce ve čtveřici. Vznikly 3 skupiny.

Zadání: Nejprve si popovídáme jaké druhy stromů známe, jaká zvířata, plody, rostliny najdeme v lese. Nakresli přímo na velký výkres nebo na menší výkres zvíře, strom, rostliny. Pokud chceš vystříhni svůj strom z minulého setkání a nalep jej na výkres.

Pomůcky: Výkres formát A1, vodové barvy, pastelky, suchý pastel, voskovky, lepidlo, tužka, nůžky, štětce, kelímky na vodu.

Čas: 30 minut.

Cíl: Komunikace mezi seniorkami a dětmi, skupinová práce. Vytvoření společného artefaktu.

Skupina dostala jeden společný výkres A1 do čtveřice, na který se nalepily stromy z minulého setkání a následně dokreslila se zvířátka, stromy, plody atp. Vznikly tak tři skupiny, každá utvářející společný les.

Volné vyjádření k výtvoru:

Eva: Mi se tvořilo dobře, dneska se mi moc nedařilo, ale stihla jsem něco nakreslit.

Lenka: Nebýt malé, mladé tak by to nebylo na světě.

Petra: (Jak se vám dneska tvořil les? Jak se cítíte?) Dobře, dobře.

Simona: Mi se dneska pracovalo hodně dobře, protože jsem nakreslila i nějaké zvířátka voskovkami, přidala jsem vodovky a tady ten strom. (**Obr. 20**)

Adéla: Já jsem nakreslila ježečka, zajíce a nějakého ptáčka.

Adina: Já jsem nakreslila stromy, snažila jsem se kombinovat barvy.

Sára: My začneme, tady máme všechny různé stromy, máme tu spoustu zvířat. Ježky tu máme, tady tohle jsem dělala já, tady je moje jabloň a tady je můj ježek, který se jmenuje Ferda.

Iva: Já jsem tu těž nakreslila jakýsi strom, má jakýsi malé listy no a ježek se mi tu kajsí našel. (**Obr. 21**)

Šarlota: Takže my jsme dělali tady, já jsem nakreslila strom a vymyslely jsme tady s paní GITUŠKOU, že na něj uděláme sovičku a paní ještě tady udělala svůj výtvor.

Gita: Šarlota je moc šikovná, ptá se jenom na věci na které může jako, není zvědavá. A já mám ráda lidi, strašně moc, jestli jsou málo nebo nic, ale sama nejsem jako nejsem. To je ale špatné, tak to hudba potom trochu zpraví nebo jdu do kostela většinou.

Tina: Mi se pracovalo taky dobře, nakreslila jsem ježka a lesní jahody.

Markéta: Strom. (Jak se vám pracovalo s vodovými barvami?) Dobře.

Závěrečná reflexe: Jak se cítíš? Líbilo se ti dnešní setkání?

Eva: Mám se dobře, i když se mi kreslení dneska moc nedařilo.

Lenka: Mi to dneska nekreslilo, bylo mi dobře ve skupině.

Adéla: Cítím se dobře a těším se na příště.

Adina: Já mám ten názor, co paní že to už lepší nebude a jinak jsem ráda, že jsme se mohly zase s mladými děvčátky sejít. Jsou šikovné a my už takoví nejsme, jako jsme bývali.

Tina: Pracovalo se mi a bylo mi dobře.

Markéta: Strom.

Sára: Já jsem dneska byla moc spokojená, jak jsme dělali společně les a těším se na příště.

Iva: Ale dobře, lepší už to nebude no. Jsou to tady šikovné děvuchy.

Šarlota: To bylo super, že paní Gita byla taková upovídáná aspoň jsem se dozvěděla nové informace. Moc se mi to tady dneska líbilo, paní Gituška mi povídala spoustu příběhů takže bych vám chtěla poděkovat a bylo to super.

Gita: Cítím se teď jak máslo, budou mě mazat až přijdu. Pardon jestli jsem to špatně řekla.

Petra: Dobře. (Budete chtít ještě něco říct?) Ne už.

Simona: Jo, bylo to moc fajn.

Reflexe Mgr. Dostálová: na setkání nebyla.

Reflexe arteterapeut:

Dnes chtěla paní Petra ochutnávat, olizovat lepidlo. Její kamarádka do dvojice Simona mě přišla také upozornit, že si paní Petra stříhá nehty. Paní Petra mi nechtěla vydat nůžky a pokračovala v činnosti. Jelikož jsem si všimla, že si zastřihává nehty do krve, znovu jsem ji oslovila, aby mi dala nůžky a nabídla ji místo toho tužku a voskovky ke kreslení. V míře neklidu po chvíli vydlobala tužkou oranžovou voskovku na malé kousky. U paní Petry šlo vidět, že ji dnešní skupinová práce nevyhovuje a raději sama píše na papír. Po celou dobu měla k dispozici také čisté papíry na které mohla libovolně psát. Je velmi dobré mít

u sebe k dispozici antistresový míček, ten jsem dnes s sebou neměla. Paní Petře by se dnes velmi hodil, jelikož by zaměstnal její neklidné ruce, když už nepracovala na výkresu. Na minulých setkáních ho s oblibou mívala téměř celé setkání u sebe. Děti dnes byly velmi všímavé, sledovaly seniorky, co dělají, případně seniorky upozornily, že třeba olizovat štětec není vhodné (**Obr. 22**). Všímaly si také zhoršení stavu některých seniorek. K největší interakci a spolupráci docházelo mezi Sárrou a Ivou a pak mezi Šarlotou a nově příchozí Gitou. Šarlota s Gitou sdílely vzájemné sympatie, obě byly velmi hovorné a dnešní výtvarné tvoření šlo více do pozadí.

5.3.9 Deváté setkání

Datum: 28. 2. 2024

Absence: Chybí Eva, místo ní přišla Eliška. Celkem 12 účastnic.

Časová dotace celého setkání: 50 min.

Na dnešní setkání jsem si připravila dvě aktivity. Počáteční debata byla o počasí, které je na konec února nezvykle teplé, spíše jarní. Smajlíky jsme každý vyhodnotili svou aktuální náladu na začátku setkání. Začali jsme aktivitou ve dvojicích Obtiskování. Dnešní tvoření bylo o relaxaci, barvách, abstrakci (kterou někteří označili za motýly). Druhá aktivita byla o třech oblíbených a neoblíbených barvách na které pracoval každý sám. Po druhé aktivitě jsme se bavily o barvách, vztahům ke konkrétním barvám a odstínům, ale také o symbolice barev. Setkání jsme zakončili reflexí opět pomocí smajlíků.

S jakou náladou přicházíš? Jak se teď cítíš?

Vyjádření smajlíkem: :-) :-/ :-(

:-) = dobře :-/ = ujde to :-(= špatně

Eliška: :-)

Lenka: :-)

Adéla: :-)

Adina: :-)

Tina: :-)

Markéta: :-)

Sára: :-)

Iva: :-/

Šarlota: :-/

Gita: :-/

Petra: :-)

Simona: :-)

Cíl: Relaxace, prohloubit komunikaci ve dvojici. Práce s barvami a diskuze na téma mé oblíbené/ neoblíbené barvy. Hledání společného.

Aktivita číslo 1

Téma: Práce ve dvojici obtiskování.

Zadání: Polož výkres na šířku a slož jej na půl a opět jej otevři. Na jednu polovinu malujte fleky, puntíky, zapíjejte barvy do sebe. Pak výkres znovu slož na půl a vznikne otisk.

Pomůcky: výkres formát A4, vodové barvy, kelímky, štětce, tužka.

Čas: 20 minut

Aktivita číslo 2

Téma: Barvy.

Zadání: Slož výkres na půl a znovu jej otevři. Na jednu polovinu napiš + (plus) oblíbené barvy a na druhou stranu – (mínus) neoblíbené barvy. Na levou stranu namaluj 3 velká kolečka nebo šmouhy oblíbenými barvami a na pravou stranu namaluj 3 velká kolečka nebo šmouhy barvami, které nemáš rád.

Pomůcky: Výkres formát A4, vodové barvy, kelímky, štětce, tužka.

Čas: 15 minut.

Volné vyjádření k aktivitě číslo 2, oblíbeným/neoblíbeným barvám:

Adina: Mám ráda žlutou, zelenou, červenou, no. Neoblíbené většinou hnědá, černá, modrá taky moc ne, a to je tak všechno.

Sára: Já mám v oblíbených fialovou a žlutou, růžová ta je taková oblíbená od malička. Fialová ani nevím proč, ale vím že jsem si ji kdysi oblíbila, protože jsem měla takový vzor jednu slečnu a ta měla ráda fialovou tak se mi tak zalíbila. A žlutou tam mám, protože ta je prý symbolem kamarádství, takže když dáš někomu žlutou růži tak to je jakože ho máš rád jako kamarádství. Oranžovou nemám ráda odjakživa, je to takový divný odstín. Zelenou mám ráda, ale zrovna tenhle odstín ne a modrou mám ráda, ale nenapadlo mě, co jiného tam dát.

Iva: No já mám ráda žlutou, zelenou, hlavně zelenou a černá je dobrá. Zelená je tráva, žluté to je dětství, sluníčko a černá je dobrá. Černá je věrná, se vždycky říkalo. A tady ty tři (neoblíbené) ty mám taky ráda, ty tady jsou jen tak na doplnění. Modrou nemusím a ty další dvě barvy taky nic moc (**Obr. 23**).

Šarlota: Já tady mám barvy, které nemám ráda. Jsou to spíše tmavší barvy, ale trochu jsem se zmýlila, protože modrou mám ráda. Tady ta modrá je dokonce nádherná a je tady v neoblíbených, protože to měla být jiná modrá, jiný odstín takový tmavší. A tady ty oblíbené jsou takové světlé, pastelové barvy, ty mám ráda.

Gita: Nejradši mám červenou, žlutou a zelenou a černou nemám ráda, protože mi to připomíná, když jdu na pohřeb, když někdo umře a mám smutek. A tady mám takové květiny žluté a tady mám zelenou, to je travička jako (**Obr. 24**).

Simona: Můžu mluvit já? Tady ty tři barvy jsem si vybrala, protože mám ráda růžovou, ale také i modrou a žlutou. Mi připadá, že všechny tady ty barvy jsou takové klidné, jakože zároveň jsou takové výraznější, ale pořád to není takové jako bujaré. A tady ty barvy (hnědo oranžová, hnědá, černá) jakože nemusím, protože nemám ráda období mezi zimou a jarem a mezi podzimem a polozimou, když už je sníh. Proto tady ty barvy ráda nemám, protože to je takové ponuré.

Závěrečná reflexe: Jak se cítíš? Líbilo se ti dnešní setkání?

Vyjádření smajlíkem: :-) :-/ :-(

:-) = dobře :-/ = ujde to :-(= špatně

Eliška: :-/

Lenka: :-)

Adéla: :-)

Adina: :-)

Tina: :-)

Markéta: :-)

Sára: :-)

Iva: :-)

Šarlota: :-)

Gita: :-)

Petra: :-)

Simona: :-)

Reflexe Mgr. Dostálová:

Přepis z nahrávky: „Připadalo mi, že dnes při malování byly seniorky schopné více spolupracovat než při kreslení. Všichni se zapojily i paní Petra, která pořád píše. Seniorky působily spokojeně, hravý způsob abstrakce jim více vyhovoval než kreslení tužkou konkrétního tématu. Já a Tina jsme si všimly, že paní Markéta byla velmi komunikativní, měla hodně dobrý den (**Obr. 25**). Některé děti setkání motivuje, aby si v budoucnu zvolily povolání v sociální sféře. Ovlivňuje to jejich profesní orientaci. Sáře vyšlo v testu o volbě povolání, že by mohla být vedoucí domova seniorů. Musely jsme dnes dávat pozor, aby seniorky nepily vodu z kelímku. Zvláště se jim to pletlo, pokud měly u sebe hrnek s kávou. Paní Gitě zůstalo v hlavě namáčení štětce u malování s vodovými barvami, proto namáčela i tužku, aby si výkres podepsala. Paní Iva si za 5 minut po namalování výkresu, nepamatovala, že to je její obrázek.“

Reflexe arteterapeut:

Setkání dnes probíhalo velmi plynule, jelikož jsme měli dvě aktivity tak jsem pro úvodní a závěrečnou reflexi využila nám již ve skupině známe smajlíky. Seniorky si se zájmem prohlížely štětce na stole a hned se ptaly k čemu to je. Vyhodnocují jako vhodně zvolený postup, při seznámení se s novou výtvarnou technikou vodovými barvami, že byly průvodci děti. Kdy ve dvojici názorně ukazovaly a vysvětlovaly, jak se se štětcem a barvami pracuje. V některých dvojicích probíhala aktivita téměř beze slov a u jiných naopak docházelo k velmi časté komunikaci nad barvami a jejich umístěním. Seniorky na tuto techniku reagovaly pozitivně a každá se hned pustila do malování. Proto jsem se rozhodla, že pro další setkání opět zvolím jako výtvarné médium vodové barvy. Celé setkání působilo nenuceně, příjemně. Při závěrečném hodnocení po aktivitě oblíbená, neoblíbená barva bylo hodnocení (reflexe) pomocí barevných smajlíků trochu matoucí, jelikož seniorky měly tendenci hodnotit jejich vztah ke konkrétní barvě smajlíka a nikoli výraz smajlíka.

5.3.10 Desáté setkání

Datum: 1. 3. 2024

Absence: Chybí Eva, místo ní přišla Eliška. Celkem 12 účastnic.

Časová dotace setkání: 45 min.

Na minulém setkání jsme poprvé hromadně pracovali s vodovými barvami. Pro seniorky to bylo něco nového, co dělaly poprvé. Tato výtvarná technika se jim líbila, proto jsme pro dnešní téma Abstrakci použily opět vodové barvy a výkres A4. Minulé setkání pracovaly seniorky s dětmi na společném výkrese, dneska každý pracoval sám na svém obrázku.

Téma: Abstrakce.

Zadání: Namoč štětec do vody, pak do libovolné barvy a maluj, používej různé barvy.

Pomůcky: Výkres formátu A4, vodové barvy, kelímky, štětce, tužka, rozprašovač s vodou.

Čas: 20 minut.

Cíl: Uvolnění se, relaxační technika.

Závěrečná reflexe: Jak se cítíš? Líbilo se ti dnešní setkání?

Eliška: Já nechci nic říkat.

Lenka: *V průběhu setkání odešla na záchod a už se nevrátila. Na závěrečnou část setkání chyběla.*

Adéla: Mi se to líbilo, že jsme mohly opět malovat (**Obr. 26**).

Adina: Dneska se mi tvořilo dobře a já říkám mládí vpřed.

Tina: Byla jsem ráda, že jsem tu dnes mohl být a s paní Markétou se mi dobře pracovalo.

Markéta: Mi se líbí fialová, fialovou mám ráda. Mám se dobře. Tvořilo se nám společně dobře. Nelíbí se mi žlutá.

Sára: To byla dneska taková náhoda, když jsem ten obrázek zavřela a otiskla a viděla že to vypadá jako motýl (**Obr. 27**). Setkání se mi líbilo a těším se moc na příště.

Iva: Takového motýla jsem dneska vytvořila. Holky jsou moc šikovné. Jsem ráda, že jsem tady mezi vámi.

Šarlota: Mi se to moc líbilo. Jsem ráda, že jsem udělala radost paní GITUŠCE, že jsem ji mohla dát pohlednici kostela, který mi pro ni dala moje babička. Vytvořili jsme dneska moc pěkné výtvořky.

Gita: A já vám řeknu, že mě nic nebolí, ani nohy, ani ruce, prostě mám jenom takovou pomoc se kterou chodím a to je hůlka. S tou hůlkou jako, i venku, ještě trochu. Já mám ráda modrou a červenou, zelenou mám ráda. A vy tu máte i dceru? (Moje dcera má dva roky tak ta tady není.) Já to je nejkrásnější věk.

Petra: Spolu se nám tvořilo dobře, jsem spokojená s obrázkem. Já mám ráda všechny barvy. Dobře se mi pracovalo s vodovými barvami.

Simona: Dobře se mi tvořilo.

Reflexe Mgr. Dostálová: na setkání nebyla.

Reflexe arteterapeut:

Cíl dnešního setkání uvolnění se, relaxační technika byl splněn. Paní Markéta s Tinou chtěly dnes pracovat společně na jednom výkresu, a tak jako jediní ze skupiny zůstaly u skupinové práce. Pro účastníky byla práce s vodovými barvami příjemná. Dokonce je vedla k většímu povídání si mezi sebou – většinou mezi dětmi a seniorkami ve dvojici. Účastnice dávaly barvy různě na papír, vždy za použití štětce. Někdo použil rozprašovač s vodou nebo použil možnosti obtisku jako jsme dělaly minule, například paní Iva a Šarlota. Paní Gita barevné fleky pojmenovávala kytka, tráva (**Obr. 28**). Museli jsme hlídat, aby seniorky nezaměňovaly kelímky s vodou za kávu, kterou měly některé u sebe. Vnímala jsem větší zapojení všech účastníků, kdy především seniorky dokázaly na výkrese pracovat déle než při kresbě tužkou. Pozornost seniorek byla u malování vyšší a delší než při kresbě konkrétního tématu. Šarlota obdarovala paní Gitu na začátku setkání pohlednicí s obrázkem kostela, který ji pro ni dala její babička. Paní Gitu to velmi potěšilo a hned vyřizovala pozdravy babičce. Na setkáních téměř pokaždé dochází k obdarování drobným dárkem ať už ze strany seniorek nebo ze strany dětí. Tvoří se vřelý, srdečný vztah a svědčí to o tom, že na sebe účastnice navzájem myslí také mimo setkání. Během setkání došlo k odchodu jedné seniorky paní Lenky, která nám řekla, že jde na záchod. Ptala jsem se ji jestli chce doprovodit? Řekla, že ne. Po chvíli, kdy se paní Lenka nevracela, přišla dolů za námi pečovatelka, že našli bloudící paní Lenku na chodbě a odvedly ji na pokoj. V domově seniorů jsou chodby pod kamerovým systémem, takže paní Lenka nebloudila dlouho. Byla jsem upozorněna, že seniorky nemůžu nechávat bez dohledu a vždy mám přivolat personál, který je doprovodí. Po rozhovoru se sociální pracovnící paní Kunčickou jsem se dozvěděla, že Lenka nepřišla zpět za námi, jelikož vzhledem k demenci je u seniorek běžné, že během chvíle zapomenou, kde byly. Další zmatená situace nastala, když došlo k záměně obrázku mezi Eliškou a Šarlotou. Šarlota si svůj obrázek, který si omylem přivlastnila Eliška poznala. Elišce přesto chyběl jeden obrázek. Až doma jsem vyřešila záhadu chybějícího obrázku, kdy Eliščin obrázek si naopak omylem přivlastnila Šarlota, který podepsala svým jménem. Na dalším setkání jsem Elišce ukázala onen ztracený obrázek, to ji vykouzlilo úsměv na rtech.

Měli jsme 3 týdny pauzu z důvodu výskytu černého kašle na základní škole Montessori.

5.3.11 Jedenácté setkání

Datum: 22. 3. 2024

Absence: Chybí Sára, místo ní přišla Eliška. Celkem 12 účastnic.

Časová dotace setkání: 45 min.

Nachystala jsem jako obvykle stoly a židle pro naše setkání v domově seniorů. Jídelna, ve které se setkáváme byla krásně vyzdobená velikonoční výzdobou, kterou jsem jim pochválila. Seniorky byly potěšeny a řekly mi, že výzdobu dělaly včera. Pak jsem šla vyzvednout děti ze školy, abych je přivedla na naše setkání. Seniorky nás již čekaly sedící za stolem. Usadila jsem seniorky a děti do dvojic, v jakých jsou zvyklé pracovat. Děti se začaly se seniorkami zdravit a konverzovat. Jelikož už bylo 10:05 začala jsem shánět dvě chybějící seniorky. Rozdali jsme si papíry, tužky už měla skupina připravené na stole a začala kreslit téma postava. Na setkání za námi přišla podívat paní Kunčická, která svou energií vnesla humor do kreslení a ihned se nám postavila modelem do čela stolu. Děti a seniorky pokračovaly v kresbě. Paní Kunčická skupině pochválila kresbu a po chvilce odešla.

Téma: Postava 2.

Zadání: Nakresli postavu, jak nejlépe dovedeš.

Pomůcky: Papír formát A4, tužka.

Čas: 15 min.

Cíl: Projektivní metoda kresba postavy. Metoda zaměřená na JÁ, na sebepojetí, vztah sám k sobě, vztah k druhým. Vztah k opačnému pohlaví, partnerství.

Volné vyjádření se k výtvoru:

Eva: Je to dívka.

Lenka: Jako první postavu jsem nakreslila vlevo a pak jsem tam vedle ní (vpravo) nakreslila paní Kunčickou.

Adéla: Vždycky zpackám obličej, takže raději jsem nekreslila postavu zepředu. Jde po louce bez bot.

Adina: Není to nic moc. Nejprve jsem nakreslila tu větší postavu a pak menší. Ta větší je žena, a to druhé taky žena, dítě nebo školačka. Kdybyste to řekla dříve tak bychom předtím trénovaly.

Tina: Postava muže. Taťka to není, taťka má delší vlasy rozhodně. Je středně starý, starší než já, ale mladší než mí rodiče.

Markéta: To je postava dívky, je to panenka.

Eliška: To je asi nějaká lesní víla, nějaká postava. Je zády k nám, protože se mi to asi kreslí líp.

Iva: Tak to je tak jenom, aby se neřeklo. Bylo to těžké nakreslit.

Šarlota: Já mám paní ředitelku tady, paní Kunčickou, která se tady mihla. Nevěděla jsem, co udělat s tou pusou, jak ji nakreslit.

Gita: Ráno, když svítí sluníčko je mi líp a já jsem spokojená. Tady máme zahradu, tady je mladá travička. Narodila jsem se za, narodila jsem se na konci když byla za války 1935 jsem se narodila a tady mám jméno. A tady je sluníčko.

Petra: Ehm. Nevím.

Simona: Postava je starší než já, není to nikdo konkrétní. V ruce má pompadurku (malou kabelku).

Závěrečná reflexe: Jak se cítíš? Líbilo se ti dnešní setkání?

Eva: Dneska se mi kreslilo dobře a dobře se i cítím.

Lenka: Ale jo cítím se pěkně, neumím to.

Adéla: Já dneska dobrý.

Adina: Líbilo se mi to dneska. Mám ráda ty vaše děti. Děkuju.

Tina: Já se mám dneska dobře.

Markéta: Já se cítím dobře, dobře se mi kreslilo.

Eliška: Já se cítím dobře a jsem ráda, že jsem tady mohla být.

Iva: Je to dobrý, příště přinesu Sáře vyrobenou krabičku z perliček. (Sára dnes na setkání nebyla.)

Šarlota: Bylo to super. Byla jsem spokojená s obrázkem postavy, doufám že se paní Kunčická neurazí. A pak jsem si zbytek doby povídala s paní Gitou.

Gita: Jsem ráda, že jsem zase s vámi jako s kolektivem a že se můžu jako na vás pamatovat. Mám tady pěkný pokoj, sama pro sebe. Je to moc krásné a byly tu moje sestřičky, byly

čtyři. Přišly za mnou na návštěvu a jak to tady procházely, jak je to tady všechno pěkně udělané v té budově. Byly nadšené, že to opravdu není jenom domov důchodců.

Petra: Dobře. Dobře.

Simona: Mě se dneska pracovalo dobře, jsem taková uvolněná, i když jsem z toho počasí taková ospalá.

Reflexe Mgr. Dostálová: na setkání nebyla.

Rozbor obrázku (diagnostického testu): od strany číslo 82, podkapitola 6.3.1 Projektivní testy – vyhodnocení před a po intervenci.

Reflexe arteterapeut:

Paní Iva byla překvapená, že dnes nedorazila její partačka ve dvojici Sára a ptala se na ni. Přinesla ji zase dárek, vyrobila ji krabičku z perliček. Děvčata paní Ivě odpověděla, že Sára byla velmi smutná, že bude zrovna na soustředění z tanečků a neuvidí se tak s paní Ivou. Z počátku měly problém seniorky začít kreslit a čekaly až začne kreslit někdo okolo nich, že by postavu odkoukaly od někoho jiného. To mi i slovně řekly. Jako první si ode mě skoro na začátku kreslení vyžádala gumu Eva. Dále pak po mě gumu chtěla Eliška a Šarlota. Seniorky si o gumu neřekly. Adéla a Eliška nejprve kreslily kresbu na jednu stranu papíru, pak však papír otočily z čisté strany a začaly na novo. Paní Petra mě oslovila sama od sebe, kde bydlím? Šarlota s paní Gitou byly jako obvykle nejpovídavější dvojicí. Kresebný test byl ovlivněn přítomností paní Kunčické, někteří neváhali a začali kreslit paní Kunčickou. Objevil se na výkresu paní Lenky, po boku první postavy, kterou již stihla dokončit. Paní Lenka zachytila na postavě postoj (ruka v bok), který měla paní Kunčická (**Obr. 29**). Šarlota se nadšeně vrhla do kreslení, s tím že paní Kunčickou nakreslí. Překvapilo mě, s jakou rychlostí začaly seniorky i děti kreslit. Největší obtíž dnes měly některé seniorky s napsáním datumu, diktovala jsem jim čísla postupně, a i tak bylo pro ně náročné zapsat datum/ čísla správně. Paní Petra opět psala, také se na výkresu se objevila kresba podobná kytce, avšak sama nebyla schopna pojmenovat, co to nakreslila. Většina začala kreslit postavu od hlavy. Pak pokračovaly tělem a pak se vracely k detailům obličeje. Šarlotě dělalo problém nakreslit ústa a chtěla po mě jestli bych rty nenakreslila. Seniorky dnes pracovaly velmi rychle a byly hotové dříve než děti. Proto například paní Iva nebo paní Adina pokračovaly v kresbě a začaly kreslit druhou postavu. Šarlota a výtvarně nadaná Simona vykreslovaly postavám detaily, stínovaly, šrafovaly. Eliška po

neúspěšných pokusech nakreslit postavu zepředu, vygumovala kresbu a narychlo nakreslila postavu víly (tak postavu sama nazvala) zezadu. Adéla na druhý pokus, na druhou stranu papíru nakreslila postavu také zezadu s komentářem, že obličej vždycky zpacká. Do postavy Ely se neplánovaně promítl její obličej, aniž by si toho byla vědoma nebo to dopředu zamýšlela (**Obr. 30**). Vzniklo dnes nejméně 11 postav žen, pouze Tina nakreslila postavu muže. Komentovala, že to není nikdo konkrétní. Také na můj dotaz na tatku odpověděla, že tatka to není, tatka má delší vlasy rozhodně. Dozvěděla jsem se, že tatínek bydlí doma s maminkou a následně při odchodu do školy jsem se dozvěděla, že si Tina aktuálně moc nerozumí s mamkou.

5.3.12 Dvanácté setkání

Datum: 27. 3. 2024

Absence: Adina, Adéla. Celkem 11 účastnic.

Časová dotace setkání: 45 min.

Připravila jsem stůl pro dnešní setkání a šla jsem vyzvednout děti ze základní školy Montessori. Děti byly v dobré náladě. Když jsme přišly do jídelny, za stolem už seděla Petra, Iva, Lenka, Gita. Paní Kunčická omluvila Adinu, které dneska přišla do domova návštěva. Paní učitelka zase omluvila z dnešního setkání Adélu. Než jsme začaly kreslit pobavily jsme se na téma Velikonočních svátků a tradic. Kdo chtěl pověděl nám, jakým stylem Velikonoce slaví. Pak jsme se už pustili do kresebného diagnostického testu Domu. Jediné omezení bylo, kreslíme rodinný dům, neměl by to být panelák. Závěrečnou reflexi jsem zkrátila z časových důvodů na smajlíky. Které již děti i seniorky znají z předchozích setkání.

Téma: Dům 2.

Zadání: Jaké znáš typy domů? Nakresli tvůj vysněný dům, rodinný dům (neměl by to být panelák). V jakém domě by si chtěl bydlet? V jakém domě jsi bydlel? V jakém domě bydlíš?

Pomůcky: Papír formátu A4, tužka, pastelky.

Čas: 15 min.

Cíl: Projektivní metoda kresba domu. Socializace, vztahy k okolí, k ostatním lidem.

Volné vyjádření se k výtvoru:

Eva: To je můj vysněný dům, tady jsem já a tady jsou asi moje děti před domem si hrají. Manžela jsem nestihla nakreslit nebo je někde pryč třeba v práci.

Lenka: Já mám takový dům. Tam jsem žila s rodinou. My jsme měli dům u Liptovského Mikuláše. To byly městské byty v paneláku.

Tina: To je dům od kamarádky a má černou kočku. Já jsem vždycky chtěla kočku. Mi se ten jejich dům líbí, jak ho mají udělaný.

Markéta: Tohle je náš dům a u domu stojí lípa. Bydlela jsem tam se sestrami, tatínkem a maminkou. Do toho domu jsem se narodila. Měli jsme zahradu a zvířata, králíky, prase, kočku a psa. Kočka chytala ptáky a myši ne.

Sára: Tohle je můj dům. Takže je to inspirované trošku domem, který máme v Chorvatsku a je to zároveň můj vysněný dům. Tady máme bazén na střeše a velké dveře. Je to taková kostka, tady je garáž. To je můj vysněný dům, který by měl být někde u moře.

Iva: No tam jsme bydleli my v takovém domě. To jsou dva domy spojené střechou, dvojdomek v podstatě. Za těma barákama jezdil vlak. Na hluk z vlaku jsme si zvykli, hned za tím barákem jezdil celý den vlak na Krnov. Podle toho vlaku se dalo zjistit kolik je hodin a nepotřebovali jsme hodiny. Před domem je kočárek na panenky a auto, to bylo naše auto. My jsme bydleli v pravé části. Sousedi byli dobří, ale ten jeden byl muzikant tak hodně hrál na trumpetu, doma trénoval.

Šarlota: My máme jednu sousedku, která má takový dům a já jsem si ho upravila podle sebe. Takový nějaký menší dům by se mi líbil, ve kterém bych mohla bydlet. Chtěla bych tam mít u něj bazén (**Obr. 31**).

Gita: Tady je baráček, tady je sova, sluníčko, tam je tráva. Tady je taková cestička kratší, jak ideme někam nakoupit. Tam jsem bydlela s manželem. Měla jsem syna Josefa a i manžel je Josef jako. Tak potom jsem měla jenom tu dceru, Jiřina se jmenuje. Žili jsme tam společně s dětma a teď je zase v Ostravě zpátky. Jiřina má krásný barák, ale je zaneprázdňená, ona musí furt něco dělat. Šije si, okolo děcek lítá. Ona má tři děti, teď už dospělé, ale všechny vystudované. Mám i pravnoučata a oni jak přijdou, babičko já jsem přišel máš pro mě bonbon. Ty víš, že nesmíš. Ale ty víš, že mi vždycky dáš. Já jim dám jednu hašlerku, však to můžou, to se nic nestane.

Petra: My jsme měli svůj dům, tam jsem bydlela s manželem a se syny. Ten dům byl na Šumbarku a v tom domě bydlí teď jeden syn. Chodili jsme na operu tu do Havířova.

Simona: Můj dům vypadá nějak takhle, snažila jsem se nějak držet toho, kde bydlím já. My bydlíme v domcích, které jsou jeden jako druhý v Petřvaldu. Bydlíme naproti řadovkám. Ještě tam k tomu máme pergolu, ale tu jsem tam kreslit nechtěla. Naproti v řadovkách je to na pronájem, takže se nám často střídají sousedi. Teď tam jsou hodně dělníci, protože tam dělají cestu a podél cesty pouliční lampy. Hodně lidí si tam kupuje bojová plemena a mají ty zahrádky u domu hrozně malé. Teprve tam jsme druhým rokem.

Eliška: Tohle je můj vysněný dům, tady vlastně bydlíme my se ségrou, tady brácha a tady táta s mámou a měli bychom společnou verandu. My teda dům nemáme, bydlíme v bytě, ale občas si tak s mamkou sníme o tom domě. Dům stojí uprostřed zahrady, tady má terasu, je to nakreslený dům zezadu. Před domem je plot.

Závěrečná reflexe: Jak se teď cítíš?

Vyjádření smajlíkem: :-) :-/ :-(

:-) = dobře :-/ = ujde to :-(= špatně

Iva: :-)

Sára: :-)

Markéta: :-)

Simona: :-)

Tina: :-)

Petra: :-)

Šarlota: :-)

Gita: :-)

Eva: :-)

Lenka: :-/

Eliška: :-)

Reflexe Mgr. Dostálová:

Přepis z nahrávky: „Paní Gita, která je tady krátce a je teď ve dvojici s Šarlotou namísto paní Lindy mi toho dnes hodně pověděla. Myslím, že si s Šarlotou rozumí. S paní Lindou měla Šarlota náročnější komunikaci. Paní Gita mi říkala, že maminka jí zemřela, když měla 9 let, měla hodně sourozenců. Povídala mi o tom, co nakreslila, že na zahradě měli slepice, králíky. Bydleli u lesa a u něj rostly houby, nakreslila houbu k lesu. Bylo to v Beskydech, na kopci. Pak si přišla ty a ona ti povídala, že bydleli kdesi u Ostravy. Že tam žila s

manželem a dětmi. K obrázku ti řekla úplně jiný příběh než mi. Markéta mě překvapila, protože nakreslila stejný domeček, který nakreslila poprvé, že si pamatuje svůj rodný dům.. Lepší by pro seniorky bylo povídání nebo setkání zkrátit, protože je náročné na pozornost. Paní Lenka chtěla odejít na záchod. Já jsem ji řekla, že pro ni paní pečovatelka přijde a potom už půjde s ní na záchod a na pokoj. Děti se vždycky na arteterapii těší, samy se organizují při odchodu ze školy.“

Reflexe arteterapeut:

Všichni začali bez zaváhání kreslit téma dům. Po chvíli kreslení si začaly některé dvojice mezi sebou povídat, případně po dokončení obrázku. Takže celé toto setkání bylo takové upovídané, že si mnohé účastnice u kreslení spolu povídaly, smály se. Téma dům vedlo mnohé k tomu, že se více rozpovídaly o svém obrázku, což mělo vliv na pozornost seniorek. Paní Gita také kromě domu začala mluvit o své rodině, že měla 7 sourozenců, 5 dívek a 2 chlapci. Sama měla 2 děti, rozpovídala se o své dceři, která žije v Ostravě. Eva a Iva si ode mě v průběhu kreslení vyžádaly gumu. Komunikace neprobíhala mezi Simonou a Petrou, u jejich dvojice většinou Simona je velmi zapálená do kreslení obrázku nebo si povídá s vrstevnicemi. Paní Petra jako obvykle psala a nekreslila. Psala na téma dům. Když dokončila výkres, měla před sebou k dispozici antistresový míček, který se ji snažím na našich setkáních pravidelně nabídnout. Míček bývá položený uprostřed stolu vedle pastelky a tužky. Naopak velmi živá komunikace probíhala po celou dobu mezi Sárrou a Ivou nebo Gitou a Šarlotou. Ke konci se už začala ze židle zvedat paní Gita, s tím že nám děkuje a že se loučí. Paní Gitu jsem musela dvakrát usadit, nabídnout jí pití, ať si s námi ještě chvíli popovídá, že počkáme až za námi dorazí pečovatelka. Na to zareagovala paní Lenka, že by si také dala pití a vzápětí paní Petra, že by také chtěla pití. Paní učitelka byla velmi laskavá a obsloužila všechny seniorky. Všechny seniorky nakonec vydržely celé setkání, nikdo nám v průběhu neutekl. Oznámila jsem účastnicím datum dalšího setkání a rozloučily jsme se v dobré náladě. Děti mi pomohly vysbírat, tužky, pastelky a výkresy.

Rozbor obrázku (diagnostického testu): od strany číslo 82, podkapitola 6.3.1 Projektivní testy – vyhodnocení před a po intervenci.

5.3.13 Třinácté setkání

Datum: 3. 4. 2024

Celkem 12 účastnic.

Časová dotace setkání: 35 min.

Okolo 10:00 se začaly do jídelny scházet seniorky a za chvíli přišly děti s paní učitelkou. Popovídali jsme si o volnu a velikonočních svátcích. Sára konstatovala, že byla opět na Velikonoce politá celou láhví vody. Téma strom, popovídaly jsme si jaké druhy stromů známe a jestli máme nějaký oblíbený strom. Paní Iva si vzpomněla, že v roce 1967 byla u toho, když se tady nedaleko vysadila lípa. A minulý týden se na to místo, na tu lípu byla podívat znovu a vůbec ji nepoznala, jak obrovský strom z ní vyrostl.

Téma: Strom 2.

Zadání: Nejprve si popovídáme, jaké druhy stromů známe. Nakresli strom. Nekresli palmy ani jehličnany, vánoční stromky.

Pomůcky: Papír formátu A4, tužka.

Čas: 15 min.

Cíl: Projektivní metoda kresba stromu - Baum Test, poodhalit skryté osobní postoje, prozkoumat minulost, ale i to jak se účastník staví ke své budoucnosti. Nahlédnout do struktury osobnosti a její emocionální zralosti.

Závěrečná reflexe: Jak se cítíš? Líbilo se ti dnešní setkání?

Eva: Jó dobře, jsem taky trochu unavená.

Lenka: Já se cítím furt stejně. (Uvidíme se zase příště.) No, snad.

Adéla: Tvořilo se mi dobře, ale jsem docela unavená.

Adina: Dobře. (Jak se vám kreslilo?) Dobře. (Jak se cítíte?)

Tina: Jo dobře.

Markéta: Dobře. (Jak se vám kreslilo?) Dobře. (Jak se cítíte?)

Sára: Cítím se hodně dobře, mnohem lépe než ráno, ráno jsem byla hodně unavená. Ale tohle mi vždycky zvedne náladu, takže se dobře cítím.

Iva: A jo, cítím se dobře, kreslilo se dobře, dobře, dobře. Ale ozvala se mi jedna z rodiny my jsme stejně staré, ona je v nemocnici. Je v Praze tak ji musím večer zavolat, ať zjistím, co se jí stalo, takže jsem zvědavá. Pravím jsme stejně staré a já tu blbnu a ona už leží ve špitálu, ale nedá se nic robit. Sáro máš to krásné.

Šarlota: Tvořilo se mi dobře. Já jsem spokojená.

Gita: Ano, prosím podívejte se. (Ukazuje obrázek) Dobře, dobře.

Petra: Kreslilo se mi dobře.

Simona: Já se cítím dobře, akorát jsem trochu ospalá. Já jsem šla spát normálně, akorát jsem se dlouho převalovala, ale až přijdu domů tak se probudím, protože půjdu na brusle.

Reflexe Mgr. Dostálová:

Přepis z nahrávky: „U seniorek pozoruji zhoršení mentálního stavu. U Gity jsem si dnes i minule všimla zhoršení zraku, zdvojuje obrázky, má to nakreslené dvakrát, rozostřené kontury. V mluvě se ztrácí, věty nedávají smysl. U dívek mě překvapilo, že ani jedna nenakreslila stromu kořeny. Paní Lenka nechtěla kreslit vůbec, i když jsem se jí snažila pomáhat, strom nenakreslila. U většiny seniorek je problém napsat datum, pletou se jim čísla. Sára se snažila Ivě datum opravit, aby jej měla správně. Dnes bylo setkání kratší, což vůbec nevadilo, spíše naopak. Na příště jsi nám prozradila, že budeme malovat na hudbu, to by je mohlo bavit. Simona si připraví nějaké skladby na klavír.“

Reflexe arteterapeut:

Nikdo neměl problém s kresbou stromu začít kromě paní Lenky. Ta nakonec odevzdala prázdný podepsaný papír. Paní Petra dnes zase psala, měla na sobě hodně náplastí a šla vidět desinfekce, které ji ošetřovatelky daly na rány, které si sama způsobuje. Pro paní Petru jsem měla připravený antistresový míček, který po dokončení obrázku používala. Simona a Adéla řekly, že jsou dneska unavené. Děti kreslily obrázky dost schématicky, doplněné drobnými plody nebo kvítky (**Obr. 32**). Čtyři děvčata se nepokusily o kresbu větví a nikdo nenakreslil kořeny. Setkání dnes bylo kratší z důvodu potřeby mého dřívějšího odchodu k lékaři. Děti reagovaly, překvapeně, cože to už je konec? To dneska rychle uteklo. Seniorky na dřívější konec setkání slovně nereagovaly, ale šlo vidět, že kratší setkání je pro ně lepší, jelikož byly s kresbou stromu rychle hotové a už jen seděly a koukaly. Paní Adina se sháněla po pastelkách, chtěla strom začít vybarvovat (**Obr. 33**). Rozloučily jsme se reflexí a s tím, že jsem skupině poprvé prozradila téma další hodiny (malování na hudbu), na které děti reagovaly natěšeně.

Rozbor obrázku (diagnostického testu): od strany číslo 82, podkapitola 6.3.1 Projektivní testy – vyhodnocení před a po intervenci.

5.3.14 Čtrnácté setkání

Datum: 10. 4. 2024

Absence: Adéla, Eva. Místo Evy přišla Eliška. Celkem 11 účastnic.

Časová dotace setkání: 45 min.

Přichystala jsem stoly na závěrečné 14. setkání, připravila si reproduktor a písničky. Nejprve přišly seniorky a pak paní učitelka s dětmi. Začaly jsme si povídat, jak se máme. Po chvíli mezi nás přišla paní Kunčická, přišla se s námi rozloučit a poděkovat. Předala mi, dětem a paní učitelce dárečky. Velmi nás chválila a pozvala nás na červnové posezení na zahrádce, kde budou také zvířata. Po milém úvodu jsme se pustily do tvoření.

Téma: Práce ve dvojici malování na hudbu.

Zadání: Budete malovat na jeden papír formátu A3 ve dvojici. Nejprve se ve dvojici domluvíte, jak chcete sdílet společný papír a pak malujte na hudbu. Malujte volně, abstraktně nebo konkrétní obrázky.

Pomůcky: Papír formátu A3, A4, tužka, kelímky na vodu, vodové barvy, kulaté štětce, reproduktor, mobil nebo počítač na přehrávání písni.

Čas: 25 min.

Cíl: Uvolnění se. Podpořit komunikaci ve dvojici, ve skupině a zazpívat si.

Závěrečná reflexe: Jak se teď cítíš?

Vyjádření smajlíkem: :-) :-/ :-(

:-) = dobře :-/ = ujde to :-(= špatně

Iva: :-)

Sára: :-)

Markéta: :-)

Simona: :-)

Tina: :-)

Petra: :-)

Šarlota: :-)

Gita: :-)

Lenka: :-)

Adina: :-)

Eliška: :-)

Reflexe Mgr. Dostálová:

Přepis z nahrávky: „Jsem ráda, že jsme se arteterapeutických setkání účastnily. Byla to velmi obohacující zkušenost pro mě i pro děti. Malování na hudbu byl skvělý nápad. Měla jsem dojem, že je to posunulo. Začaly malovat i seniorky, které už nechtěly například paní Lenka. Petra se usmívala, začala zpívat a hlavně malovat, dělat tečky na společný papír se Simonou. I mě malování na hudbu uklidnilo a zrelaxovala jsem se. Budoucí spolupráci s domovem, kterou nám nabídla paní Kunčická přijmeme. Bylo vidět, že oproti prvnímu setkání jsou seniorky v horším stavu. Uvažovala jsem, že bychom s dětmi šly na festival Jeden svět, kde se bude vysílat dokument o demenci. Děti velmi potěšilo, že dostaly od tebe na rozloučenou tulipánek a taky dárečky od paní Kunčické za Domov seniorů. Už teď se těší na červnové společné setkání.“

Reflexe arteterapeut:

Dnešní setkání bylo plné zpěvu, úsměvů, poděkování. Děti i seniorky dnes neměly problém začít tvořit, některé se rozhodly že využijí papír A3 na celé setkání a všechny písničky namalují na jeden papír. Měla jsem připravený repertoár, jak moderní současné písničky, tak i staré klasické. První písnička byla od Karla Gotta, Jdi za štěstím, která rozezpívala paní Petru a začala se Simonou ve dvojici malovat (**Obr. 34**). Některé seniorky si také zpívaly. Děti sice poznaly zpěváka, ale některé písničku neznaly. Druhou písničku naopak znaly děti a seniorky většinou ne. Byla to píseň Mám doma kočku od Pokáče, kdy se do zpěvu dala Sára, Simona i Šarlota (**Obr. 35**). Kdo chtěl, mohl si vzít nový papír do dvojice nebo menší formát A4 jenom pro sebe, pokud si chtěl malovat na svůj papír. Markéta chtěla pracovat po celou dobu společně s Tinou na jeden papír, taktéž spolu po celou dobu malovaly Gita s Šarlotou. A výtvarně ucelený obrázek vznikl ve dvojici Ivy a Sary, tato dvojice má spolu velmi hezky nastavenou komunikaci (**Obr. 36**). Poslední píseň byla lidová píseň Čerešničky. Simona s sebou na setkání přinesla klávesy a na závěr nám udělala koncert, na který jsme se na minulém setkání domluvily. Po velkém aplausu, jsem Simoně a ostatním účastnicím setkání poděkovala a osobně každé předala jeden tulipán. Následovala společná fotka na památku, u které mě seniorky prosily, jestli bych jim ji mohla vytisknout.

5.4 Použité metody a techniky

V této kapitole vám představím kresebné diagnostické projektivní testy používané v psychologické a arteterapeutické praxi. Jako další Metodický submodel 13 P od PaedDr. Mgr. Marie Beníčkové, Ph.D., DT a test barev doc. PhDr. Ivan Šmahela, CSc.

5.4.1 Kresebné diagnostické projektivní testy

Kresba postavy, kresba domu, kresba stromu, kresba rodiny, kresba začarované rodiny do zvířat, volné téma.

Kresba postavy

Test vypovídá o inteligenci, celkové úrovni rozumových schopností, postojů a pocitů. Kresba lidské postavy je v psychodiagnostice dětí používána jako jeden z nástrojů pro určování rozumových schopností. Po desátém roce se kresebné dovednosti samovolně příliš nerozvíjejí a nelze z nich po tomto vývoji usuzovat inteligenční úroveň klienta (Vágnerová, 2011). Kresba postavy má vypovídající hodnotu o klientovi, jelikož do kresby promítá sám sebe (Davido, 2008).

Kresba domu

Kresba domu je vedena na symbolické úrovni ztvárněním pocitů a postojů klienta k okolnímu světu, ale i k sobě samému, dále pak může odrážet rodinné zázemí.

Kresba stromu

Der Baumtest Karla Kocha vypovídá o osobnosti autora obrázku. Je symbolickým ztvárněním sebe sama (Vágnerová, 2001, s. 295).

Kresba rodiny

Kresba rodiny a její modifikace **kresba začarované rodiny**, se využívají pro diagnostiku vztahů v rodině. Test v sobě nese informace o tom, jak klient vnímá svou rodinu, jak vnímá jednotlivé členy rodiny a jaké pocity a postoje k nim zaujímá. Kresba rodiny se používá výhradně u dětských klientů s věkovou hranicí do 12 let (Svoboda, 2001). Zachycení členů rodiny ve společné volné chvíli podporuje ztvárnění rodinné dynamiky a umožňuje klientovi další projekční úroveň obsahu vycházející z jeho vědomí i

nevědomí (Cognet, 2013). V kresbě začarované rodiny do zvířat se navíc pracuje se symbolikou, která v sobě může nést poznatky z hlediska nevědomí.

Volné téma

Stejskalová (2012) popisuje kresbu na volné téma, které lze použít jako rozehrívací cvičení nebo jako kresbu projektivních pocitů. Ta zrcadlí momentální náladu, pocity, ale můžou to být i dlouhodobě prožívané pocity. Volné téma je oblíbené jak u dětí, tak dospělých, dává nám prostor pro uplatnění fantazie a kreativity.

Metodický submodel 13 P

PaedDr. Mgr. Marie Beníčková, Ph.D., DT (2011) je autorkou Metodického submodelu 13P. Ten poskytuje systematicky popsanou strukturu a průběh arteterapeutického procesu. Patří sem pozorování, podnět, percepce, projev, posudek, postup, průběh, prostředky, postoje, pocity, prostředí, pochopení, proměna. Průběh arteterapeutické intervence je složen ze všech těchto složek, bývá aplikován především při plánování, mapování a hodnocení jednotlivých arteterapeutických setkání nebo konkrétní použité techniky. Metodika poskytuje terapeutovi odbornou oporu při reflexi arteterapeutických setkání. Znalost metodiky je zapotřebí k vědomé práci arteterapeuta a směřuje jeho pozornost k jednotlivým složkám struktury procesu. První je P - pozorování - je alfa omega terapeutovy práce, který za předpokladu aktivní pozornosti především vidí a zaznamenává to, co by mu bez dostatečně soustředěného vědomí mohlo uniknout a zároveň je účasten arteterapeutického procesu. Terapeutovo cílené pozorování a jeho zaměřená pozornost jsou nutným předpokladem pro funkční použití všech využívaných technik a metod.

Test barev doc. PhDr. Ivan Šmahel, CSc.

V testu klient zaznačí oblíbené a neoblíbené barvy, následně je terapeut sleduje při použití v kresbě. Test se zadává vždy před zahájením kresby a je rozdělený do čtyř fází. Volba barev může zachycovat také aktuální rozpoležení klienta. Test je zaznačen do dopředu vytvořených okének, 3 okénka s plusovým označením a 3 okénka s minusovým označením nejméně oblíbených barev. Klient vybarvením okének nejprve oblíbených barev a pak méně oblíbených nám test vyplní. Terapeut dále s testem pracuje při analýze volné kresby nebo u dalších výtvarných projektivních technik, které jsem již výše

popsala. Při výrazné barevnosti kresby je vždy vhodný doplnit dotazováním klienta, co pro něj zvolená barva znamená (Šmahel, 1996).

5.4.2 Seznam vlastních arteterapeutických cvičení

Zahřívací cvičení:

1) Název cvičení: **Dělej čáry, vlnky, čmáranice.**

Počet osob: Práce jednotlivce.

Zadání: Dělej čáry, vlnky, čmáranice.

Výtvarná technika: kresba.

Pomůcky: papír formát A4, tužka.

Časová dotace: 5 - 10 minut.

Cíl: uvolnění ruky.

Hlavní aktivita, cvičení:

2) Název cvičení: **Rodina o Vánocích.**

Počet osob: Skupinová práce ve dvojicích.

Zadání: Popovídejte si, jak obvykle slavíte Vánoce, s kým je budete trávit letos. Jak u vás vypadá štědrovečerní večer a zkuste to přenést na papír. Udělejte si Vánoce na výkresu, můžete použít obrázky z časopisů, vystříhnout je, nalepit je, ale můžete také kreslit, malovat.

Výtvarná technika: koláž, kombinovaná technika

Pomůcky: tvrdý výkres formát A3, tužka, pastelky, časopisy (s vánoční tematikou), lepidlo, nůžky, barvy

Časová dotace: 45 minut

Cíl: aktuální vztahy účastníků arteterapeutického setkání k rodině, rodinné tradice

3) Název cvičení: **Láska.**

Počet osob: Práce jednotlivce.

Zadání: Nakresli, co se ti vybaví, když se řekne slovo láska.

Výtvarná technika: kresba.

Pomůcky: papír formát A4, tužka, pastelky.

Časová dotace: 15 minut.

Cíl: Práce se vzpomínkami, s fantazií, s vlastními zkušenostmi, co se účastníkům vybaví, když se řekne slovo láska. Podělit se o svou zkušenost, zážitky, představy se skupinou.

4) Název cvičení: **Les.**

Počet osob: Skupinová práce ve čtveřici.

Zadání: Nejprve komunikujeme ve skupině, jaké druhy stromů známe, jaká zvířata, plody, rostliny najdeme v lese. Nakresli přímo na velký výkres nebo na menší výkres zvíře, strom, rostliny. Pokud chceš vystříhni svůj strom z minulého setkání a nalep jej na výkres.

Výtvarná technika: kombinovaná technika

Pomůcky: papír formát A1, papíry A4, tužka, vodové barvy, pastelky, suchý pastel, voskovky, lepidlo, tužka, nůžky, štětce, kelímky na vodu.

Časová dotace: 30 minut

Cíl: Komunikace mezi seniorkami a dětmi, schopnost se domluvit se ve čtyřčlenné skupině. Vytvoření společného artefaktu.

5) Název cvičení: **Obtiskování.**

Počet osob: Skupinová práce ve dvojicích.

Zadání: Polož výkres na šířku a přehni jej na půl a opět jej otevři. Na jednu polovinu malujte fleky, puntíky, zapíjejte barvy do sebe. Pak výkres přehni na půl a vznikne otisk.

Výtvarná technika: malba, obtiskování.

Pomůcky: výkres formát A4, vodové barvy, kelímky, štětce, tužka.

Časová dotace: 20 minut.

Cíl: Relaxace, vyzkoušet si malování s vodovými barvami. Prohloubit komunikaci ve dvojici.

6) Název cvičení: **Barvy.**

Počet osob: Práce jednotlivce.

Zadání: Přehni výkres na půl a znovu jej otevři. Na jednu polovinu napiš + oblíbené barvy a na druhou polovinu papíru - neoblíbené barvy. Na levou stranu namaluj 3 velká kolečka (nebo šmouhy) oblíbenými barvami a na pravou stranu namaluj 3 velká kolečka (nebo šmouhy) barvami, které nemáš rád.

Výtvarná technika: malba.

Pomůcky: výkres formát A4, vodové barvy, kelímky, štětce, tužka.

Časová dotace: 15 minut.

Cíl: Práce s barvami a diskuze na téma mé oblíbené/ neoblíbené barvy. Hledání společného.

7) Název cvičení: **Abstrakce.**

Počet osob: Práce jednotlivce.

Zadání: Namoč štětec do vody a pak do libovolné barvy, vyber si jaké barvy chceš.

Výtvarná technika: malba.

Pomůcky: tvrdý výkres A4, vodové barvy, kelímky, štětce, tužka.

Časová dotace: 20 minut.

Cíl: Uvolnění se, relaxační technika.

8) Název cvičení: **Malování na hudbu.**

Počet osob: Práce ve dvojici.

Zadání: Namoč štětec do vody a pak do libovolné barvy, vyber si jaké barvy chceš. Maluj volně, abstraktně nebo konkrétně na hudbu (na písničku).

Výtvarná technika: malba.

Pomůcky: papír formát A3, tužka, vodové barvy, kulaté štětce, kelímky na vodu, reproduktor, mobil nebo počítač na přehrávání písni.

Časová dotace: 25 minut.

Cíl: Relaxace, podpořit komunikaci mezi dvojicemi i ve skupině, zazpívat si.

6 HYPOTÉZY A KVALITATIVNÍ VÝZKUM

Výzkum je vzhledem k nízkému počtu účastníků a k výzkumným nástrojům vedený v podstatě kvalitativní metodou. Z výzkumu vyplynulá data a informace by neměla podléhat pouhé interpretaci pozorovatele. Arteterapeutické metody a přístup vedení arteterapeutických intervencí by měl být v souladu s principem arteterapie tak, jak je vyučována na Akademii Alternativa. V této práci dochází k popisu toho, co se odehrálo z pohledu výzkumníka (arteterapeuta) a toho, co bylo potvrzeno na základě použitých výzkumných technik a metod. Podle Strausse (1999) realitu nelze poznat ve své pravé podstatě, lze ji jen interpretovat a přitom se snažit být maximálně objektivní. K tomu lze využít individuální míru sebereflexe, zdali máme od problému dostatečný odstup a nadhled a zdali dokážeme přemýšlet také nad protichůdnými stanovisky.

- Hlavní cíl: Pomocí skupinové arteterapie navázat a prohloubit komunikaci mezi seniory a dětmi přes mezigenerační rozdíly.
- Vedlejší cíle: Aktivizace seniorů s lehkou formou demence v domově seniorů se zvláštním režimem. Podpořit žádoucí projevy chování dětí ve vztahu k seniorům.

6.1 Hypotéza č.1: Arteterapie prohlubuje komunikaci mezi dětmi staršího školního věku a seniory s lehkou formou demence.

Vyhodnocení: Hypotéza č.1 „Arteterapie prohlubuje komunikaci mezi dětmi staršího školního věku a seniory s lehkou formou demence.“, kterou jsem si stanovila na počátku výzkumu se **potvrdila**. Podařilo se mi navázat pozitivní arteterapeutický vztah, který tvořil základ jednotlivých setkání. Aby se komunikace mezi seniory a dětmi prohloubila bylo zapotřebí vybudování vzájemné důvěry mezi účastníky arteterapeutických setkání. Určitá pravidelnost v setkávání od října 2023 do dubna 2024 vedla k prohloubení nejen komunikace, ale také vztahů. Děti, seniorky i arteterapeut se na každé setkání těšili. Arteterapeutická cvičení byly koncipovány mnohdy na práci ve dvojici (dvojici utvářely téměř vždy stejné osoby). V některých dvojicích bylo prohloubení komunikace více znatelné v některých méně.

6.2 Hypotéza č.2: Arteterapie rozvíjí spolupráci mezi dětmi staršího školního věku a seniory s lehkou formou demence.

Vyhodnocení: Hypotéza č.2 „Arteterapie rozvíjí spolupráci mezi dětmi staršího školního věku a seniory s lehkou formou demence.“, kterou jsem si stanovila na počátku výzkumu se **potvrdila**. Děti i jejich spolužáci mají zájem o společnou aktivitu se seniory, konkrétně arteterapii. Na základě spokojených aktivizovaných seniorek vznikla poptávka z domova seniorů o pokračování spolupráce mezi seniorkami a dětmi. Nadále bude pokračovat spolupráce mezi školou a domovem seniorů. Podrobnosti, forma a podmínky jsou v jednání mezi institucemi. Některé děti by chtěly v budoucnu pracovat se seniory, arteterapeutická setkání ovlivnila jejich výběr studijního oboru a volbu povolání.

Hlavní i vedlejší cíl byl splněn.

Vlastní soubor arteterapeutických cvičení byl vybrán na základě cílů a potřeb účastníků. Cvičení a témata byly rovněž přizpůsobené seniorkám s lehkou formou demence, taktéž fyzickým omezením seniorek.

Metody a techniky

Projektivní kresebné testy, vlastní arteterapeutická cvičení, zúčastněné pozorování, řízený rozhovor, nestandardizovaný rozhovor, individuální a skupinová tvorba, vlastní poznámky, submodel 13P podle Beníčkové, fotodokumentace artefaktů a fotografie z arteterapeutických setkání. Rozhovor s jednotlivými účastníky sezení, s pedagogickým pracovníkem, se psycholožkou se zaměřením na děti a mladistvé, s vedoucí útvaru sociální a přímé péče v domově seniorů.

Vyhodnocení výzkumné části proběhlo na základě analýzy těchto zdrojů:

- písemné, fotografické a audio záznamy pořízené v průběhu celého procesu
- průběžná konzultace s učitelkou žáků Mgr. Dostálovou, s vedoucí sociální a přímé péče Mgr. Bc. Kunčickou v domově seniorů, s paní psycholožkou Mgr. et Mgr. Fajkusovou
- komparace, konfrontace a vyhodnocení diagnostických arteterapeutických kresebných testů na začátku a na konci setkávání
- verbální vyjádření členů skupiny

- zpětná vazba od žáků a Mgr. Dostálové po setkání a dalších zaměstnanců, pečovateli v domově seniorů

6.3 Výsledky ověřování výzkumných hypotéz

Vyhodnocení arteterapeutického procesu obsahuje zápis o jednotlivých účastnících. Proces, výstupy, vyhodnocení projektivních diagnostických testů.

6.3.1 Projektivní testy – vyhodnocení před a po intervenci:

Z projektivních diagnostických kresebných testů jsem aplikovala test Postavy, Stromu, Domu. Nepoužila jsem Volné téma. Vyzkoušela jsem s nimi projektivní test kresbu Rodiny pouze jednou. Téma Rodina bylo pro seniorky velmi obtížné po kresebném zpracování, ale především po psychické stránce (svou původní rodinu většinou nemají), vyhodnotila jsem ho jako nevhodné. A podruhé jsem ho na konci arteterapeutické intervence nepoužila.

Děti

Simona:

Test Postavy: Obě postavy jsou kreslené na výšku papíru a na obou jsou ženy. Jsou velmi dobře kresebně, výtvarně, zpracovány. První postava je z profilu, kráčící doleva, orientace na papíru spíše vlevo směřující od středu lehce k introverzi, do minulosti. Obě postavy jsou jako baronky, princezny pocházející z jiné doby. Nakreslení postavy z profilu značí sklon k fantazii a ke snění. Postava nemá boty, je možné že jsou schované pod dlouhou sukní, v ruce nese vějířek, má výrazné dlouhé husté hnědé vlasy. Oči má zavřené, stejně jako druhá postava. Druhá postava je stojící zepředu, má rovněž oblečené propracované volánkové šaty, má nasazené brýle. Na hlavě má korunku a v pravé ruce drží pompadůrku, levou ruku má za zády. Na druhém obrázku je postava celkově větší, značí extroverzi, sebevědomí autorky. (**Obr. 37, 38**)

Test Stromu: První obrázek je nakreslený na výšku, druhý na šířku. Velikost stromu je přiměřená výkresu, oba stromy směřují od středu více doleva. Styl práce je harmonický, provedený s lehkostí, jasné myšlení, logicky správně. Oba stromy mají uzavřenou korunu

stromu a na obou se vyskytují plody nebo květy. Koruna je zdravá, plná, značí o vyrovnanosti a schopnosti se přizpůsobit. Kmeny jsou dostatečně široké, u obou je naznačená kůra. Kmen je nakloněný mírně doprava, naznačuje extroverzi zaměřenou na ostatní s ochotou pomáhat ostatním. První strom vyrůstá z půdy, je naznačená země. Druhý strom vyrůstá rovnou z dolního okraje papíru, což je typické pro dětskou kresbu. (Obr. 52,53)

Test Domu: Na prvním obrázku je nakreslený dřevěný srub v zimě orientovaný na šířku výkresu, spíše směrem k levému okraji. Dům je poměrově k výkresu přiměřeně velký. Simona má hodně ráda zimu a v době vzniku obrázku, zrovna napadlo hodně sněhu v Petřvaldu, kde Simona bydlí. Před domem v pravém okraji výkresu sedí pes husky, ten plní ochrannou funkci. Plot na obrázku není vyobrazen, taktéž okolí domu je zasněžené. Na domě je nakreslený komín, ze kterého se kouří to značí útulno, teplo, zabydlený dům. Dveře do domu jsou zavřené, na dveřích je klika. Okna jsou spíše menší, orámovaná, což je charakteristické pro dřevěnky. Střecha je přirytá sněhem. Na druhém obrázku Domu 2 je dům orientován do středu papíru, je nakreslený na šířku papíru. Je to dům, ve kterém aktuálně bydlí. Pohled na dům je zezadu, směrem ze zahrady. Vidíme 3 velká okna se závěsy, terasu s dlažbou, 2 velké květináče po stranách terasy. Kresba je oproti prvnímu obrázku nakreslená velmi svižně, ledabyle, střecha je naznačená, nedokončená. Simona byla ten den dle vlastního tvrzení unavená, což se promítlo i do stylu její kresby, která bývá obvykle velmi pečlivá, výtvarně zdatně provedená. Černo bílému obrázku dominuje velké žluté slunce, jehož záře prosvětluje dům. Dům má oproti prvnímu obrázku plot, s brankou na kliku. Oba domy jsou velké, působí prostorně. (Obr. 70,71)

Sára

Test Postavy: nebylo možné vyhodnotit, neúčastnila se závěrečného setkání při kresbě testu Postavy 2.

Test Stromu: Oba stromy jsou si velmi podobné, jsou nakreslené na výšku papíru. První má více se zúžený kmen při přechodu do koruny stromu. Oba stromy mají uzavřenou korunu a na ní jsou hrušky. Arkádovitá koruna (obláčkovitá) značí smysl pro formu, značí o autorce, že se umí vhodně chovat. Zvýrazněné arkády znamenají ubírání se do fantazie. Plody hrušek, které v obrázcích Sára uplatňuje lze označit za hravost, spontaneitu, schopnost radovat se z prožitku. Umístění hrušek, sklon k mechanickému opakování a řazení je podle Altmana typický pro dětskou kresbu. Taktéž základna bývá nízko u

dolního okraje, event. strom přímo vyrůstá z dolního okraje. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2021, s.297) U prvního stromu je naznačená tráva, ze které vyrůstá. Druhý obrázek má silnější kmen a větší bohatší korunu. Podle kmenu můžeme vidět schopnost prosadit se a odolnost vůči tlaku z vnějšího prostředí. (Obr. 54, 55)

Test Domu: První obrázek je nakreslený na výšku papíru, druhý na šířku. Domy na obou obrázcích působí téměř shodně. Sára vyobrazila svůj vysněný dům, takový, který stojí v Chorvatsku, kam často s rodiči jezdívají. Oba domy jsou hranaté kostky, s velkými prosklenými dveřmi a velkými okny. Velké skleněné dveře, značí spoustu přátel všude, kterých je plný dům. To koresponduje se Sářiným vyprávěním o kamarádech v Chorvatsku, kterých je celá parta a které nakreslila namísto rodiny, při kresebném projektivním Testu Rodiny. Okno je symbolem toho, co vidím, jaký mám zájem sledovat, co se venku děje. Hodně oken je charakteristické pro zvědavého člověka. Na prvním obrázku jsou v oknech vykresleny závěsy, což může znamenat zvelebení, že Sáře záleží, jak to tam vypadá. Závěsy jsou symbolem cesty ke komunikaci, ve které Sára vyniká. Umí velmi dobře navazovat vztahy s lidmi, je velmi přátelská, což se i odráží v kresbách domů. Druhý obrázek domu je propracovanější na střeše má bazén a zeleň, navíc obsahuje přístavek, který je zavěšený ve vzduchu, přilepený k domu a utváří tak originální architekturu. Dům 2 obsahuje po pravé straně garáž pro aut a nemá plot. (Obr. 73, 74)

Adéla

Test Postavy: Pro obě postavy je typické, že to jsou ženy nakreslené zezadu. Adéla se chtěla vyhnout kreslení obličeje, protože dle jejich slov ho vždycky zpacká. První postava má více vzorované šaty, druhá postava má bílé šaty a v levé ruce drží růži. Postavy jsou umístěny doprostřed, na šířku papíru. Postavy jsou adekvátně velké. Tlak na tužku je silný, obě postavy mají silnou konturu, avšak působí jako by se vznášely, neukotvené k zemi. Pohlavní diference ženské postavě odpovídá účes, šaty. Ozdoby na šatech mohou značit nutkavé tendence, potlačená přání. Na druhém obrázku je z druhé strany papíru (první pokus o postavu) nakreslená postava zepředu, která má přes třičtvrtě obličeje přikrytý hustými tmavými vlasy. (Obr. 39, 40)

Test Stromu: Oba obrázky jsou nakreslené na šířku papíru. První obrázek stromu má spíše rovný kmen stromu, jde vidět, že původně měl být širší, ale byl umazán a zúžen. Strom je bez základny, může znamenat nezakořenění, ztrátu půdy pod nohama. Kmen je

vzhledem k větvím, koruně stromu dostatečně silný. Koruna je otevřená větve se ke konci zužují, na větvích jsou nakreslené listy. Zvýšená pozornost listům může značit schematičnost, opakující se listí značí pečlivost nebo až úzkostnost. Rozvětvená koruna může značit činnost, vůli k životu. Větve směřují do všech stran převážně směrem nahoru, může značit přesah vlastní osobnosti, fantazii. Vzájemná koordinace větví je harmonická. (Obr. 56, 57)

Test Domu: nebylo možné vyhodnotit, chyběla u závěrečného testu Domu 2.

Tina

Test Postavy: Na obou obrázcích je postava muže. Na prvním testu je postava nakreslená na výšku papíru, stojící uprostřed v dolní části papíru. Na prvním testu je z druhé strany papíru viditelné, že nejprve Tina kreslila postavu ženy zezadu, v sukni. Na druhém testu je postava muže nakreslená na šířku papíru. Na obou obrázcích je shodný postoj postavy, ruce přibližně do půlky pasu. Na prvním obrázku je vykreslený motýlek na krku a knoflíky. Na druhém obrázku má postava oblečení vyšrafované tužkou. První postava je bez brýlí, druhá s brýlemi. Z kreseb jde cítit introvertní výboj, velikost kreseb odpovídá spíše nižšímu sebevědomí. Kresby postavy bývají identifikační – většinou žena kreslí ženu. Podle mého pozorování a rozhovoru s Tinou bych směřovala důvod kresby mužské postavy k aktuálnímu nepochopení si s maminkou. Výraz obličeje postav je projektivní, aktuální náladu označuje Tina za dobrou, usměvavou. (Obr. 41, 42)

Test Stromu: První obrázek je nakreslený na šířku. Oba stromy mají uzavřenou korunu. Na prvním obrázku stromu je arkádovitá koruna (obláčkovitá) značí smysl pro formu, značí o autorce, že se umí vhodně chovat. Zvýrazněné arkády značí, že se nechce ostatním příliš otevírat. Koruna je prázdná, nevyplněná, může to být varianta obrany, co nejméně se chce projevit, dívá se do svého nitra, jakási obrana, že se o tom nechce bavit. Druhý obrázek je nakreslený na výšku, koruna je kulatá a jsou na ní plody hrušek, které v obrázcích Tina uplatňuje lze označit za hravost, spontaneitu. Je možné, že Tina odkoukala hrušky od Sáry. Kruhová uzavřená koruna může značit vysokou míru uzavřenosti, neproniknutelnosti, ale se schopnosti se přizpůsobit. U obou obrázků kmen vyrůstá ze spodní hrany papíru. Kmen je dostatečně široký, spíše širší. (Obr. 58, 59)

Test Domu: Tina nakreslila dle jejich slov srub daleko od civilizace. Dům je nakreslený na šířku papíru. Má dvoje dveře jedny pro lidi a druhé menší jsou pro psa. Větší dveře jsou dřevěné s koulí, což znamená že majitelka domu rozhoduje o tom, jestli dveře otevře

nebo ne. Na střeše je nakreslený komín. Okna na domě jsou obloukovitá, v oknech jsou závěsy, což může znamenat zvelebení, že Sáře záleží, jak to tam vypadá. Střešní okno, v průčelí domu je kulaté, rozdělené křížem. Dům nemá nakreslené ohraničení pozemku, ani žádnou zahradu. Druhý obrázek je rovněž nakreslený na šířku papíru, dle jejich slov je to dům její kamarádky, který se jí moc líbí. Dům 2 je oproti prvnímu obrázku větší. V levém okně je na parapetu vyobrazená černá kočka, která tam je jako domácí mazlíček. Nalevo od domu jsou nakreslené keře s kyticemi připomínající kopretiny. Střed kytic je vybarven žlutou pastelkou a je to jediná barevná část obrázku. Dveře jsou shodně jako na prvním obrázku nakreslené s koulí. (Obr. 75, 76)

Šarlota

Test Postavy: Na obou obrázcích je postava ženy nakreslená na výšku papíru, je umístěna doprostřed papíru. Přiměřeně velké postavy, značí sebevědomí, vlastní touhu po uplatnění. Na prvním obrázku je nakreslená celá postava zepředu s rozevlátou sukni, dlouhými vlasy a baretem na hlavě. Na druhém obrázku je postava větší, přibližně třičtvrtě těla a spodní část těla pokračuje mimo papír. Obě postavy jsou štíhlé, mají ruce přibližně do pasu. Vedení čáry je adekvátní značí dobrou přizpůsobivost, racionalitu. Držení těla u druhé postavy, která mává je hravé aktivní značí životní aktivitu, čilost, živost je dynamická jako vystupování extrovertní Šarloty. Druhá postava byla nakreslená podle paní Kunčické, která se na setkání za námi přišla na chvíli podívat. (Obr. 43, 44)

Test Stromu: První obrázek je nakreslený na šířku a zabírá téměř celou plochu papíru. Kmen vyrůstá ze spodní hrany papíru, je dostatečně široký a je na něm naznačená čárkami kůra. Přejít mezi kmenem stromu do koruny není plynulý. Větvě koruny stromu vystupují nahoře z papíru, rozpínají se do výšky a prostoru. U Šarloty je nasazení koruny stromu na kmen poněkud násilné, bez plynulého přechodu, kmen je stále stejně tlustý jako ve svém středu. Nasazení koruny na kmen znázorňuje vnitřní řád, vyzrállost a koordinaci psychické činnosti. Větvě jsou ukončené malými špičatými trojúhelníkovými čtyřmi až pěti větvičkami připomínající listí, to může značit dynamiku projevu a snahu o sebeprosazení ve vztahu k okolnímu světu. Špičaté konce větví, krátké konce v koruně mohou značit zvýšenou kritičnost k ostatním. Druhý obrázek stromu připomíná rostlinu, malý stromek ve velkém květináči. Zvýšená základna (květináč) může značit snění, odstup od reality. Pata kmene, místo odkud strom vyrůstá by měl unést váhu kmene, pokud ji neunes je zde zesílená nejistota, menší stabilita. Strom má dva tenké kmene,

jeden je rovně zasazený do květináče a druhý se kolem něj pne v pravidelné elipse jako had. Můžeme si to vyložit i tak, že je kmen podepřený, což může nést význam, že Šarlota potřebuje oporu, ochranu, je méně samostatná. Větvičky jsou oproti prvnímu obrázku velmi štíhlé, jemné, kroutící se zakončené drobnými lístky. Zvýšená pozornost listům může značit schematičnost, opakující se listí značí pečlivost nebo až úzkostnost. Oblé uvolněné křivky značí, že Šarlota lehce navazuje kontakty. (**Obr. 60, 61**)

Test Domu: Na prvním obrázku měl být vyobrazen typický americký dům (dle slov Šarloty), je nakreslený na šířku papíru. Dům je obrovský, střecha vystupuje z vrchního okraje papíru, má dvě úzká okna a velké vstupní dveře ke kterým vedou dva schůdky. Dveře jsou symbolem toho, jak jsme otevření ke kontaktu s ostatními a odráží osobnost Šarloty. Dům je doplněn textem, že se nachází na ulici Přátelství u Tennis Hillu (místo v Havířově). Plot, který značí potřebu ochrany před ostatními zde není vůbec. Druhý obrázek domu plot má, avšak nízký okrasný gabionový. Dům je opět obrovský, tentokrát nevystupuje z papíru, má spoustu velkých oken včetně střešních. Hodně oken je charakteristické pro zvědavého člověka. Ke dveřím s klikou vede cesta. Význam cesty znamená, že Šarlota chce být v kontaktu s lidmi, touží po kontaktu. Zahrada působí prostorně a u velkých prosklených dveří na terasu je velkorysý bazén, který je jediný vybarvený modrou barvou. (**Obr. 77, 78**)

Eva

Test Postavy: Obě postavy jsou ženské a jsou nakreslené na výšku papíru. Kresby působí jako by je kreslili dva různí lidé. První obrázek je stylizovaný, vybarvený pastelkami, je na něm dívka v sukni, bosa, s tenkými nožkami a ohnutou mávajícím rukou, působící jako by byla bez kostí. Prsty na ruce i nohou jsou květinové poukazující na pocit viny. Dolní končetiny reprezentují postoj osoby, jsou slabé můžou značit známku nejistoty. Dívka se umívá, jsou vykreslené zuby, na očích řasy. U druhého obrázku je postava značně kresebně propracovanější, kresba působí jako by ji oproti první postavě kreslil někdo starší. Eva byla starší o 4 měsíce. Druhá postava má větší hlavu oproti tělu, to může značit převahu vědomé racionální kontroly. Obě postavy mají vykreslená líčka. Druhá postava se v obličejí do jisté míry podobá Evě, výraz je projektivní. Postava na obrázku odráží osobnost Evy, velmi milá, nesměle působící dívka. Zdůrazněné uši na druhé postavě jsou známkou sebedůvěry a bohaté dlouhé vlasy symbolem síly. (**Obr. 45, 46**)

Test Stromu: První obrázek je nakreslený na šířku, druhý na výšku. Oba stromy mají společnou uzavřenou korunu a okrasné plody, květy. Arkádovitá koruna (obláčkovitá) značí smysl pro formu, značí o autorce, že se umí vhodně chovat. Zvýrazněné arkády značí zaměření se více do fantazie, avšak nechce se ostatním příliš otevírat. Plody, květy a další doplňky, které Eva v obrázcích uplatňuje lze označit za hravost, spontaneitu, schopnost radovat se z prožitku. Na prvním obrázku je velmi silný kmen, rozšiřující se směrem dolů k zemi, uzavřený základnou. Na obou obrázcích je strom umístěn spíše vlevo. (Obr. 62, 63)

Test Domu: Oba domy jsou nakreslené na šířku papíru. Prvnímu domu vystupuje střecha z výkresu. Eva vykreslila sebe ve svém vysněném domě se svými holčičkami stojící před domem, jak se na ně dívá z otevřeného okna a usmívá se. Dveře domu mají nakreslenou kliku, okna jsou přiměřeně velká. Střecha má tašky, což značí pečlivost a vytrvalost. Na střechě je komín, ze kterého se kouří, to symbolizuje teplo domova. Za vysokým, velmi vysokým dřevěným plotem je zahrada. Vysoký plot vypovídá o soukromí, že si Eva ráda hlídá své soukromí, slouží jako zvýšená ochrana před ostatními. Na zahradě je bazén s nafukovacím lehátkem. V zahradě roste mohutná jablona. Na druhém obrázku domu, je opět nakreslená Eva koukající se z okna domu na své děti. V oknech jsou závěsy, které jsou symbolem cesty ke komunikaci. Na druhém obrázku však není plot, je tady namísto plotu vykreslená barevná zahrada s trávou, s keří s kvítím a stromem s jablky. Dvě děti stojí před domem a hrají si s fotbalovým míčem, tentokrát je to dívka a chlapec. První dům měl šikmou střechu, druhý dům má rovnou střechu. (Obr. 79, 80)

Eliška: vyhodnocení testů nebylo možné, zúčastnila se šesti setkání. Nebyla přítomna v době kreslení diagnostických projektivních kresebných testů.

Seniorky

Iva

Test Postavy: Na prvním obrázku je postava chlapce, je nakreslená na výšku papíru. Chlapec je nakreslený jednoduše v několika linkách. Má kulatou hlavu, rozpažené paže a rozkročený postoj. Chabý postoj s odtaženými pažemi může označovat nedostatek pudové síly, pasivitu. Vedle chlapce je nakreslený na zemi míč. Vedení čáry je neohebné, patologické kvality. Čára je kontinuální, což může být symptomatické pro nedostatek rytmické životní kvality, závislosti. Chlapec nemá krk, což může značit malé ovládnutí a

kontrola pudového života, s nebezpečím náhlého odtlumení. Na druhém obrázku je postava ženy, je nakreslená na šířku papíru. Výraz ve tváři je u obou osob projektivní, obě postavy se usmívají, stejně jako se na nás často směje paní Iva. Obě postavy jsou umístěné doprostřed papíru. Druhá postava má velmi krátký krk, má silné paže ty můžou značit usilování o kontakt, symbolizovat sociabilitu. (**Obr. 47, 48**)

Test Stromu: Oba stromy jsou nakreslené na šířku papíru a jsou umístěné doprostřed. První má přiměřeně široký kmen, ukončený základnou. Koruna stromu se větví do tří větví. Prostřední větev je nejhrubší, dvě postranní větve směřují také směrem vzhůru. Větve směřující nahoru jsou známkou aspirace, sklonu ke snění, fantazírování. Druhý strom má uzavřenou korunu, uvnitř má větve, ohraničené kruhem. Hladký, jednoduchý, uzavřený kruh v koruně může značit míru uzavřenosti, ochrany před ostatními. Větve umístěné volně v koruně můžou značit, nepromyšlenost, horší chápání souvislostí. Za stromem je potok a napravo je domeček, kterému se kouří z komínu. Kmen druhého stromu nemá základnu. Strom bez základny, může znamenat nezakořenění, ztrátu půdy pod nohama. (**Obr. 64, 65**)

Test Domu: Paní Iva nakreslila obyčejnou „dědinskou“ chalupu, dle jejich slov. Oba obrázky domu jsou nakreslené na šířku a jsou nakreslené pastelkami. První obrázek je celý nakreslený zelenou pastelkou. Dům má přiměřeně velké vstupní dveře s klikou, několik oken, včetně střešních oken. Na střeše je komín, ze kterého se kouří, což znamená, že se v domě bydlí. Kouřící komín je symbolem tepla a útulna domova. K domu vede příjezdová cesta. Dům je z jedné strany oplocen přiměřeně vysokým plotem, což znamená přirozenou ochranu před ostatními. Kdy paní Iva rozhoduje, koho si pustí na pozemek. Ke dveřím domu vede cesta. Na druhém obrázku je nakreslený typově úplně jiný dům než na prvním obrázku. Na druhém obrázku je dvojdomek, v jehož pravé polovině bydlela paní Iva s rodinou. Vzpomínala, jak jim za domem jezdil vlak, takže nemusela sledovat čas, a i tak věděla podle jedoucích vlaků kolik je hodin. Na kresbu Domu 2 použila více barev, více pastelek, obrázek působí veselým hravým, pohodovým dojmem. Dům má v každém patře okna, to vypovídá o tom, co paní Iva vidí a jaký má zájem sledovat co se děje venku. Její dům působí přátelským dojmem, stejně jako paní Iva. Před domem je vykreslené jejich auto a kočárek s dítětem. (**Obr. 81, 82**)

Adina

Test Postavy: nebylo možné vyhodnotit, neúčastnila se počátečního setkání při kresbě testu Postavy 1.

Test Stromu: Na obrázku Stromu 1 jsou nakreslené 3 menší stromy na šířku papíru. Stromy začínající růst přibližně ve středu papíru směrem k hornímu okraji výkresu. Všechny stromy mají naznačenou trávu, ze které vyrůstají, první strom vlevo je nejmenší a obsahuje plody, pravděpodobně jablka. Prostřední strom je nejvyšší a strom vpravo je o něco menší jehličnan. Stromy mají přiměřeně velký kmen vzhledem ke koruně stromu, kromě jehličnanu, kde je kmen utvořený přerušovanou čarou. Na obrázku Stromu 2 je jeden strom nakreslený na výšku obsahující volně rozmístěné poměrově velké listí. Listí může značit prožívání nebo to může být jen povrchní ozdoba. Je orientován od středu spíše doleva a je také umístěný do vzdálenější části od kraje papíru, spíše do středu odkud začíná růst. Dole u kmenu je jako základna naznačená tráva vyobrazená malými stříškami (obrácené písmeno V). Obě kresby stromu mají společný kresebný styl přerušovanou čarou a u uzavřené koruny stromu, arkádovitý typ. Arkádovitá koruna (obláčkovitá) znamená smysl pro formu, že se autorka umí vhodně chovat. (Obr. 66, 67)

Test Domu: nebylo možné vyhodnotit, neúčastnila se závěrečného setkání při kresbě testu Domu 2.

Markéta

Test Postavy: První postava je nakreslená na výšku, zabírající téměř celou plochu papíru, je umístěná doprostřed. Podle paní Markéty je to vyobrazený trpaslík. Na druhém obrázku je postava nakreslená na šířku papíru, umístěná doprostřed. První postava má mohutný krk, ruce vychází z poloviny krku. Druhá postava krk nemá, což může značit malé ovládnutí a kontrolu pudového života, s nebezpečím náhlého odtlumení. První postava má 5 prstů, květinové což může poukazovat na pocit viny. Druhá postava má pouze 4 prsty. První postava má kalhoty, druhá postava je postava ženy a má na sobě sukni s vertikálními pruhy. (Obr. 49, 50)

Test Stromu: První obrázek je nakreslený na šířku, druhý na výšku papíru. První strom je bez základny, což může znamenat nezakořenění, ztrátu půdy pod nohama. Strom je orientován více doleva. Uzavřená koruna je nasazená na ohraničený kmen. Koruna je jen o něco málo širší a větší než kmen, je prázdná, nevyplněná, může to být varianta obrany, co nejméně se chce projevit, dívá se do svého nitra nebo může značit vnitřní prázdnotu.

Malá potlačená koruna je znakem dětské kresby, nevyzrálosti, u paní Markéty bych řekla vlivem demence, postupné degradaci osobnosti. Obě kresby mají velmi chudé kresebné provedení, převládá linie. Druhá kresba stromu má zablokovaný přechod mezi kmenem a korunou tzv. useknutý kmen, což může značit, že není propojené cítění a myšlení. Projevuje se to v jednání člověka, které je založené na emocích, je instinktivní a nepromyšlené. Velký mohutný kmen je těžkopádný, může značit nevyzrálost, pudovost. Uzavřenost koruny přístupové obrysové linie hovoří o uzavřenosti vůči vnějšímu světu. (Obr. 68, 69)

Test Domu: Oba domy jsou nakreslené na šířku papíru. Na prvním domě je na každé stěně domu vyobrazené pouze jedno okno s menším oknem na kliku, jako se to kdysi dělávalo. Paní Markéta nakreslila dům, kde žila. Dveře do domu jsou poměrně malé, obsahují kliku. Na střeše je na obou obrázcích domu komín, ze kterého se kouří, což znamená, že se v domě bydlí. Shodně je také nakreslená střecha a její vyšrafování a kulaté střešní okénko. Vyšrafování střechy je pečlivé, vypovídá to o paní Markétě, jestli je schopna dotáhnout věci do konce, jestli je pečlivá. Na druhém obrázku domu je vedle domu po pravé straně vyobrazen strom s plody. Strom je stejně vysoký jako dům. Dům má adekvátně velké vstupní dveře s klikou, nad kterými jsou dvě okna. V levém horním okraji je vyobrazené žlutou pastelkou sluníčko s paprsky, červenou pastelkou má vykreslený obličej. (Obr. 83, 84)

Petra

Test Postavy: U paní Petry nelze kresebné diagnostické testy vyhodnotit tradičním způsobem, neobsahují kresbu. Na prvním obrázku je text, který se skládá ze slov *Kolo. Zed'. Ulice. Káva.* atp. Na druhém obrázku je text, kde se paní Petra popisuje, kde zřejmě dříve bydlela. *Jmenuji se Petra. bydlím na Szumbarku ul požarnicka* (tato věta se opakuje ještě třikrát). *Jmenuji se Petra ulice Požarnická.*

Test Stromu: U paní Petry nelze kresebné diagnostické testy vyhodnotit tradičním způsobem, neobsahují kresbu. Obrázek stromu 1 obsahuje text na kterém se vyskytují slova související s tématem *lipa. lipa. lipa. dub* (Obr. 70). Obrázky začínají jménem paní Petry. Obrázek stromu 2 neobsahuje žádnou zmínku týkající se stromu. Následuje krátká ukázka z tohoto obrázku. *Jmenuji se Petra ma muže který chodim divadla rada chodim do divadla chodim tam se svým mužem rada chodim do divadla se svým muzem. Rada*

maluji svého muže který se jmenuje Ludwik rada maluji a rada chodim do divadla chodim rada do divadla se svým mužem z Ludvwike.

Test Domu: Test domu nelze vyhodnotit, jelikož oba obrázky domu obsahují text. Na prvním obrázku jsou nakreslené různé tvary, z důvodu, že na stole ležely výtvary z perliček od paní Ivy. Paní Petra si libovolně půjčovala obrázky z perliček a obkreslovala je. Na obou obrázcích se opět vyskytují informace o Petře, adresa, kde pravděpodobně bydlela, o jejím manželovi a o tom, že spolu rádi chodili do divadla.

Lenka

Test Postavy: Obě postavy jsou nakresleny na výšku papíru, umístěné doprostřed. Na prvním obrázku je muž, dle slov paní Lenky chlap, který je tlustý. První postavě chybí dolní i horní končetiny (**Obr. 51**). Absence končetin poukazuje na nejistotu, pocit méněcennosti. Vedení čáry je nejisté, avšak přítlak na tužku adekvátní. Muž má velmi tenký krk. U druhého obrázku je kresba téměř neviditelná, velmi jemná, přerušovaná čára, může značit úzkostnost, iritabilitu, nejistotu, pasivitu (**Obr. 29**). Na druhém obrázku jsou postavy dvě první větší postava vlevo byla nakreslená jako první a následně byla dokreslená postava menší, což měl být portrét paní Kunčické, která na setkání za námi přišla na chvíli podívat. Paní Lenka zachytila postoj paní Kunčické – ruku v bok, do kterého se krátce postavila modelem. Linie je roztřesená, na druhé kresbě jde oproti první vidět postupující demence.

Test Stromu: Test stromu nebylo možné vyhodnotit, při kresbě testu Stromu 2 odevzdala prázdný papír.

Test Domu: Nebylo možné vyhodnotit, kresbu testu Domu 1 nelze téměř vidět. Obsahuje jen pár jemných linií, hranatých stříšek, připomínající hory, z 95 % převládá prázdný papír.

Gita

Test Postavy: nebylo možné vyhodnotit, neúčastnila se počátečního setkání při kresbě testu Postavy 1.

Test Stromu: nebylo možné vyhodnotit, neúčastnila se počátečního setkání při kresbě testu Stromu 1.

Test Domu: nebylo možné vyhodnotit, neúčastnila se počátečního setkání při kresbě testu Domu 1.

Jindřiška: vyhodnocení nebylo možné, zúčastnila se jednoho setkání. Došlo ke zhoršení zdravotního stavu postupující demence.

Linda: vyhodnocení nebylo možné, zúčastnila se pěti setkání. Došlo ke zhoršení zdravotního stavu postupující demence.

6.3.2 Vyhodnocení psycholožky Mgr. et Mgr. Veroniky Fajkusové

Paní psycholožka se zaměřením na děti a mladistvé Mgr. et Mgr. Veronika Fajkusová se zúčastnila prvního a posledního setkání, kde klinickou metodou **pozorování** vyhodnocovala stav dětí a senierek. Dále měla možnost shlédnout veškeré vzniklé artefakty účastníků, ale také fotografie zachycující průběh vytváření jednotlivých kreseb. Paní psycholožka měla k dispozici jednotlivé reflexe účastníků, reflexi pedagoga i arteterapeuta po setkání. Na základě poskytnutých informací stanovila **vyhodnocení před a po arteterapeutické intervenci** se zaměřením na individuální projevy účastníků ve skupině.

Zahájení arteterapeutické intervence, první setkání:

Děti

Eva: Eva je astenická a projevuje se nesměle. Při komunikaci se snaží být vstřícná a otevřená. Po celou dobu setkání se koncentrovala na svůj výkres. Svou náladu popisovala, jako kladnou a ze setkání odcházela s dobrým pocitem. Na závěrečnou reflexi se přihlásila sama, jako druhá o slovo, hned po paní Ivě.

Sára: Sára se projevuje, jako extravert. Působí sebevědomě, přátelsky a společensky. Má velmi dobré komunikační dovednosti. Po celou dobu aktivně slovně motivovala seniorky v kreslení a oceňovala výkony celé skupiny i jejich nápady. Setkání hodnotila kladně, dle svých slov pak byla velmi ráda, že se zúčastnila.

Adéla: Adéla mluví spíše tišším hlasem, ke konci vět do ztracena. Adéla měla ve dvojici paní Jindřišku, která měla velmi špatný sluch. Její hlasový projev byl spíše jemný, oproti tomu kresba pastelkami a tužkou je naopak velmi výrazná. Jde znát, že má pozitivní vztah ke kreslení, avšak je více kritická ke svému výkonu a nebyla úplně spokojená se svým

výtvořem. Obrázek před ostatními spíše schovává, kreslí si pro sebe, než že by měla potřebu se svým obrázkem chlubit navenek.

Tina: Tina se neprojevovala příliš komunikativně, reagovala srozumitelně a spíše stručně. Obrázky nakreslené na výkresu byly velmi drobné, neúměrně malé oproti velikosti papíru. Působí spíše introvertním dojmem, to usuzuji zejména podle neverbální komunikace, posturice a kinesice těla.

Šarlota: Šarlota je extrovertní typ, mluví velmi rychle, chvílemi nesrozumitelně, překotně drmolí slova. Její řečový projev je spíše hlasitý, výrazný, nevádí jí být středem pozornosti. Snažila se aktivně navázat komunikaci s paní Lindou, vedle které seděla.

Simona: Simona se při projevu vyjadřuje konstruktivně, popisně, neprojevuje navenek příliš velké emoce ani gesta. Na kreslení má viditelně nadání, je při něm trpělivá a soustředěná. Obrázek od paní Petry si musela vyžádat důrazně, ale zdvořile se slovem prosím. Setkání ke konci hodnotila velmi kladně, stejně tak popsala, že se cítí dobře v tomto kolektivu. Při závěrečné reflexi organizovala úklid pastelek a instruovala direktivně svou spolužačku, že nějaká pastelka do balení nepatří. Uspořádávala pastelky do krabičky podle barev, podle nějakého systému. Kontrolovala, jestli jsou všechny barvy pastelek uloženy ve správné krabičce.

Eliška: Komunikační projevy Elišky nelze vyhodnotit, nezúčastnila se prvního i závěrečného arteterapeutického sezení.

Seniorky

Lenka: Paní Lenka působila nejistě, chvílemi dezorientovaně, jako by byla někde jinde. Hlasový projev byl jemný, spíše tišší, nejistý. Opakovala, že je často doma a stále sama. Tady na setkání s děvčaty se cítila viditelně dobře, šlo na ní znát, že jí bylo ve společnosti mladých dívek příjemně.

Markéta: Markéta mluví spíše heslovitě, stručně a utváří pouze jednoduché věty. Setkání se jí líbilo a kladně hodnotila také svůj aktuální stav, a to jak se cítí. Markéta sama aktivně komunikaci nezahajovala, ale na otázky dokázala jednoslovně nebo velmi stručně reagovat. Hlasový projev není příliš souvislý a své odpovědi spíše vykřikuje po slovech.

Iva: Iva se na prvním setkání projevovala přátelsky, plynule tvořila věty a její odpovědi vždy souvisely s daným tématem. Tvrdila, že mezi skupinu nepatří, protože nic neumí. Znatelně se tedy podceňovala. Mluvila o sobě a své zálibě v perličkách, perličkování. Při

závěrečné reflexi, která neprobíhala souvisle po řadě se přihlásila aktivně, jako první o slovo.

Petra: Petra se během práce na výkresu neprojevovala, po celou dobu byla tišší. Petra nekreslila, ale psala. Sama konverzaci nezahajovala, odpovídala pouze na otázky a pochválila Simoně její obrázek. Při závěrečné reflexi odpovídala celou větou, oceňovala prostředí, které na ni dobře působilo a velmi se jí tu líbilo. Celkově nepůsobila příliš koncentrovaně, projevoval se u ní ke konci setkání neklid a neverbálně vykazovala nervozitu (neustále si pohrávala se strupem na ruce).

Adina: Adina se prvního setkání nezúčastnila, ke skupině se připojila později.

Gita: Gita se prvního setkání nezúčastnila, ke skupině se připojila později.

Ukončení arteterapeutické intervence, poslední setkání:

Děti

Eva: Eva oproti prvnímu setkání nepůsobí tolik stydlivě. Jde vidět, že se ve skupině adaptovala, arteterapeutovi i ostatním členům skupiny evidentně důvěřuje. Eva působí pozitivně laděná. S paní Lenkou jedná vždy zdvořile, slušně a nenuceně, působí velmi přirozeně.

Sára: Sára je velmi energická, usměvavá, společenská. Jde vidět, že vztah mezi ní a paní Ivou se za dobu sezení upevnil a prohloubil. Umí s ní velmi nenuceně vést rozhovor. Iva Sáru obdarovala na začátku setkání dárkem vyrobeným z perliček. Jde vidět, že se na sebe vzájemně těší.

Adéla: Adéla je ve skupině spíše tišší, nenápadná. Ráda kreslí, avšak ve své kresbě se necítí být příliš jistá. Je pozitivní, usměvavá, vykazuje spíše introvertním rysy. Adéle odešla z dvojice Jindřiška, místo ní je teď ve dvojici s paní Adinou. Spolu si porozuměly, avšak je znát, že interakce mezi nimi nebyla častá.

Tina: Tina se neprojevuje velmi hovorně, ale s paní Markétou se snaží o přívětivou a plynulou komunikaci. Jde pozorovat, že se atmosféra mezi nimi vyvinula kladným směrem, přestože paní Markéta má velmi specifický hlasový projev. U popisování, co nakreslila na obrázku si mne ruce, propíná prsty, což působí nervózně, když chce mluvit před ostatními.

Šarlota: Šarlota byla i na dnešním setkání velmi hovorná, mluvila rychle, místy nesrozumitelně. Oproti prvnímu setkání s paní Lídou, kde se Šarlota snažila být velmi

aktivní, aby se jí podařilo získat nějaké informace, tak nově s paní Gitou jde vidět, že si porozuměly a umí Gitu vyslechnout.

Simona: U Simony jde znát, že se důvěra ke skupině prohloubila a dokáže dlouze a plynule ve společnosti hovořit. Kreslení obrázku jí velmi bavilo, pracovala soustředěně, ale zároveň byla schopna sledovat dění okolo sebe. Zejména pozorovala paní Petru a dbala na její bezpečí, aby si neubližovala nebo neničila výtvarný materiál. Pohotově a slušně upozornila přímo Petru na nevhodné chování nebo šla přímo za arteterapeutem. Aktivně sama hovor s paní Petrou nezahajovala, ale soustředila se především na svou práci na obrázku.

Eliška: Komunikační projevy Elišky nelze vyhodnotit, nezúčastnila se prvního i závěrečného arteterapeutického sezení.

Seniorky

Lenka: Lenka působí astenicky, její hlasový projev je spíše tišší. Lze u ní pozorovat znatelný třes rukou. Dnes odpovídala v celých větách. Oproti prvnímu setkání už neopakovala, že je tam stále sama. Je znát, že pobývala delší dobu ve společnosti. Ke konci sezení bylo na paní Lence, a i na dalších seniorkách vidět, že pozornost upadala, ubývalo zájmu o práci a už by chtěly ze setkání odejít.

Markéta: Markéta sama od sebe konverzaci nezahajuje. Potřebuje více času na odpověď, odpovídala hlasitě a většinou heslovitě, jednoslovně. Zadanému tématu nebo informacím porozuměla a dokázala nakreslit to, co se po ní požaduje. Inklinuje ke vzpomínám na dětství, které se promítaly do jejího obrázku. S Tinou spolupracuje a snaží se o vzájemnou interakci.

Iva: U Ivy pozorují oproti prvnímu setkání zhoršení sluchu, které může mít souvislost s progresí ve zdravotním stavu, kdy nerozuměla nebo nereagovala na otázku, na kterou se jí arteterapeut nebo Sára ptala. Vyžadovalo to častější opakování otázky. Iva má také naslouchátko, které na prvním setkání neměla. Působí stále optimisticky naladěná, ráda se zasměje. Odpovídá i reaguje vždy k tématu. Její mentální stav působí po všech setkáních na lepší úrovni než u ostatních klientek.

Petra: Petra samovolně komunikaci nezahajuje. Dokázala odpovídat na otázky a u některých reaguje s úsměvem a jde vidět, že přechází do denního snění. Neklid u Petry

stále převládá, je velmi příznivé, že má k dispozici antistresový míček. Pro paní Petru bylo během arteterapeutického procesu specifické psaní, což dělala i dnes.

Adina: Adina se dokázala aktivně přihlásit o slovo, nedělalo ji problém mluvit před skupinou. S obrázkem nebývá spokojena, ale dokáže vždy popsat co na obrázku nakreslila. Byla usměvavá, dobře naladěná, s Adélou komunikaci samovolně nezahajuje. Aktivně sledovala dění okolo sebe, ráda ho komentovala.

Gita: Gita je velmi upovídaná, ráda vzpomínala na své dětství nebo na svůj předchozí život s manželem a dětmi. Většinou tvoří po celou dobu setkání, pokud jsou k dispozici barvy nebo pastelky využívá rozmanitou pestrost barev. Hodně si povídá s Šarlotou, ale ráda se zapojuje do hovoru ostatních, je aktivní a reaguje. Občas odpovídá na otázky, které arteterapeut pokládá ostatním. Ke konci setkání, kdy nám Gita pověděla o svém obrázku se už chtěla zvednout a jít na pokoj.

Linda: Komunikační projevy paní Lindy nelze vyhodnotit, nezúčastnila se závěrečného arteterapeutického sezení.

Jindřiška: Komunikační projevy paní Jindřišky nelze vyhodnotit, nezúčastnila se závěrečného arteterapeutického sezení.

6.3.3 Vyjádření ke stavu seniorek Mgr. Bc. Gabriely Kunčické

Vyjádření paní Mgr. Bc. Gabriely Kunčické (vedoucí útvaru sociální a přímé péče v domově seniorů Helios) k demenci a stavu seniorek na základě přepisu nahrávky ze dne **28. 2. 2024**:

„U projevů demence jednou je to tak, že člověk nemá na nic chuť a paměť funguje hůře. To se může dít několik dní. A pak je den, kdy je to úplně super, kdy je člověk dobře naladěný, usměvavý, chápavý i komunikativní. Velký vliv má počasí. Když je sluníčko třeba více dní po sobě, seniorky chodí ven, tak to jim taky dává naději. Pokud je brzy tma, jim se nechce ven, zvláště v zimě. Celkově dostat seniory ven je umění. Každý senior s demencí reaguje jinak, má jiné projevy demence. Připravte se na to, že třeba když budete říkat často „Ne, ne, to se nedělá“ tak to je pro ně jako červený prapor a může to vyústit v agresi. Aktivitu, které tady máme v rámci programu nabízí seniorům aktivizační pracovnice, ale nikdy seniory nepřemlouváme. Protože víme, že by to mohlo nabourat tu dosavadní skupinu se kterou se pracuje. Kolegyně se snaží mít ty skupiny i trošičku rozdělené podle stádia demence, aby ta zátěž nebyla pro někoho stresující. Zprávy v televizi naši senioři moc nechtějí. Někteří mají noviny, které si přečtou a pokud někdo má zájem o zprávy v televizi, tak si je může pustit na pokoji. Oni mají rádi svoje seriály nebo šlágr s dechovkami. Dechovky mají spojené s jejich mládím, tancovačkami, svatbou. Taky rádi zpívají. **Muži v domově.** Máme tady osm mužů. Pán, který měl chodit na arteterapii tak aktuálně je ve stavu, který mu to nedovoluje. Nikoli fyzicky, ale psychicky není naladěný na to, aby se zapojil. Demence jde do popředí a upozaduje potřebu být ve společnosti. Aktuálně je netečný a v rámci aktivit jenom sedí nebo rovnou odejde. A to byl usměvavý pán, který chodil na aktivity s malými dětmi a jejich maminkami.

Linda: Demence postoupila a fyzický celkový stav se zhoršil. Tím, že byla vždycky plná života a elánu tak si myslím, že to špatně přijímá ten aktuální stav. Už je v tom stavu, že ani neprojevuje o nic zájem.

Lenka: Paní Lenka odešla dnes z arteterapeutického setkání pod záminkou, že potřebuje na záchod, ale je možné že se zvedla že už jde na pokoj. To je ten její způsob chování. Lidé se zvednou, že potřebují na záchod a pak už nejeví zájem o nic. Cítí nutkání, tu potřebu a pak zapomenou, kde byli předtím a jdou jinam. Nestalo se nic, tady nemá kam zabloudit, budova je pod kamerami, takže se hodně rychle najde.

Petra: Od začátku píše, místo kreslení. Ona má svůj dětský pop pit (antistresová hračka), to, co cvaká. Ale jinak, co se ji dostane pod ruku tak to se stříhá, to se trhá, všechno. To je její projev, ona nám potrhala i kožené sedačky. To je to co, jsem říkala, že každý senior tady se projevuje jinak než běžný senior, kde ta demence není. Paní Petra buď má náladu nebo nemá. A když ji nemá tak vám třeba i řekne něco od plic.

Iva: Paní Iva je na tom velmi dobře manuálně, to ji stále zůstává. Nevím, co se stane až nebude moct nebo až se ji to bude zhoršovat, jak se s tím vyrovná. Když je s našimi seniory na společné aktivitě tak vždycky se chce manuálně zapojit do všeho: pečení buchty, umývání, utírání nádobí, roznášení příborů. Chce udělat něco pro ostatní. Zhoršení sluchu po zdravotní stránce u Ivy jsem si nevšimla, ale zkusím se na to zaměřit, jestli to je sluchem nebo jestli to je něčím jiným. Dcera paní Ivy ji navštěvuje pravidelně a nakupuje ji perličky na tvoření. Ráda z perliček cokoliv vyrobí a ráda dá, obdarovává ostatní. Je to titěrná manuální práce, u které musí přemýšlet a skládat perličky podle nějakého vzoru. Málokdy sedí u televize.

Markéta: Paní Markéta vnímá, i když tak nevypadá a ví, co se po ní chce. Když se budete bavit na téma zpěváků, herců tak ona bude vědět všechno. To je něco, co ji zajímá, ona se dívá na televizi, chce mít účast téměř každé akci, která se tady pořádá. Hlavně všechno pozoruje. Přestože je na vozíčku tak má přehled o celém patře, co se kde děje. Dokáže dát svůj nesouhlas hodně nahlas. Výborně zpívá, zpívá ráda, zná celé verze textu.

Adina: Má tendenci přebírat velení, věci organizovat řídit. Má nejčastěji poslední slovo.

Gita: Je tady krátce, opravdu chvíli. Paní Gita je upovídaná, spokojená, vděčná, zvědavá, chce se do všeho zapojit. Prozatím sledujeme, že její adaptace v domově probíhá dobře.

Jindřiška: Jednou se nám zapojí, přijde ráno na zprávičky a za pět minut odejde, protože už ji to nebaví. Nebo jiný den vůbec nepříjde, tam je to u ní opravdu hodně podle nálady. Je taková stísněná, není taková optimistka jako někteří. Projevuje se to v těch běžných aktivitách, když řekne že ne, tak přes to vlak nejede a dál se s tím nedá nijak pracovat, protože jinak je pak uplakaná, plačtivá.“

ZÁVĚR

S nadšením jsem si založila arteterapeutický kufr plný výtvarných pomůcek, tužek, bílých i barevných výkresů, barev, kelímků. Po prostudování odborné literatury o demenci jsem netrpělivě čekala na první setkání. Bylo mi zřejmé, že původní skupina nemusí být na konci stejná jako na začátku. Paní Mgr. Bc. Kunčická mě připravovala na to, že se může stát, že některé seniorky můžou zemřít. To se nám naštěstí nestalo, avšak několik seniorek naší skupinu přestalo navštěvovat z důvodu zhoršení stavu demence. První setkání proběhlo v říjnu 2023 a společně jsme se setkávali až do dubna 2024. Setkávaly jsme se většinou v počtu 12 osob. Od nesmělého prvního setkání uplynulo spousta času a vztahy mezi námi se prohlubovaly. Setkání se s diagnózou demence a sledování jejich projevů, lepších a horších dnů bylo pro mě i pro děti velmi obohacující a jsme vděční za tuto zkušenost. Mezi některými seniorkami a dívkami vzniklo pouto přátelství, které potrvá i po skončení arteterapeutických setkávání.

Pokud by se někdo chtěl inspirovat a pořádat arteterapeutická setkání ve společnosti seniorů s lehkou demencí a dětmi staršího školního věku, doporučuji pečlivě vybrat děti které se budou setkání účastnit. Dívky, které se setkání účastnily byly všechny velmi dobře vychované, měly příjemné vystupování a mnohdy demotivované seniorky dokázaly motivovat a chválit za jakýkoliv pokus o kresbu. Taktéž bych po zkušenosti z této arteterapeutické intervence doporučila zmenšit skupinu, ve skupině 12 lidí (z toho 6 lidí s onemocněním demence) je opravdu velmi náročné až nemožné plnohodnotně individuálně sledovat veškeré dění ve skupině. Velmi obohacující byla spolupráce s učitelkou dětí Mgr. Dostálovou, která se účastnila většiny setkání. Dále pak s paní Mgr. Bc. Kunčickou pracující v domově seniorů. Důležitou součástí mé absolventské práce byla konzultace a následné psychologické vyhodnocení paní Mgr. et Mgr. Veroniky Fajkusové. Arteterapie a dalších uměleckých terapií si velmi vážím a vidím v něj nástroj vhodný ke zlepšení mezigenerační komunikace mezi lidmi, ale také nástroj se značným vlivem na rozvoj osobnosti. Naučit se mluvit o svých pocitech, myšlenkách, schopnost sdílet radosti i starosti v bezpečném prostředí skupiny.

SOUHRN

Absolventská práce se věnuje tématu arteterapie jako formy komunikace mezi seniory s lehkou demencí a dětmi staršího školního věku. Podpoře komunikačních dovedností a přínosy využití arteterapie jako médium komunikace mezi dětmi a seniory.

Teoretická část se ve čtyřech kapitolách věnuje arteterapii, dětské kresbě, komunikaci a demenci. Praktická část představuje oslovené organizace Montessori základní školu Úsměv a Středisko Helios Domov seniorů Havířov. Dále popisují průběh všech 14 setkání, použité metody a techniky. V poslední kapitole se věnují jednotlivým hypotézám a jejich vyhodnocení.

V souladu s cíli práce byly stanovené dvě výzkumné hypotézy, podle nichž jsem volila vhodné arteterapeutické techniky a aktivity. Kromě kresebných diagnostických projektivních testů jsem utvořila také seznam 8 vlastních aplikovaných arteterapeutických cvičení. Z kresebných diagnostických projektivních testů nebylo vzhledem k onemocnění demencí seniorek vhodné použití kresby Volného tématu a kresby Rodiny (začarované rodiny). Vytvoření mezigenerační skupiny bylo obohacující pro obě strany, přítomnost dětí na arteterapeutických setkání sloužila jako motivace k tomu na setkání dojít a něco vytvořit. Seniorky častokrát děti chválily a rády mluvily o svých vzpomínkách na dětství, o meziválečném nebo poválečném období. Děti zase rády mluvily o sobě, o rodině a svých zálibách. Hlavní metodou výzkumu byla metoda pozorování, s tím souvisí písemné, fotografické, audio záznamy pořízené v průběhu arteterapeutické intervence. Dále pak komparace, konfrontace a vyhodnocení diagnostických kresebných testů na začátku a na konci setkávání.

Hlavním cílem absolventské práce bylo analyzovat, zda pomocí skupinové arteterapie lze navázat a prohloubit komunikaci mezi seniory a dětmi přes mezigenerační rozdíly.

Vedlejší cíl absolventské práce byla aktivizace seniorů s lehkou formou demence v domově seniorů se zvláštním režimem a podpoření žádoucích projevů chování dětí ve vztahu k seniorům.

Závěry absolventské práce poukazují na to, že použité arteterapeutické metody a techniky měly na účastníky setkání pozitivní vliv na podporu rozvoje komunikačních dovedností a vzájemné komunikace ve skupině.

SUMMARY

The thesis focuses on art therapy as communication between seniors with a light form of dementia and older-school-age children. The implementation of art therapy can be an effective communication tool between children and seniors. The theoretical part dedicates four chapters to art therapy, children's drawing, communication and dementia.

The practical part introduces approached organisation primary school Montessori „Úsměv” and „Středisko Helios” Care home in Havířov. The next chapter describes 14 sessions and the use of methods and techniques. The last chapter is dedicated to individual hypotheses and their analyses.

The aim of the thesis led to the development of two research hypotheses, followed by the right choice of the art therapeutic techniques and activities. In addition to drawing diagnostic tests, eight more unique authentic art therapeutic applications are listed. The results obtained from the senior participants of the drawing tests based on An Unspecific Topic and Drawing of The Family (Bewitched Family) were unsuitable for the analyses due to dementia. The creation of an intergenerational group was beneficial for both parties. The presence of children at the art therapy was a motivation to attend the meeting and engage creatively. Senior participants often praised the children and were keen to talk about memories of their childhood, interwar or postwar period. Also, children were delightfully talking about themselves, their families and hobbies. The primary method of the research was observation. In line with writing, photographs, and audio recordings were taken during the process of the art therapeutic interventions. Further comparison, confrontation and evaluation of results based on diagnosed art therapeutical drawing tests taken from the beginning to the end of the sessions.

The main aim of the thesis was to analyse if group art therapy can establish and expand the level of communication between children and seniors throughout intergenerational differences.

The secondary aim was to increase the daily activity of the senior participants with light dementia in the care home with special care treatment. Similarly, children benefit from supporting positive behaviour towards seniors.

The thesis finds that the art therapy methods and techniques positively affect their participants. Result in the positive development of communication skills and communication in the group.

SEZNAM TABULEK

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	Účast
Eva	X	X	X	X	-	X	X	X	-	-	X	X	X	-	11
Lenka	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	14
Adéla	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	-	12
Adina			X	X	X	-	X	X	X	X	X	-	X	X	10
Tina	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	14
Markéta	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	14
Sára	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	13
Linda	X	X	X	X	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Šarlota	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	14
Iva	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	14
Eliška	-	X	-	X	X	-	-	-	X	X	X	X	-	X	8
Petra	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	14
Simona	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	13
Jindřiška	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Gita							X	X	X	X	X	X	X	X	8
Na setkání	12	12	12	12	11	11	12	12	12	12	12	11	12	11	
	Představ	Postava	Dům	Vánoce	Rodina	Láska	Strom	Les	Obtisk	Volné	Postava 2	Dům 2	Strom 2	Nahudbu	
	25.1 0.23	15.1 1.23	29.1 1.23	20.1 2.23	3.1. 24	07.2 .	14.2 .	23.2 .	28.2 .	01.3 .	22.3 .	27.3 .	03.4 .	16.4 .	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	

Tabulka č. 1, Přehled setkání a absence.

LITERATURA

ALTMAN, Z. Test stromu. In VÁGNEROVÁ, M., *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 2.vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN-978-80-7367-566-0.

BALEKA, J. *Výtvarné umění: výkladový slovník: (malířství, sochařství, grafika)*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0609-5.

BAŠTECKÁ, B. *Psychologická encyklopedie: aplikovaná psychologie*. Praha: Portál, 2009. 520 s. ISBN 978-80-7367-470-0.

BENÍČKOVÁ, Marie. *Muzikoterapie a edukace*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-247-4238-0.

BENÍČKOVÁ, Marie. *Muzikoterapie a specifické poruchy učení*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3520-7.

CAMPBELL, J., *Techniky arteterapie*. 1.vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN-80-7178-204-1.

CASEOVÁ, D. & DALLEYOVÁ, T. *Arteterapie s dětmi*. Praha: Portál, 1995. 175 s. ISBN 80-7178-065-0.

COGNET, Georges. *Dětská kresba jako diagnostický nástroj*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0499-2.

CHALUPECKÝ, Jindřich. *Jiří Kolář*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1993. ISBN 80-207-0427-2.

DACEY, J. S. *Kreativita* (Vyd. 1. české.). Praha: Grada, 2000. ISBN 80-7169-903-9.

DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-415-1.

DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace*. Expert (Grada). Praha: Grada, 2001. ISBN 80-7169-988-8.

FICHNOVÁ, K., & SZOBIOVÁ, E. *Rozvoj tvořivosti a klíčových kompetencí dětí: náměty k RVP pro předškolní vzdělávání* (Vyd. 2.). Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0195-3.

HAUKE, Marcela. *Zvládání problémových situací se seniory: nejen v pečovatelských službách*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-9362-7.

HLAVSA, J. *Psychologické problémy výchovy k tvořivosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. ISBN 1446481.

HOFFMANNOVÁ, Jana, 2017. *Projevy mluvení a psané*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/PROJEVY_MLUVENÉ_A_PSANÉ

HOLMEROVÁ, I., *Strategie České alzheimerovské společnosti P-PA-IA: péče a podpora lidem postiženým syndromem demence: p - podpora, poradenství, pomoc (prostředí pro péči, paliativní přístup) : pa - programové aktivity : ia - individualizovaná asistence (individualizované aktivity*. Praha: Česká alzheimerovská společnost, 2013.

HOLMEROVÁ, I., E. JAROLÍMOVÁ a J. SUCHÁ. *Péče o pacienty s kognitivní poruchou*. vyd. 1. Praha: Pro Gerontologické centrum vydalo EV public relations, Vážka, 2007. ISBN 978-80-254-0177-4.

HROZENSKÁ, Martina a Dagmar DVOŘÁČKOVÁ. *Sociální péče o seniory*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978-80-247-4139-0.

CHOMSKY, Noam. *Perspektivy moci: úvahy o povaze člověka a společenského řádu*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-491-8.

JIRÁK, Roman; HOLMEROVÁ, Iva a BORZOVÁ, Claudia. *Demence a jiné poruchy paměti: komunikace a každodenní péče*. Sestra (Grada). Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2454-6.

KOHOUTEK, R. *Poznávání a utváření osobnosti*. Brno: CERM, 2001. ISBN 80-7204-200-9.

KŘIVOHLAVÝ, J., *Jak si navzájem lépe porozumíme*. Praha: Svoboda, 1988, ISBN 25-095-88.

KOVÁČ, Bohuš. *Zázračný svět dětských kresieb*. 1. Bratislava: Pallas, 1972.

LIEBMANN, Marian. *Skupinová arteterapie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-864-3.

LUŽNÝ, J. *Gerontopsychiatrie*. vyd. 1. Praha: Triton, 2012, 159 s. ISBN 978-80-7387-573-2.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Kresba ukazatelem duševního vývoje dítěte*. Vesmír, 1957.

MÍČEK, L. *Sebevýchova a duševní zdraví* (3. rozš. vyd.). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. ISBN 14-400-84.

NEWLOVE, J., DALBY, J., *Laban pro každého*. Akademie Alternativa, 2016. ISBN 978-80-906567-0-3.

NOVÁK, Tomáš. *Jak (ne)rozumět emocím stárnoucích rodičů*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-5152-8.

- PIAGET, Jean. *Psychologie dítěte*. 5. Praha: Portál, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-263-8.
- PIAGET, Jean. *Psychologie inteligence*. 2. Praha: Portál, 1999. 164 s. ISBN 80-7178-309-9.
- PIDRMAN, V. *Demence*. vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 183 s. ISBN 978-802-4714-905.
- POKORNÁ, Andrea. *Komunikace se seniory*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3271-8.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., & MAREŠ, J. *Pedagogický slovník* (3., rozš. a aktualiz. vyd.). Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-579-2.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., & MAREŠ, J. *Pedagogický slovník* (4., aktualiz. vyd.). Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- ROESELVÁ, V. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha: Sarah, 1996. ISBN 80-902267-1-X.
- RUBINOVÁ, Judith Aron (ed.). *Přístupy v arteterapii*. Praha: Triton, 2008. 544 s. ISBN 978-80-7387-093-5.
- STEJSKALOVÁ, Marina. *Psychoterapie uměním*. Praha: Pressto Publishing, 2012. 193 s. ISBN 978-80-905141-0-2.
- STRAUSS, A. L., & CORBIN, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
- SVOBODA, Mojmir, KREJČÍŘOVÁ, Dana a VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál, 1999. 792 s. ISBN 978-80-262-0899-0.
- SVOBODA, Mojmir, KREJČÍŘOVÁ, Dana a VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-545-8.
- SVOBODA, Mojmir, KREJČÍŘOVÁ, Dana a VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2021. ISBN 978-80-262-1851-7.
- ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Výuková komunikace*. Brno: Masarykova univerzita, 2019. ISBN: 978-80-210-9529-8.
- ŠIMÍČKOVÁ - ČÍŽKOVÁ, J. *Poznávání duševního života člověka* (3. vyd.). Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0329-3.
- ŠICKOVÁ – FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 3. ro zšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1043-6.
- ŠICKOVÁ – FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 2.vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-408-3.

ŠMAHEL, Ivan, *Psychologická praktika*. Brno: Masarykova universita, 1996. ISBN 80-210-1456-3.

TEIGE, Karel. *Vývojové proměny v umění*. 1. vyd. Praha: ČVU, 1966.

TOURNIER, P. *Silní a slabí*. Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-44-9.

TOPINKOVÁ, E. *Geriatric pro praxi*. Praha: Galén, 2005. ISBN 80-7262-365-6.

UŽDIL, J. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta: výtvarný projev a psychický život dítěte*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-599-7.

UŽDIL, J. *Mezi uměním a výchovou: sborník textů a statí*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. ISBN 14-692-88.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-7367-414-4.

VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie lidské komunikace*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178291-2.

VYMĚTAL, Jan. *Průvodce úspěšnou komunikací: efektivní komunikace v praxi*. Praha: Grada, 2008. 322 s. ISBN 978-80-247-2614-4.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. (EDs). *Sociální psychologie* (Vyd. 2). Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8.

Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. Praha: Diderot, 1999. ISBN 80-902-5552-3.

ŽANTOVSKÁ, Irena. *Rétorika a komunikace*. Praha: Medias Res, 2015. ISBN: 978-80-7363-718-7.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1

Obr.1 – Obr. 36

- Představ se obrázkem
- Postava
- Dům
- Vánoce
- Rodina
- Láska
- Strom
- Les
- Obtiskování, barvy
- Abstrakce
- Postava 2
- Dům 2
- Strom 2
- Malování na hudbu

Příloha č. 2

Obr. 37 – Obr. 84

- Vyhodnocení projektivních kresebných testů